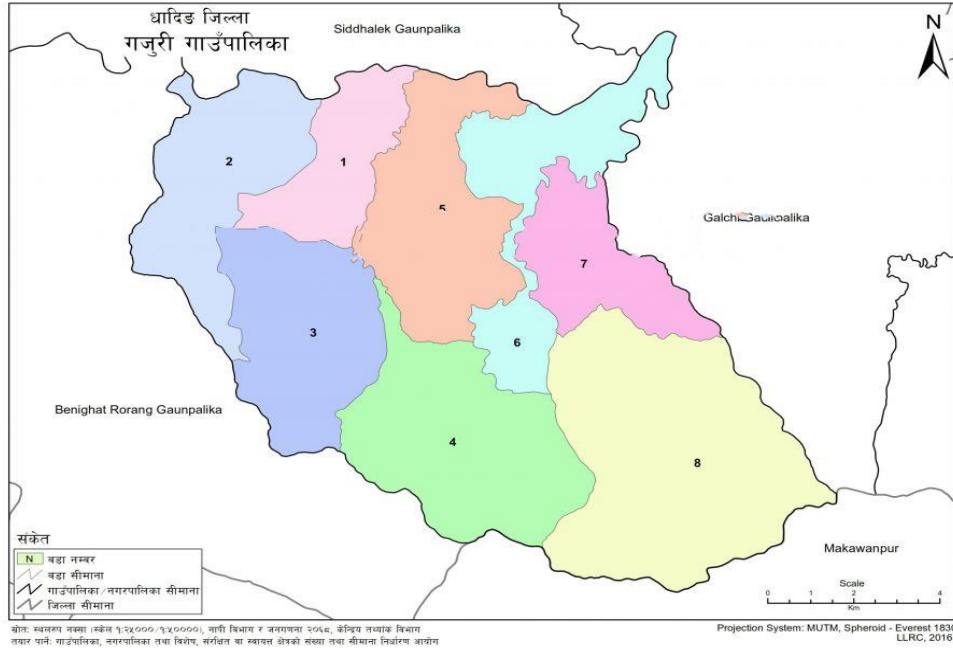

राजस्व सुधार कार्ययोजना (Revenue Improvement Action Plan)

गजुरी गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय गजुरी, धादिङ, वागमती प्रदेश

२०८३

राजस्व सुधार कार्ययोजना (Revenue Improvement Actionplan)

गजुरी गाउँपालिका, गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय,
गजुरी बागमती, प्रदेश

सर्वाधिकार: गजुरी गाउँपालिका
२०८३ बैसाख

विषय सूची

परिच्छेद - १ परिचय	६
१.१ पृष्ठभूमी	६
१.२ राजस्व सुधार योजनाको औचित्य	६
१.३ कार्ययोजनाको उद्देश्य	७
१.४ कार्ययोजना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया	७
१.४.१ सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययन	८
१.४.२ तथ्याङ्क/ सूचना सङ्कलन फाराम तयारी	८
१.४.३ प्रारम्भिक बैठक तथा अभिमुखीकरण कार्यशाला	८
१.४.४ तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलन	८
१.४.५ तथ्याङ्क विश्लेषण तथा कार्ययोजनाको मस्यौदा प्रतिवेदन तयारी	८
१.४.६ मस्यौदा प्रतिवेदन पेश	९
१.४.७ परामर्श कार्यशाला गोष्ठी	९
१.४.८ अन्तिम प्रतिवेदन तयारी	९
१.५ राजस्व प्रक्षेपण विधि:	९
१.६ अध्ययनको सीमा	१०
परिच्छेद – २ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय	११
२.१ परिचय	११
२.१.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय	११
२.२ जनसंख्या	११
२.३ राजस्व परिचालनको विद्यमान अवस्था	१२
२.३.१ राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति तथा कानुनी व्यवस्था	१२
२.३.२ राजस्व प्रशासनको संस्थागत संरचना तथा मानवीय संसाधन	१३
२.३.३ राजस्व प्रशासनमा सूचना प्रणालीको प्रयोग: सफ्टवेयर, अभिलेख र प्रतिवेदन	१४
२.३.४ करदाता पहिचान, बिलिड तथा राजस्व संकलन अभ्यास	१४
२.४ गाउँपालिकाको आय संरचना	१५
२.४.१ गाउँपालिकाको आय संरचनामा आन्तरिक स्रोत	१५

२.४.२ आन्तरिक स्रोत (कर तथा गैर कर राजस्व)को संरचना र वृद्धिदर	१७
२.४.३ आन्तरिक स्रोत (कर तथा गैर कर राजस्व)मा योगदान गर्ने मुख्य पाँच शिर्षक	१८
परिच्छेद तीन: स्थानीय तहको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाव्यता	१९
३.१ पृष्ठभूमि	१९
३.२ राजस्व अधिकार सम्बन्धी संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था.....	१९
३.३ स्थानीय तहको राजस्व अधिकारको शीर्षकगत व्याख्या	२२
३.४ स्थानीय तहको ऋण सम्बन्धी व्यवस्था	२८
३.५ आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था	२८
३.६ आन्तरिक राजस्वका प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना	३१
३.६.१ कर राजस्व	31
३.७ प्रमुख आन्तरिक राजस्व शीर्षकहरूको सम्भाव्यता र यथार्थ संकलनबीचको अन्तर	४२
३.८ सम्भाव्यता र यथार्थ संकलनबीच ठुलो अन्तर हुनुका मुख्य कारण.....	४३
परिच्छेद – ४ आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा सङ्कलन अवस्था.....	४५
४.१ राजस्व, यसको अबधारणा, उद्देश्य र नीतिहरू	४५
४.२ करको दर तथा आधार निर्धारण सम्बन्धि सिद्धान्त.....	४५
४.३ गाउँपालिकाको राजस्व नीति	४६
४.४ आय संकलनको संस्थागत क्षमता	४६
४.५ गाउँपालिकाको राजस्व प्रशासन	४६
४.६ विगतको राजस्व संकलनको अवस्था.....	४७
४.७ राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरू	४७
४.८ राजस्व परिचालन सम्बन्धी संस्थागत संरचना	४८
परिच्छेद – ५ राजस्व सुधार कार्ययोजना	५०
५.१ राजस्व प्रशासन सुधार योजना	५०
५.२ कर राजस्व सुधार योजना	५३
५.३ गैर-कर राजस्व सुधार योजना.....	५६
परिच्छेद – ६ : आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व अनुमान तथा प्रक्षेपण.....	60
६.१ राजस्व प्रक्षेपणको आधार	६०

६.२ आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण	६१
परिच्छेद – ७: कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन	६४
७.१ कार्ययोजनाको कार्यान्वयन	६४
७.२ कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेट अनुमान	६४
७.३ कार्ययोजनाको अनुगमन तथा मुल्यांकन	६६
परिच्छेद – ८ : निष्कर्ष तथा सुझाव	६८
८.१ निष्कर्ष तथा सुझाव	६८

परिच्छेद - १ परिचय

१.१ पृष्ठभूमी

नेपालको संविधान २०७२ ले संघिय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरि तिन तहको हुनेछ भनि उल्लेख गरेको छ। विकेन्द्रीकरणको अवधारणा सँगै राज्यशक्तिको बाँडफाँड अनुरूप एक केन्द्र, ७ प्रदेश र ७५३ वटा स्थानीय तहहरूको संरचना विकास गरिएको छ। मुलुकको शासन व्यवस्थामा जनताको बढीभन्दा बढी सहभागिता प्रबर्द्धन गर्न र जनतालाई स्थानीयस्तरमा नै सेवा उपलब्ध गराउन स्थानीय स्वायत्त शासन सम्बन्धी निकायको व्यवस्था गर्दै संविधानको धारा ६० ले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रको विषयमा कर लगाउन र ती श्रोतबाट राजस्व उठाउन सक्ने व्यवस्था गरेको अवस्थामा यस राजस्व सम्भाव्यता तथा राजस्व सुधार कार्ययोजना प्रतिवेदनले गजुरी गाउँपालिकाको वित्तीय क्षमता विकास गर्ने लक्ष्यका साथै वित्तीय क्षमतालाई सबल बनाउने र राजस्वको सम्भाव्यता, प्रक्षेपण तथा स्रोतहरू पूर्ण क्षमतामा उपयोग गर्ने लक्ष्य लिएको छ।

स्थानीय सरकारले आफ्नो क्षेत्रभित्र प्रभावकारी सेवा प्रवाह, विकास तथा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न आन्तरिक आय परिचालन क्षमतामा सुधार गर्दै प्रभावकारी परिचालन गर्नु अपरिहार्य हुन्छ। विशेष गरी स्थानीय तहलाई प्राप्त भएका वित्तीय अधिकारलाई कानूनको मर्म र प्रावधानअनुसार व्यवस्थित, पारदर्शी, न्यायोचित र पूर्ण रूपमा परिचालन गर्न सक्नु नै वित्तीय आत्मनिर्भरताको आधार हो। यद्यपि व्यवहारमा धेरै स्थानीय तहहरूमा नीति तथा कानुनी उपकरणको पर्याप्त समीक्षा तथा अद्यावधिक नहुनु, करको दायरा र करदाताको यथार्थ तथ्यांक अभाव, आय सम्भाव्यता अध्ययनको कमी, संस्थागत संरचना र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली कमजोर हुनु जस्ता कारणले राजस्व परिचालन अपेक्षित रूपमा प्रभावकारी हुन सकेको छैन।

स्थानीय तहहरूले तर्जुमा गर्ने कानूनहरू मुख्यतः आर्थिक ऐनमा समेत कतिपय अवस्थामा संवैधानिक तथा कानुनी प्रावधानसँग असंगति, दोहोरो वा बाझिने व्यवस्था, कार्यान्वयनमैत्री नभएका दर तथा प्रक्रिया, र व्यावहारिक संकलन विधिको अस्पष्टता देखिने गरेको छ। यसले राजस्व प्रशासनलाई जटिल बनाउनुका साथै करदाताको अनुपालनमा समेत नकारात्मक असर पारेको छ। त्यसैगरी, दीर्घकालदेखि बक्यौता रहेका कर तथा शुल्कको पहिचान, अभिलेखीकरण र असुलीका लागि स्पष्ट कार्यविधि र कार्ययोजनाको अभाव पनि प्रमुख चुनौतीका रूपमा रहेको छ।

यस सन्दर्भमा गजुरी गाउँपालिकाको विद्यमान राजस्व प्रणालीलाई थप व्यवस्थित, कानूनसम्मत र कार्यान्वयनमुखी बनाउँदै आन्तरिक आयको दायरा विस्तार, करको सम्भाव्यता यथार्थपरक रूपमा पहिचान, तथा दीगो र पूर्वांनुमान राजस्व प्रणाली विकास गर्न राजस्व सुधार कार्ययोजना (Revenue Improvement Action Plan – RIAP) तर्जुमा गर्नु आवश्यक देखिएको हो। यो कार्ययोजना गाउँपालिकाको नेतृत्वमा सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट तयार गरिएको हो।

१.२ राजस्व सुधार योजनाको औचित्य

गजुरी गाउँपालिकाको कुल राजस्व सम्भावना र हालको वास्तविक राजस्व संकलनबीच उल्लेख्य अन्तर रहेको अवस्था छ। गाउँपालिकामा करको दायरा पूर्ण रूपमा विस्तार हुन नसक्नु, करदाताको यथार्थ विवरण तथा अद्यावधिक अभिलेख प्रणालीको कमजोर रहनु, बक्यौता कर तथा शुल्कको प्रभावकारी असुली नहुनु, राजस्व प्रशासन चुस्त नहुनु, तथा कर दर र कर आधार कानूनसम्मत तथा व्यवहारिक रूपमा निर्धारण नहुनु जस्ता संरचनागत तथा प्रणालीगत समस्याहरू देखिएका छन्। यस्ता अवस्थाले गाउँपालिकाको आन्तरिक आय परिचालन क्षमता कमजोर बनाउँदै विकास तथा सेवा प्रवाहका लागि बाह्य स्रोतमा निर्भरता बढाइरहेको छ। संवैधानिक तथा कानूनीरूपमा स्थानीय तहलाई आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र कर, शुल्क, दस्तुर तथा

दण्ड-जरिवाना संकलन गर्ने स्पष्ट अधिकार प्रदान गरे तापनि व्यवहारमा ती अधिकारहरूको पूर्ण, व्यवस्थित र कानूनसम्मत उपयोग हुन सकेको देखिँदैन। स्थानीय तहले तर्जुमा गर्ने आर्थिक ऐन तथा राजस्व सम्बन्धी कानूनहरू, करका दर तथा संकलन प्रक्रियामा समेत कतिपय अवस्थामा कानुनी अस्पष्टता, व्यावहारिक कठिनाइ र कार्यान्वयनमा असहजता देखिनुले राजस्व प्रशासनको प्रभावकारितामा असर पारेको छ।

यस सन्दर्भमा राजस्व सुधार कार्ययोजना (Revenue Improvement Action Plan – RIAP) को औचित्य गाउँपालिकाको विद्यमान नीति, कानुनी व्यवस्था, संस्थागत संरचना र राजस्व प्रशासन अभ्यासको समग्र समीक्षा गरी समस्यामूलक क्षेत्रहरू पहिचान गर्नु तथा ती समस्याको समाधानका लागि व्यावहारिक, चरणबद्ध र कार्यान्वयनयोग्य सुधार उपायहरू प्रस्ताव गर्नुमा निहित छ। यस कार्ययोजनाले करको दायरा विस्तार, राजस्व प्रशासन तथा संकलन प्रणाली सुधार, र आन्तरिक नियन्त्रण तथा सूचना प्रणाली सुदृढीकरणका लागि स्पष्ट मार्गदर्शन प्रदान गर्दछ।

साथै, यो कार्ययोजनाले राजस्व सुधारलाई गाउँपालिकाको वार्षिक बजेट तथा योजना तर्जुमा प्रक्रियासँग प्रत्यक्ष रूपमा जोड्दै मध्यम तथा दीर्घकालीन आय प्रक्षेपणका लागि आधार प्रदान गर्दछ। यस दस्तावेजमा कार्ययोजनाको आधारमा गाउँपालिकाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको आय प्रक्षेपण गरिएको छ, जसले यथार्थपरक, तथ्यमा आधारित र कार्यान्वयनयोग्य आय बजेट तयार गर्न सहयोग पुर्याउनेछ। समग्रमा, यो राजस्व सुधार कार्ययोजना गाउँपालिकाको राजस्व प्रशासन सुधार, आन्तरिक आय वृद्धि तथा वित्तीय आत्मनिर्भरताका लागि एक व्यावहारिक र कार्यान्वयनमुखी मार्गचित्रका रूपमा रहनेछ।

१.३ कार्ययोजनाको उद्देश्य

यस गजुरी गाउँपालिकाको आन्तरिक आयको विद्यमान अवस्था, आन्तरिक श्रोतको संभावना तथा आगामी तिन आर्थिक वर्षको आय प्रक्षेपण सहितको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गर्नु यस कार्य योजनाको समग्र उद्देश्य रहेको छ। यस राजस्व सुधार कार्ययोजनाको विशिष्टकृत उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन् :

१. राजस्व परिचालनका सन्दर्भमा विद्यमान नीति तथा विगतको आय परिचालनको अवस्था विश्लेषण गर्ने,
२. स्थानीय तहको आन्तरिक आयका आधार तथा दरको सम्भाव्यता विश्लेषण गरी राजस्व प्रक्षेपण गर्ने,
३. सहभागितामूलक विधि अवलम्बन गरी राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने,
४. राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा सम्बन्धी स्पष्ट खाका उपलब्ध गराई ढाँचामा एकरूपता र विषयवस्तुमा गुणस्तरियता कायम गर्ने,
५. स्थानीय तहको राजस्व अधिकारका सम्बन्धमा जनप्रतिनिधिहरू तथा कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरी राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा गर्न सहयोग पुर्याउने।

१.४ कार्ययोजना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया

यस गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार कार्यका लागि राजस्व संग सम्बन्धित विभिन्न सन्दर्भ सामाग्रीहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण, तथ्याङ्क तथा सूचना सङ्कलनका लागि आवश्यक फारमहरूको विकास, तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण, लक्षित समूहबीच अन्तरक्रिया, सहभागितामूलक छलफल, कार्यशाला गोष्ठी तथा प्रस्तुतीकरण जस्ता विधिहरू प्रयोग गरिएको थियो। अध्ययनका क्रममा अवलम्बन गरिएका विधिहरूलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

१.४.१ सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययन

अध्ययन कार्यको प्रथम चरणमा विभिन्न स्रोतहरूबाट सन्दर्भ सामग्रीहरू सङ्कलन, अध्ययन तथा पुनरावलोकन गरिएको थियो। गाउँपालिकाकाको राजस्व सुधार योजनालाय प्रभावकारी बनाउन सूचनाका लागि सम्बन्धित कर्मचारी तथा पदाधिकारीहरूसँग छलफल गरिएको थियो। कार्ययोजना तर्जुमाको क्रममा अध्ययन तथा पुनरावलोकन गरिएका मुख्य सन्दर्भ सामग्रीहरू अनुसूची १ मा समावेश गरिएको छ।

१.४.२ तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलन फाराम तयारी

तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुअघि सम्बन्धित विभिन्न सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययनका आधारमा परामर्शदाता संस्थाबाट सूचना सङ्कलनका लागि आवश्यक फारामहरूको विकास गरिएको थियो।

१.४.३ प्रारम्भिक बैठक तथा अभिमुखीकरण कार्यशाला

राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाको लागि परामर्शदाताको टोलीले गजुरी गाउँपालिका कार्यालयमा पुगी गाउँपालिकाका प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत तथा राजस्व शाखा प्रमुखसँग प्रारम्भिक बैठक गरी अभिमुखीकरण कार्यशालाको मिति, समय, सहभागि र छलफलका विषयवस्तुहरू तय गरिएको थियो। यसै गरि पुर्व तालिका अनुरूप स्थानीय तहको राजस्व परिचालन सम्बन्धमा गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरू, राजस्व परामर्श समिति, कर्मचारीहरू तथा अन्य सरोकारपक्षहरूलाई अभिमुखीकरण गर्न तथा राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा गर्न अभिमुखीकरण तथा प्रारम्भिक कार्यशाला गोष्ठी आयोजना गरिएको थियो।

अभिमुखीकरण कार्यक्रम समापनका अवसरमा गाउँपालिकाका अध्यक्षले यस कार्ययोजनाको तर्जुमाबाट गाउँपालिकाको आन्तरिक आय वृद्धिमा ठोस सुधारको अपेक्षा गर्दै सहभागि सबैलाई धन्यवाद व्यक्त गर्नु भएको थियो। अभिमुखीकरण कार्यशालाको कार्यक्रम तथा सहभागिहरूको विवरण अनुसूची २ मा गरिएको छ।

१.४.४ तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलन

गजुरी गाउँपालिकाका विभिन्न शाखाहरू तथा सरोकारवाला पक्षहरूसँग छलफल, अन्तरकृया, स्थलगत अवलोकन एबम् प्रकाशित तथा अप्रकाशित प्रतिवेदनहरूबाट आवश्यक सूचनाहरू सङ्कलन गरिएको थियो। यसका अलावा तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यटोलीले समेत आवश्यक तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गरी परामर्शदाता टीमलाई उपलब्ध गराएको थियो। अध्ययनका क्रममा सङ्कलन गरिएका क्षेत्रगत तथ्याङ्क एवं सूचनाहरू देहाय बमोजिम रहेका छन्।

- राजस्व प्रशासन सम्बन्धी विवरण
- विगत दुईवर्ष तथा चालु वर्षको हालसम्मको यथार्थ आय विवरण
- चालु वर्षको आर्थिक ऐन तथा बजेट
- कर्मचारी विवरण तथा सँगठन संरचना
- आन्तरिक आयको स्रोत, क्षेत्र तथा दर सम्बन्धी विस्तृत विवरण
- आन्तरिक आय सङ्कलनको संभावित नयाँ क्षेत्रहरू सम्बन्धी तथ्याङ्क तथा सूचना

१.४.५ तथ्याङ्क विश्लेषण तथा कार्ययोजनाको मस्यौदा प्रतिवेदन तयारी

कार्यशाला, समूहगत छलफल र स्थलगत भ्रमण तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययनबाट प्राप्त तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूलाई विभिन्न तथ्यांकीय औजारहरूको प्रयोग गरी विश्लेषण गरिएको छ। यसरी गरिएको विश्लेषणको आधारमा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार पारिएको थियो।

१.४.६ मस्यौदा प्रतिवेदन पेश

राजस्व सुधार कार्ययोजनाको मस्यौदा उपर गाउँपालिकाबाट आवश्यक सुझाव तथा सल्लाह प्राप्त गर्नका लागि मस्यौदा प्रतिवेदन गाउँपालिकासमक्ष पेश गरिएको थियो। गाउँपालिकाबाट प्राप्त सुझाव समेतका आधारमा परिमार्जन गरिएको मस्यौदालाई परामर्श कार्यशालामा प्रस्तुत गरिएको थियो।

१.४.७ परामर्श कार्यशाला गोष्ठी

प्रतिवेदनको परिमार्जित मस्यौदा प्रस्तुत गरी गाउँपालिकाका राजस्व सुधार समितिका समोजक र अन्य सदस्यहरूको लगायत प्रमुख प्रससक्रिय अधिकृत, विभिन्न शाखाका प्रमुख र अन्य सम्बन्धित कर्मचारीहरूसित मस्यौदा प्रतिवेदनको बारेमा छलफल गरि राय सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो।

१.४.८ अन्तिम प्रतिवेदन तयारी

कार्ययोजनाको मस्यौदामा गाउँपालिकाबाट प्राप्त सुझावहरूको साथसाथै विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदन, प्रगति प्रतिवेदन हरूलाई पुनरावलोकन गरि र छलफलबाट प्राप्त सुझाव समेतका आधारमा मस्यौदा प्रतिवेदनलाई अन्तिम रूप दिईएको छ।

१.५ राजस्व प्रक्षेपण विधि:

राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी पश्चात सोको कार्यान्वयनबाट स्थानीयतहको राजस्व सङ्कलनमा पर्ने प्रभावको समेत विश्लेषण गरी भविष्यको लागि प्राप्तहुने राजस्वको प्रक्षेपण गरिएको छ। राजस्व प्रक्षेपणको लागि निम्न विधिहरूलाई प्रयोग गरी राजस्वका स्रोतको उपलब्ध सूचनाको आधारमा प्रयोगमा ल्याइएको छ।

क. तथ्यांकीय आधार : करदाताको संख्या, करको दर तथा विद्यमान दायराको अवस्था सम्बन्धी सूचना उपलब्ध भएका व्यवसाय कर, घरजग्गा सम्पत्ति, मालपोत आदिका लागि यो विधि प्रयोग गरी राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ।

ख. विगतको राजस्व वृद्धिदरको आधार : करदाता संख्या सम्बन्धी सूचना प्राप्त हुन नसक्ने र समयानुकूल दर परिमार्जन हुँदै आएका स्रोतहरू जस्तै गाउँपालिकाले प्रदान गर्ने सिफारिस प्रमाणितमा लिइने शुल्क वा दस्तुरको प्रक्षेपणका लागि यस विधिको प्रयोग गरिएको छ।

ग. सङ्गौताको आधार: आमदानी प्राप्त हुने गरी विगतमा सङ्गौता भएका शीर्षकहरू जस्तै नदीजन्य पदार्थ (ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा), वहाल विटौरी, पोखरी ठेक्का लगायत अन्य ठेक्काहरू र आन्तरिक ऋण आदिलाई यस विधिको प्रयोग गरी राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ।

घ. लमसम वृद्धिदर : स्थानीय तहको नियन्त्रणमा नभएका र सङ्गौता पनि नभएका स्रोतहरूबाट प्राप्तहुने आय अनुमानको लागि यो विधि प्रयोग गरिएको छ। मुल्यवृद्धि तथा जनसंख्या वृद्धिको योग सामान्यतः करिव १० प्रतिशत हुने अनुमानको आधारमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा अन्य संघ संस्थाबाट गत वर्ष प्राप्त आयमा सोही अनुपातमा वृद्धिहुने अनुमान गरी राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ।

ङ. अनुमान: कुनै आय स्रोत सम्बन्धी सूचना नभएको र गाउँपालिकाको लागि विल्कुलै नयाँ स्रोत भएमा अनुमति दस्तुर लगायतका शीर्षकहरूमा अनुमानको आधारमा राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ। यस्तो अनुमान स्थलगत अवलोकन र छलफल र मूख्य सूचनादाताबाट प्राप्त जानकारीको आधारमा गरिएको छ।

च. शुन्य प्रक्षेपण: विगत वर्षहरूमा राजस्व नउठेका र भविष्यमा पनि राजस्व उठ्न सक्ने सम्भावना न्यून भएका स्रोतहरूको राजस्वमा शुन्य प्रक्षेपण गरिएको छ ।

१.६ अध्ययनको सीमा

गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाको क्षेत्र व्यापक रहेको भएता पनि सीमित स्रोत साधन, पर्याप्त सूचनाको अभाव, समयको सिमितता जस्ता कारणले यस अध्ययन प्रतिवेदनका केही सीमाहरू रहेका छन्। त्यस्ता सीमाहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

- नेपाल सरकारले स्थानिय आवधिक निर्वाचनको मिति तोकि सकेको अवस्थामा स्थानीय सरकारका कर्मचारीलाई निर्वाचनकालागि खटाईसेकेको अवस्थामा समेत गाउँपालिकामा आवश्यक पर्ने जनसक्ति उपलब्ध गराई तथ्याङ्क सङ्कलन गरि कार्ययोजना तयार गरिएको थियो।
- अध्ययन तथा विश्लेषण कार्य प्रमुख रुपमा कार्यालयको अभिलेख, दस्तावेज प्रतिवेदन तथा द्वितीय स्रोतहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूलाई आधार मानी गरिएको छ। यसका अतिरिक्त गाउँपालिकाका सम्बन्धित जानप्रतिनिधिहरू, कर्मचारीहरू तथा अन्य सरोकार पक्षहरूसँग भएको छलफलहरूबाट प्राप्त सूचनाहरू समावेश गरिएको छ।
- गाउँपालिकाको आन्तरिक आय तथा स्रोत परिचालन सम्बन्धी अध्ययनको लागि उपलब्ध गराइएका फाराम अनुसार प्राप्त तथ्याङ्कहरू, कार्यालयका अभिलेखहरू तथा केहि स्थलगत अध्ययनबाट सङ्कलन गरिएको छ ।

परिच्छेद – २ गाउँपालिकाकाको संक्षिप्त परिचय

२.१ परिचय

यस परिच्छेदमा गाउँपालिकाको आय परिचालनसँग प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सम्बन्धित पक्षहरूलाई समावेश गरिएको छ । यसले गाउँपालिकाको भौगोलिक आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था तथा गाउँपालिकाको संस्थागत क्षमतालाई चित्रण गरेको छ ।

२.१.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

अवस्थिति:

गजुरी गाउँपालिका मकवानपुर जिल्लाको उत्तरी सीमानामा त्रिशुली नदीको किनारमा अवस्थित छ र त्रिशुली नदी किनार हुँदै काठमाडौँलाई तराइसम्म जोड्ने पृथ्वी राजमार्ग गएको हुँदा यस गाउँपालिकाको मुख्य बजार गजुरी नेपालभरि प्रसिद्ध छ र यसै गजुरी बजारको नामबाट यस गाउँपालिकाको नामकरण समेत गरिएको छ । यो गाउँपालिकाको पूर्वमा गल्छी, पश्चिममा बेनीघाट रोराड र उत्तरमा सिद्वलेक गाउँपालिका रहेको छ भने दक्षिणमा मकवानपुर जिल्ला अवस्थित छ । ल १३८.६६ व.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट करिब ३०० देखि १३०० मिटरसम्मको उचाइसम्म फैलिएको छ।

गाउँपालिकाको गठन

संघीय संरचना तथा व्यवस्था बमोजिम राज्यको पुनःसंरचना प्रक्रियामा साविकको गजुरी, पिडा र किरान्चोक गाउँविकास समितिहरू समावेश गरी नेपाल सरकारको निर्णय अनुसार २०७३ साल फागुन २७ गते यो गाउँपालिका गठन भएको हो । यो गाउँपालिकालाई ८ वटा वडामा विभक्त गरिएको छ ।

आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था

नेपालमा सबैभन्दा बढी दैनिक यातायात सञ्चालन हुनेमध्येको एक राष्ट्रिय राजमार्ग पृथ्वी राजमार्गको एक हिस्सा यही गाउँपालिकाअन्तर्गत पर्ने भएकाले यस राजमार्गको आसपासमा बाक्लै संख्यामा पसल, व्यवसाय तथा बजार केन्द्रहरू रहेका छन् । सडक क्षेत्रमा दैनिक यात्री तथा यातायात मजदुर लक्षित साना टहरा र होटलदेखि पर्यटकीय

स्तरका र स्तरीय होटल, लजहरूको समेत विस्तार भएको छ । त्रिशुली नदीमा हुने पनि यसै गाउँपालिकाको सिमाना नदीका रुपमा रहेको छ । काठमाडौँबाट सडक यातायात हुँदै पोखरा, चितवन, मनकामनालगायत नेपालका प्रसिद्ध पर्यटकीय क्षेत्रमा आवागमन गर्ने यात्रुहरूका कारण यस सडक क्षेत्रमा पर्यटन प्रवर्द्धन भएको छ। सडकको पहुँच भएको हुँदा आसपासका क्षेत्रमा उद्योगधन्दा लगायत व्यवसायिक तरकारी खेतीको समेत विस्तार भइरहेको छ । पेशाका हिसाबले कृषि, पशुपालन, व्यापार व्यवसाय, वैदेशिक रोजगारी यस गाउँपालिकाका प्रमुख पेशाका रुपमा रहेको छ । कुल जनसंख्यामध्येमा कृषिमा संलग्न जनसंख्या ६१.६ प्रतिशत रहेको छ भने बाँकि अन्य विभिन्न पेशामा संलग्न रहेका छन् ।

२.२ जनसंख्या

यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या २८६३४ रहेको छ । कुल जनसंख्याको १४३३६ पुरुष तथा १४३०८ महिला रहेका छन्। वडारूपमा जनसंख्या तलको तालिकामा राखिएको छ ।

तालिका २.१ गाउँपालिकाको जनसंख्या

वडा	जम्मा घरधुरी	जनसंख्या			औसत परिवा/ संख्या	लैंगिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
१	१४२७	५३२३	२६४१	२६८२	३.७३	९८.४७
२	१०३४	४२१९	२१४०	२०७९	४.०८	१०.९३
३	४५८	२००८	९९५	१०१३	४.३८	९८.२२
४	५८७	२९२९	१४८०	१४४९	४.९९	१०२.१४
५	९५५	३८९७	१९३५	१९६२	४.०८	९८.६२
६	११२७	४७८६	२३८९	२३९७	४.२५	९९.६७
७	४९३	२२५२	११३८	१११४	४.५७	१०२.१५
८	७५८	३२२०	१६०८	१६१२	४.२५	९९.७५
जम्मा	६८३९	२८६३४	१४३२६	१४३०८	४.१९	१००.१३

स्रोत: जनगणना २०७८

२.३ राजस्व परिचालनको विद्यमान अवस्था

२.३.१ राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति तथा कानुनी व्यवस्था

स्थानीय तहले आन्तरिक स्रोतलाई दिगो, पूर्वानुमानयोग्य र प्रभावकारी रूपमा परिचालन गर्न स्पष्ट नीति, सुसंगत कानुनी व्यवस्था र कार्यान्वयनमैत्री कार्यविधि अत्यावश्यक हुन्छ । गाउँपालिकाको वि.स. २०७५ मा राजस्व सुधार योजना तर्जुमा गेता पनि यसलाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याएको देखिदैन । चालु आ.व. २०८२/०८३ को वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समेत राजस्व सुधारसम्बन्धी विषयहरू सीमित रूपमा मात्र समेटिएको देखिन्छ । यद्यपि गाउँपालिकाले कानूनसम्मत राजस्व परिचालनका लागि आर्थिक ऐन, २०८२ सहित प्रतक्ष्य कर तथा गैर कर राजस्व परिचालन संग सम्बन्धित देहायका कानूनहरू निर्माण गरि कार्यान्वयनमा ल्याएको छः

- आर्थिक ऐन, २०८२
- कर तथा गैर कर राजस्व सम्बन्धी ऐन, २०८१
- व्यवसाय दर्ता नवीकरण नियमावली, २०८१
- बहाल कर नियमावली, २०८१
- आन्तरिक आय सङ्कलन (टेक्का बन्दोबस्त) ऐन, २०८२
- नगर अस्पताल संचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९

उपलब्ध नीति तथा कानुनी दस्तावेजहरूको विश्लेषण गर्दा गजुरी गाउँपालिकामा राजस्व परिचालनका लागि आवश्यक कानुनी आधार विद्यमान भए तापनि तिनको कार्यान्वयन एकीकृत र प्रणालीगत रूपमा हुन नसकेको देखिन्छ। आर्थिक ऐन र विभिन्न

कार्यविधिहरूबीच स्पष्ट प्राथमिकता, आपसी समन्वय तथा वार्षिक योजना-बजेट प्रक्रियासँगको स्पष्ट सम्बन्ध कमजोर रहेको छ। धेरै कार्यविधिहरू स्रोत-विशेषमा केन्द्रित रहेकाले समग्र राजस्व नीति, करदाता दायरा विस्तार, बक्यौता राजस्व असुली जस्ता विषयहरू पर्याप्त रूपमा सम्बोधन हुन सकेका छैनन्। यस अवस्थाले राजस्व प्रशासनमा संस्थागत स्पष्टता, जिम्मेवारी बाँडफाँड र कार्यान्वयन क्षमताको महत्वलाई अझ स्पष्ट बनाएको छ।

२.३.२ राजस्व प्रशासनको संस्थागत संरचना तथा मानवीय संसाधन

गाउँपालिकामा राजस्व परिचालनलाई थप व्यवस्थित, समन्वयात्मक र प्रभावकारी बनाउन नीतिगत सुझाव प्रदान गर्ने तथा राजस्व सुधारसम्बन्धी कार्यहरूको अनुगमन गर्ने उद्देश्यले उपाध्यक्षको नेतृत्वमा स्थानीय राजस्व परामर्श समिति गठन गरिएको छ। उक्त समितिमा गाउँपालिकामा प्रशासनिक नेतृत्व, निर्वाचित जनप्रतिनिधि तथा निजी क्षेत्रको प्रतिनिधित्व गर्ने उद्योग तथा वाणिज्य सङ्घ का प्रतिनिधि सहित छ सदस्यीय संरचना रहेको छ। यस समितिले राजस्व नीति, कर तथा गैर कर राजस्वको दर निर्धारण, आन्तरिक आय अनुमान, राजस्व अनुगमन तथा संकलन प्रणाली सुधार जस्ता कार्यमा परामर्श दिने भूमिका निर्वाह गरिरहेको छ। (समितिको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।)

तालिका ४.१ गाउँ पालिकाको राजस्व परामर्श समिति

क्र. सं	नाम	जिम्मेवारी
१	शर्मिला विसुवाल	संयोजक
२	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	सदस्य
३	तारा नाथ भण्डारी	सदस्य
४	द्रोण कडेल	सदस्य
५	भक्त वहादुर तामाङ्ग	सदस्य
६	उद्योग वाणिज्य संघ प्रतिनिधि	सदस्य
७	विनोद भन्डारी (चेम्बर अफ कमर्स प्रतिनिधी)	सदस्य
८	राजस्व शाखा प्रमुख	सदस्य सचिव

गाउँपालिकाको संगठन संरचनाभित्र राजस्व प्रशासनका लागि राजस्व शाखा स्थापना गरिएको छ। शाखाले कर तथा गैर-कर राजस्वसम्बन्धी करदाता दर्ता, मूल्याङ्कन, बिलिङ, संकलन, अभिलेखीकरण तथा प्रतिवेदन तयारीका कार्यहरू सम्हाल्दै आएको छ। यद्यपि गाउँपालिकाको भौगोलिक क्षेत्र, जनसंख्या, आर्थिक गतिविधिको परिमाण तथा करदाताको संख्याको तुलनामा राजस्व शाखामा कार्यरत जनशक्ति सीमित रहेको देखिन्छ।

यसका अतिरिक्त गाउँपालिकाका सवै वडा कार्यालयहरू मार्फत समेत राजस्व प्रशासनका कार्यहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन्। वडा सचिव तथा सहायक कर्मचारीहरूले अन्य प्रशासनिक जिम्मेवारीसँगै राजस्व संकलन, रसिद वितरण तथा प्रारम्भिक अभिलेखीकरणका कार्यहरू गर्दै आएका छन्। तर वडा तहमा राजस्व प्रशासनलाई प्राथमिक जिम्मेवारीका रूपमा नलिइनु, कर्मचारीको कार्यभार उच्च हुनु तथा जनशक्ति निरन्तरताको अभावका कारण वडा तहको भूमिका अपेक्षाकृत प्रभावकारी हुन सकेको छैन।

राजस्व शाखामा रहेका कर्मचारीका लागि बिषयगत तालिम, निरन्तर क्षमता विकास, राजस्व शाखा सुदृढीकरण तथा वडा तहमा स्पष्ट जिम्मेवारी तोक्न नसकिएको अवस्थामा कानुनी व्यवस्था वा राजस्व सम्भावना जति भए पनि आन्तरिक आय परिचालनमा दिगो सुधार कायम गर्न कठिन हुने देखिन्छ। यही कारण, राजस्व सुधार कार्ययोजनाले संस्थागत सुदृढीकरण र मानवीय संसाधन विकासलाई प्रमुख हस्तक्षेप क्षेत्रका रूपमा पहिचान गरेको छ।

२.३.३ राजस्व प्रशासनमा सूचना प्रणालीको प्रयोग: सफ्टवेयर, अभिलेख र प्रतिवेदन

प्रभावकारी आन्तरिक स्रोत राजस्व (OSR) परिचालनका लागि करदाता पहिचान, दर्ता, बिलिङ, असुली, बक्यौता व्यवस्थापन र प्रतिवेदन प्रणालीलाई एकीकृत रूपमा व्यवस्थापन गर्ने सूचना प्रणाली अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ। गाउँपालिकामा हाल Revenue Module/SuTRA को प्रयोग भइरहेको छ, जसलाई मुख्यतः वडामा नगद रसिदमार्फत संकलित राजस्वको अभिलेख राख्न र बैंक दाखिलाका क्रममा गोश्वारा भौचर तयारी गर्न प्रयोग गरिन्छ। यद्यपि प्रणालीको सुस्त कार्यसम्पादन, बारम्बार समस्या देखिने र प्राविधिक समस्या समाधान तत्काल नहुने तथा समयमै प्राविधिक सहयोग उपलब्ध नहुनुका कारण SuTRA लाई दैनिक राजस्व प्रशासनका सबै कार्यमा पूर्ण रूपमा प्रयोग गर्न सकिएको छैन।

हाल प्रयोगमा रहेका प्रणालीहरूमा कर तिरेका करदाताहरूको विवरण मुख्य रूपमा अभिलेखित भए पनि, सम्पूर्ण करयोग्य करदाता, अनियमित भुक्तानीकर्ता तथा बक्यौता राजस्व सम्बन्धी पुराना अभिलेख प्रणालीमा समेटिएको छैन। आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरिएका सबै कर तथा शुल्कका शीर्षक र कोडहरू समेत सफ्टवेयर प्रणालीमा पूर्ण रूपमा समावेश नभएको अवस्था छ, जसले बजेट, लेखा र प्रतिवेदन प्रणालीसँग राजस्व तथ्यांकको एकीकरणलाई कमजोर बनाएको छ। यसका अतिरिक्त राजस्व कर्मचारीहरूका लागि सूचना प्रणाली प्रयोगसम्बन्धी लक्षित तालिम तथा समस्या समाधानका लागि प्राविधिक सहयोगको अभाव रहेको देखिन्छ। यस कारण प्रणाली प्रयोग सेवा प्रवाहलाई छिटो र करदातामैत्री बनाउने सट्टा कतिपय अवस्थामा ढिलो सेवा, लामो प्रतीक्षा र करदाताको असन्तुष्टि बढाउने कारक बनेको छ।

२.३.४ करदाता पहिचान, बिलिङ तथा राजस्व संकलन अभ्यास

करदाता पहिचान, समयमै बिलिङ र प्रणालीगत असुली अभ्यास आन्तरिक आय परिचालनको आधारभूत प्रशासनिक स्तम्भहरू हुन्। अध्ययनको क्रममा प्राप्त सूचना, स्थलगत अवलोकन तथा सरोकारवालासँगको छलफलबाट गाउँपालिकामा रहेका अभिलेखमा सम्पूर्ण र विश्वसनीय करदाता सूचीको अभाव रहेको देखिन्छ। हाल उपलब्ध अभिलेखहरू प्रायः हालसालै कर तिरेका करदातामा सीमित छन्, जबकि करयोग्य तर नतिर्ने, अनियमित तिर्ने वा विगतदेखि बाँकी रहेको करदाताको समग्र विवरण उपलब्ध छैन। यसले कर आधार (tax base) नै स्पष्ट नहुने अवस्था सिर्जना गरेको छ।

बिलिङ अभ्यासको सन्दर्भमा गाउँपालिकामा अग्रिम वार्षिक बिलिङ (annual bill demand) प्रणाली सुरु भएको छैन। कर तथा शुल्क प्रायः करदाता सेवा लिन कार्यालय वा वडा कार्यालयमा उपस्थित भएपछि मात्र गणना गरिन्छ। यसले करदातालाई आफ्नो वार्षिक दायित्वबारे अग्रिम जानकारी नदिने, स्वेच्छिक अनुपालन कमजोर बनाउने र राजस्व संकलनलाई प्रतिक्रियामुखी (event-driven) बनाउने अवस्था सिर्जना गरेको छ।

राजस्व संकलन अभ्यास अधिकांश अवस्थामा सेवा-आधारित र घटनामुखी रहेको छ। करदाता स्वयं कार्यालयमा नआउँदासम्म नियमित अनुगमन, सम्पर्क वा बक्यौता राजस्व असुली कार्यमा न्यून प्रयास देखिन्छ। कहिलेकाही अस्थायी कर

संकलन शिविर सञ्चालन भए पनि ती कार्यहरू सीमित क्षेत्र र सीमित कर शीर्षकमा केन्द्रित छन् । यसका अतिरिक्त सम्पत्ति भाडा, पसल तथा अन्य गाउँपालिकाको स्वामित्वका सम्पत्तिबाट प्राप्त हुनुपर्ने बक्यौता राजस्वको व्यवस्थित अभिलेख र असुली प्रक्रिया कानूनी तथा व्यवहारिक रूपमा स्पष्ट देखिँदैन । समग्रमा, गाउँपालिकामा उल्लेखित आधारभूत प्रशासनिक पक्षहरू सुदृढ गर्न सकेमा विद्यमान आर्थिक आधार र कानूनी अधिकारको उपयोग गर्दै आन्तरिक आय परिचालनमा उल्लेख्य सुधार ल्याउन सकिने स्पष्ट सम्भावना देखिन्छ।

२.४ गाउँपालिकाको आय संरचना

२.४.१ गाउँपालिकाको आय संरचनामा आन्तरिक स्रोत

गाउँपालिकामा कुल आय संरचना मुख्यतः आन्तरिक स्रोतबाट संकलित कर तथा गैर-कर राजस्व, सङ्घ तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट, विभिन्न प्रकारका वित्तीय हस्तान्तरण (अनुदान) र बैंक मौज्जातबाट बनेको छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक वित्तीय स्वायत्तता र दिगोपनको अवस्था मूल्याङ्कन गर्न आन्तरिक स्रोतको हिस्सा र अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणमा रहेको निर्भरता विश्लेषण गर्नु अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । यस सन्दर्भमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० देखि २०८१/८२ सम्मको आय संरचना तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका: गाउँपालिकाको आय संरचना (रु. हजारमा)

आय शीर्षक	२०८०/८१	२०८१/८२	फरक	बृद्धि दर	औसत हिस्सा
नेपाल सरकारबाट प्राप्त					
वित्तीय समानिकरण अनुदान	१२७९६८	१३८४००	१०४३२	८.२	२२.८६
शसर्त, अनुदान (चालु)	१८६४१८	१९८७४९	१२३३१	६.६	३२.८३
शसर्त, अनुदान (पुजीगत)	१०००	१८००	८००	८०	०.३
विशेष अनुदान (पुजीगत)	१६२७७	०	-१६२७७	-१००	०
समपुरक अनुदान (पुजीगत)	४६९८	१००००	५३०२	११२.९	१.६५
जम्मा	३३६३६१	३४८९४९	१२५८८	३.७	५७.६४
प्रदेश सरकार					
वित्तीय समानिकरण अनुदान	१४९६२	१४७५६	-२०६	-१.४	२.४४
शसर्त, अनुदान (चालु)	१२७५४	६३५६	-६३९८	-५०.२	१.०५
शसर्त, अनुदान (पुजीगत)	४५००	१३६६०	९९६०	२०.६	२.२६
विशेष अनुदान (चालु)	१००००	०	-१००००	-१००.०	०.००
विशेष अनुदान (पुजीगत)	०	७०००	७०००	१००.०	१.९६
समपुरक अनुदान (पुजीगत)	२००००	१५०००	-५०००	-२५.०	२.४८

जम्मा प्रदेश	६२२१६	५६७७२	-५४४४	-८.८	९.३८
राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त रकम					
बाँडफाँड भई प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि कर	५९२६२	७४६०३	१५३४१	२५.९	१२.३२
बाँडफाँड भई प्राप्त हुने अन्तः शुल्क	२१९३५	२७०९६	५१६१	२३.५	४.४८
बाँडफाँड भई प्राप्त हुने सवारी साधन कर	१७४००	२२५९७	५१९७	२९.९	३.७३
बाँडफाँड भई प्राप्त हुने वन रोयल्टी	२२	०	-२२	-१००.०	०.००
बाँडफाँड भई प्राप्त हुने दहतर वहतरको विक्रिवाट प्राप्त हुने आय	३०६३६	२५०००	-५६३६	-१८।४	४.१३
दहतर वहतर शुल्क	५१०६०	०	-५१०६०	-१००।०	०.००
जम्मा	१८०३१५	१४९२९६	-३१०१९	-१७.२	२४.६६
अन्य राजस्व	६२२९	०	-६२२९	-१००.००	०.००
आन्तरिक आय स्रोत	१४०१२	१९७४५	५७३३	४०.९१	३.२६
जम्मा राजस्व	५४१८४१	६०५४१३	६३५७२	११.७३	१००.००

उल्लेखित तालिका अनुसार आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को अवधिमा गाउँपालिकाको कुल आयमा संघ वाट वित्तीय हस्तान्तरणको हिस्सा २२.८६ र शसर्त अनुदानको हिस्सा ३२.८३ प्रतिशत रहेको छ, जसमा तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त समानिकरण, शसर्त, समपुरक तथा विशेष अनुदान को हिस्सा घट्दो क्रममा रहेको छ। विशेषगरी सङ्घ सरकारबाट प्राप्त शसर्त, समपुरक तथा विशेष अनुदानको रकम पछिल्ला वर्षहरूमा वृद्धि भएको देखिन्छ।

यसैगरी, राजस्व बाँडफाँटको औसत हिस्सा २४.६६ प्रतिशत रहेको छ, जसमा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर तथा बाँडफाँड भई प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क प्रमुख स्रोतका रूपमा रहेका छन्। यी स्रोतहरू स्थानीय आर्थिक गतिविधि र राष्ट्रिय राजस्व संकलनसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएका हुँदा स्थिर र पूर्वानुमेय देखिए पनि स्थानीय तहको प्रत्यक्ष नियन्त्रणमा हुँदैन। स्थानीय तहको अधिकारमा रहेको दहतर वहतर शुल्क विभिन्न कारणले संकलन हुन नसकेकोले राजस्व बाँडफाँडमा १७.२ प्रतिशत घटेको देखिन्छ।

गाउँपालिकाको आन्तरिक आय स्रोत (कर तथा गैर-कर राजस्व) को औसत हिस्सा केवल ३.२६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यद्यपि पछिल्ला दुई वर्षमा आन्तरिक आयमा औसत ४०.९१ प्रतिशतको वार्षिक वृद्धिदर देखिएको छ, कुल आय संरचनामा यसको योगदान अझै न्यून अवस्थामा रहेको छ।

औसत रूपमा नेपालका ७५३ स्थानीय तहमा आन्तरिक आय स्रोत (कर तथा गैर-कर राजस्व) को हिस्सा ६.६१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। आन्तरिक आयमा वृद्धिको संकेत देखिए तापनि कुल आय संरचनामा यसको हिस्सा न्यून रहनुले गाउँपालिकाको वित्तीय स्वायत्तता सीमित रहेको देखाउँछ। तसर्थ, विद्यमान कानुनी अधिकार, आर्थिक आधार र संस्थागत संरचनाको

प्रभावकारी उपयोग गर्दै आन्तरिक आयको दायरा विस्तार, संकलन प्रणाली सुदृढीकरण र बाँकी राजस्व असुलीमा सुधार गर्नु गाउँपालिकाको वित्तीय दिगोपनका लागि अत्यावश्यक देखिन्छ ।

२.४.२ आन्तरिक स्रोत (कर तथा गैर कर राजस्व)को संरचना र वृद्धिदर

गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोत (कर तथा गैर-कर राजस्वका विभिन्न स्रोतहरू)बाट बनेको छ, जसले गाउँपालिकाको आफ्नै प्रयासबाट संकलन हुने आयको वास्तविक क्षमता र वित्तीय दिगोपना प्रतिबिम्बित गर्दछ । आन्तरिक स्रोतको संरचना, शीर्षकगत योगदान र वृद्धिदरको विश्लेषणले कुन राजस्व शीर्षकहरू स्थिर छन्, कुनमा तीव्र वृद्धि सम्भावना छ र कुन शीर्षकहरूमा प्रणालीगत सुधार आवश्यक छ भन्ने स्पष्ट संकेत प्रदान गर्दछ । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ र २०८१/८२ सम्मको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका: आन्तरिक स्रोत (कर तथा गैर कर राजस्व)को संरचना, शीर्षकगत योगदान र वृद्धिदर (रु. हजारमा)

क्र.स	राजस्व शीर्षक	२०८०/८१	२०८१/८२	वृद्धि प्रतिशत	हिस्सा
1.	सम्पत्ति कर	६४८१८	३३२७१३	८०.५२	०.८५
2.	मालपोत	२१५८४४३	११८४३४२३	८१.७८	३०.१०
3.	वहालकर	२०८९१८२	२४३२७१५	१४.१२	६.१८
4.	सवारी साधन कर (साना सवारी)	७२१५	२७३१६	७३.५९	०.०७
5.	व्यवसायले भुक्तानी गर्ने	१४५५७९	४८२५४०	६९.८३	१.२३
6.	व्यवसाय वाहेक अन्यले भुक्तानी गर्ने	३७५०	०	-१००.००	०.००
7.	कृषितथा पशुजन्य वस्तुको व्यवसायिक कारोवारमा लामे कर	१००	०	-१००.००	०.००
8.	अन्य कर	१३२९४४५	३०४४२६	-३३६.७१	०.७७
9.	न्यायिक दस्तुर	५६४०	१२३०	-३५.५४	०.००
10.	शिक्षा क्षेत्रको आमदानी	८१००	१२६००	३५.७१	०.०३
11.	परिक्षा शुल्क	१०४००	७०००	४८.५७	०.०२
12.	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	७८२५०	१६७६७३	५३.३३	०.४३
13.	नक्सापास दस्तुर	२१२८८२	६४६८०५	६७.०९	१.६४
14.	सिफारिस दस्तुर	५३६२९६	१७९०४७०	७०.०५	४.५५
15.	ब्यक्तिगत घटना दर्ता दस्तुर	११०२००	३२२५००	६५.८३	०.८२
16.	नाता प्रमाणित दस्तुर	११९००	६४०००	८१.४१	०.१६
17.	अन्य दस्तुर	२३०४८७	४९४०१४	५३.३४	१.२६
18.	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	७७३७०	५८०९०४	-३२.७९	१.४८

19.	रेडियो एफएम सञ्चालन दस्तुर	१५००	०	-१००.००	०.००
20.	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत	७५	०	-१००.००	०.००
21.	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत	४६२८	२०५००	७७.४२	०.०५
22.	अन्य राजस्व	६२२९७४५	१२३५३	-५०३३१.०	०.०३
23.	व्यवसाय कर	२०००	५००	-३००.००	०.००
24.	दहतर बहतर शुल्क	५१०६०४३८	१९७१३३२१	-१५९.०१	५०.०९
25.	विज्ञापन कर	०	४३९९८	१००.००	०.११
26.	अन्य सेवा शुल्क तथा बिक्री	०	५२३००	१००.००	०.१३
	जम्मा	६५०७२४४३	३९३५३३०१	-६५.३५	१००.००

गाउँपालिकाको राजस्वतर्फ मुख्य योगदान पुर्याउनेमा दहतर बहतर (औसत हिस्सा ५०.०९%), मालपोत कर (३०.१०%) र घर बहाल कर (६.१८ %) रहेका छन्। गाउँपालिकाको कर बृद्धि सम्पत्ति कर तथा मालपोत करमा उच्च रहेको छ भने दहतर बहतर कर का उच्च गिरावट देखिन्छ।

२.४.३ आन्तरिक स्रोत (कर तथा गैर कर राजस्व)मा योगदान गर्ने मुख्य पाँच शीर्षक

तीन वर्षको औसतका आधारमा आन्तरिक आयमा सबैभन्दा बढी योगदान गर्ने पाँच प्रमुख शीर्षकहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

तालिका: आन्तरिक स्रोत (कर तथा गैर कर राजस्व)का प्रमुख पाँच शीर्षक (रु. हजारमा)

कर शीर्षक	२०८०/२०८१	२०८१/०२	बृद्धि प्रतिशत
मालपोत	२१५८४४३	११८४३४२३	८१.८
वहालकर	२०८९१८२	२४३२७१५	१४.१
सिफारिस दस्तुर	५३६२९६	१७९०४७०	७०.०
व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	७७१३७०	५८०९०४	-३२.८
दहतर बहतर शुल्क	५१०६०४३८	१९७१३३२१	-१५९.०

उल्लेखित शीर्षकहरूमध्ये आन्तरिक आयको ठूलो हिस्सा दहतर बहतर शुल्क को ५०.०९ प्रतिशत ओगटे पनि यसमा अघिल्लो वर्ष भन्दा १५९.०१ प्रतिशतले वृद्धिदर घटेको छ। यसकैकारण राजस्वमा ६५.३५ प्रतिशत गिरावट भएको देखिन्छ। समग्रमा, गाउँपालिकाको आन्तरिक आय संरचना सीमित तर उच्च सम्भावनायुक्त शीर्षकहरूमा केन्द्रित रहेको देखिन्छ। हालको केही क्षेत्रको वृद्धिदर उत्साहजनक भए तापनि दीर्घकालीन रूपमा दिगो आय वृद्धिका लागि कर आधार विस्तार, करदाता पहिचान सुदृढीकरण, शुल्क तथा दस्तुरको तथ्यांकमा आधारित कानूनसम्मत र व्यवहारिक दर निर्धारण र अस्थिर गैर-कर स्रोतहरूलाई नियमित तथा पूर्वानुमान योग्य बनाउने नीति आवश्यक देखिन्छ। यही सन्दर्भमा राजस्व सुधार कार्ययोजनाले प्रमुख राजस्व शीर्षकहरूलाई लक्षित सुधार उपायहरू प्रस्ताव गरेको छ।

परिच्छेद-३ स्थानीय तहको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाव्यता

३.१ पृष्ठभूमि

सम्पत्तिमा आधारित, आम्दानीमा आधारित र वस्तु वा सेवामा आधारित गरी स्थानीय करका आधारहरू मुख्यतः तीन किसिमको हुन्छ । मालपोत तथा घरजग्गा कर सम्पत्ति आर्जन गरेको आधारमा उक्त सम्पत्तिको स्वामित्व ग्रहण गर्नेले नियमानुसार गाउँपालिकालाई सम्पत्ति कर तिर्नु पर्दछ । यसैगरी गाउँपालिकाले नियमानुसार घरजग्गा वहाल कर लगाउँदै आएको छ । घरजग्गा वहाल लगाई आम्दानी गर्ने करदाताले गाउँपालिकालाई आम्दानी गरेको आधारमा वहाल कर तिर्नु पर्दछ । यसैगरी, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर सवारी साधन कर र व्यवसाय करहरू वस्तु तथा सेवामा आधारित हुने गर्दछ । यस्ता वस्तुहरूको सेवा लिएर वापत सेवाग्राहीले गाउँपालिकालाई कर तिर्दै आएका छन् । गाउँपालिकाले आर्थिक ऐन तर्जुमा गर्दा निम्नानुसारका कर राजस्व सम्बन्धी सर्वमान्य सिद्धान्तलाई ध्यानमा राख्नु पर्दछ ।

क) कर तिर्न सक्ने क्षमताको आधारमा।

(ख) कर प्रणाली समानता र न्यायमा आधारित रहने गरी।

(ग) सरल, पारदर्शी र मितव्ययी हुनेगरी।

(घ) नागरिकलाई सुविधा हुने किसिमबाट।

(ङ) स्वेच्छिक रुपमा कर तिर्न प्रेरित हुने वातावरण सृजना गरेर।

(च) करको आधार, करको दर र कर तिर्ने अवधि निश्चित गरेर।

(छ) पश्चातदर्शी भएर (असर नपर्ने गरेर)।

गैरकर राजस्व लगाउँदा र उठाउँदा उपलब्ध गराउने सेवा, सहूलियत र सुविधाको लागत, सञ्चालन र सम्भार खर्चलाई आधार मानी लगाउनु तथा उठाउनु पर्दछ । यस परिच्छेदमा स्थानीय तहलाई प्राप्त राजस्व अधिकार र सो अधिकारको कार्यान्वयन, सम्भावना, समस्या तथा चुनौतीहरू र सुधार गर्नुपर्ने कार्यहरूको शिर्षकगत विश्लेषण गरिएको छ ।

३.२ राजस्व अधिकार सम्बन्धी संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ ले स्थानीय तहलाई राजस्व सम्बन्धी विभिन्न अधिकारहरू प्रदान गरेको छ । खासगरी राजस्व अधिकार अन्तर्गत सम्पत्ति कर, घर बहाल कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, सेवाशुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, विज्ञापन कर, व्यवसाय कर, भूमिकर मालपोत, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर रहेका छन् । यी वित्तीय अधिकारहरू स्थानीय तहको एकल अधिकारको रुपमा संविधानले तोकेको छ । साथै, संविधानको अनुसूची ९ ले तीनै तहको साझा अधिकारको रुपमा सेवा शुल्क, दस्तुर, दण्ड जरिवाना तथा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी, पर्यटन शुल्क आदिलाई मानेको छ । नेपालको संविधानको अनुसूची ६ अनुसार घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, पर्यटन, कृषि आयमा कर, सेवाशुल्क दस्तुर, दण्ड जरिवाना आदि प्रदेश सरकारको वित्तीय अधिकार क्षेत्रको रुपमा व्यवस्था गरेको छ । साथै

अनुसूची ५ अनुसार संघीय सरकारले भन्सार, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर, संस्थागत आयकर, व्यक्तिगत आयकर, पारिश्रमिक कर तथा राहादानी शुल्क, भिसा शुल्क, पर्यटन दस्तुर, सेवा शुल्क र दण्ड जरिवाना जस्ता गैर करहरू लगाउदै आएको छ। कुनैपनि तहको सरकारले कर लगाउन सक्ने भनेर उल्लेख नभएका विषयमा कर लगाउने व्यवस्था नेपाल सरकारले निर्धारण गरे अनुसार हुने व्यवस्था समेत संविधानले गरेको छ।

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले एकल कर प्रशासनको मान्यता अनुरूप अनुसूची ६ र ८ मा दोहोरो पर्न गएका घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर र विज्ञापन करबाट प्राप्त आयलाई एउटा तहको सरकारले उठाई आपसमा बाँडफाँट गर्ने व्यवस्था मिलाएको छ। यस व्यवस्था अनुसार घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क प्रदेश कानून बमोजिम हाललाई नेपाल सरकारले तोकेको निकाय मार्फत उठाई सम्बन्धित स्थानीय तहलाई साठी प्रतिशत र प्रदेश सरकारलाई चालीस प्रतिशतका दरले बाँडफाँट गर्ने, सवारी साधन कर प्रदेश सरकारले उठाई साठी प्रतिशत रकम प्रदेश सरकारले र चालीस प्रतिशत स्थानीय तहले पाउने गरी बाँडफाँट गर्ने, मनोरञ्जन कर प्रदेश कानून बमोजिम स्थानीय तहले उठाई साठी प्रतिशत स्थानीय तह र चालीस प्रतिशत प्रदेश सरकारले पाउने गरी बाँडफाँट गर्ने र विज्ञापन कर स्थानीय कानून बमोजिम स्थानीय तहले उठाई साठी प्रतिशत रकम आफुले राखी चालीस प्रतिशत प्रदेश सरकारलाई उपलब्ध गराउनु पर्दछ। नेपालको संविधान अनुसार तीन तहको सरकारको राजस्व सम्बन्धी एकल तथा साझा अधिकारहरू निम्नानुसार तालिका ३.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३.१ तहगत सरकारको रानश्च अधिकार

संघ	प्रदेश	स्थानीय	साझा
<ul style="list-style-type: none"> • भन्सार • अन्तःशुल्क • मूल्य अभिवृद्धि कर • संस्थागत आयकर • व्यक्तिगत आयकर • पारिश्रमिक कर • राहादानी शुल्क • भिसा शुल्क • पर्यटन दस्तुर • सेवा शुल्क • दस्तुर • दण्ड जरिवाना 	<ul style="list-style-type: none"> • घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, • सवारी साधन कर • मनोरञ्जन कर • विज्ञापन कर पर्यटन • कृषि आयमा कर • सेवा शुल्क दस्तुर • दण्ड जरिवाना 	<ul style="list-style-type: none"> • सम्पत्ति कर • घर बहाल कर • घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क • सवारी साधन कर • सेवा शुल्क दस्तुर • पर्यटन शुल्क • विज्ञापन कर • व्यवसाय कर • भूमिकर (मालपोत) • दण्ड जरिवाना • मनोरञ्जन कर 	<ul style="list-style-type: none"> • सेवा शुल्क, दस्तुर, • दण्ड जरिवाना • प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी, • पर्यटन शुल्क

स्रोत: नेपालको संविधान ५, ६, ७, ८

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ मा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँटको व्यवस्था छ। सो व्यवस्था अनुसार नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहबीच संघीय कानून बमोजिम प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँट गर्न नेपाल सरकारले एक संघीय विभाज्य कोष खडा गरी त्यस्तो रोयल्टीबाट प्राप्त रकम सो कोषमा जम्मा गर्नुपर्दछ।

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज र पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको पचास प्रतिशत नेपाल सरकारले, पच्चीस प्रतिशत रकम सम्बन्धित प्रदेशले र पच्चीस प्रतिशत रकम स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। शीर्षकगत तीन तहवीचमा बाँडफाँट हुने रोयल्टी सम्बन्धी विवरण तल तालिका ३.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३.२ प्राकृतिक स्रोतको राजस्व बाँडफाँट प्रकृया (प्रतिशतमा)

स्रोतहरू	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
विद्युत	५०	२५	२५
पर्वतारोहण	५०	२५	२५
वन	५०	२५	२५
खानी तथा खनिज	५०	२५	२५
पानी तथा अन्य स्रोत	५०	२५	२५

स्रोत: अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४, अनुसूची ४

द्रष्टव्यः

(१) नेपाल सरकारले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसमा प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने प्रदेश तथा स्थानीय तह (सम्बन्धित स्थानीय तह, जिल्ला समन्वय समिति) लाई त्यसरी प्रभावित भएको अनुपातमा समन्यायिक रूपमा प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टीको बाँडफाँट तथा वितरण गर्नेछ।

(२) यस अनुसूची बमोजिम नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहलाई गरिने प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टीको बाँडफाँट आयोगको सिफारिसमा नेपाल सरकारले प्रत्येक पाँच वर्षमा पुनरावलोकन गरी नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी हेरफेर गर्न सक्नेछ।

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्तःशुल्क रकममध्येबाट उठेको रकमलाई संघीय विभाज्य कोषमा राखी सो रकममध्ये संघीय सरकारले ७० प्रतिशत, प्रदेशले १५ प्रतिशत र स्थानीय सरकारले १५ प्रतिशत बाँडफाँट गर्ने व्यवस्था रहेको छ। (तालिका (३.३))

तालिका: ३.३ राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था (प्रतिशतमा)

राजस्वका शीर्षकहरू	दर निर्धारण र संकलन	संघीय सरकार	प्रदेश सरकार	स्थानीयतह
मूल्य अधिवृद्धि कर	संघीय सरकार	७०	१५	१५
अन्तःशुल्क	संघीय सरकार	७०	१५	१५

स्रोत: अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४, दफा ६

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा रहेका स्थानीय राजस्व सम्बन्धी केही प्रावधानहरूको चर्चा यहाँ गरिएको छ।

क) एकल कर प्रशासन

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को (१) दफा ५ को सट्टा नेपाल सरकारको आर्थिक विधेयक, २०७५ ले एकल कर प्रशासन सम्बन्धमा देहायबमोजिम संशोधन गरेको छः

(१) यस ऐन तथा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संविधानको अनुसूचीमा प्रदेश र स्थानीय तह दुवै अधिकार सूचीमा रहेका देहायको कर देहाय बमोजिम लगाईने र उठाईनेछः-

(क) सवारी साधन करको दर प्रदेशले लगाउने र उठाउने, तर टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा र विद्युतीय रिक्सामा सवारी साधन करको दर गाउँपालिकाले लगाउने र उठाउनेछ ।

(ख) घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर प्रदेशले लगाउने र गाउँपालिकाले उठाउने,

(ग) मनोरञ्जन करको दर प्रदेशले लगाउने र गाउँपालिकाले उठाउने,

(घ) विज्ञापन करको दर गाउँपालिकाले लगाउने र उठाउने ।

(२) उपदफा (१) को खण्ड (ख), (ग) र (घ) बमोजिमको करबाट उठेको रकममध्ये साठी प्रतिशत रकम स्थानीय तहले स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा गरी चालीस प्रतिशत रकम मासिक रुपमा प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ ।

ख) स्थानीय तह र प्रदेश सरकारबीच राजस्व बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था

आर्थिक विधेयक, २०७९ ले प्रदेश र स्थानीय तहबीचमा राजस्व बाँडफाँड सम्बन्धी निम्न व्यवस्था गरेकोछ ।

तालिका: ३.४ स्थानीय र प्रदेश तहबीचमा राजस्व बाँडफाँड

करका क्षेत्रहरू	संकलन गर्ने तह	राजस्व बाँडफाँड प्रतिशत	
		प्रदेश	स्थानीय तह
सवारी साधन कर	प्रदेश	६०	४०
रजिष्ट्रेशन शुल्क	स्थानीय	४०	६०
मनोरञ्जन कर	स्थानीय	४०	६०
विज्ञापन कर	स्थानीय	४०	६०

स्रोत: आर्थिक विधेयक, २०७९

३.३ स्थानीय तहको राजस्व अधिकारको शीर्षकगत व्याख्या

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ३ को गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तरगतको दफा ११ को उपदफा २ मा स्थानीय कर सेवा शुल्क तथा दस्तुर अन्तरगत निम्नअनुसारको प्रावधानहरू रहेका छन् ।

१. सङ्घीय तथा प्रदेश कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति कर, घरजग्गा बहाल कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, विज्ञापन कर, व्यवसाय कर, भूमि कर (मालपोत), मनोरञ्जन कर सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, कार्यान्वयन र नियमन,
२. स्थानीय पूर्वाधार तथा सेवाको शुल्क निर्धारण, सङ्कलन र व्यवस्थापन
३. ट्रेकिङ्ग, कायाकिङ्ग, क्यानोनिङ्ग, बञ्जी जम्प, जिपफ्लायर, याफिटिङ, मोटरबोट, केवलकार सेवा लगायत अन्य जल तथा स्थल क्षेत्रमा सञ्चालन हुने नवीन पर्यटकीय सेवा तथा साहसिक खेलको शुल्क,
४. जडीबुटी, कवाडी र वन्यजन्तु कर निर्धारण तथा सङ्कलन,
५. स्थानीय राजस्वको आधार विस्तार तथा प्रवर्द्धन,
६. ढुंगा गिटी बालुवा, माटो, काठ, दाउरा, जराजुरी, स्लेट खरीढुंगा, आदि प्राकृतिक वस्तुको बिक्री तथा निकासी शुल्क दस्तुर सङ्कलन,
७. प्रचलित कानून बमोजिम गर्ने सिफारिस, दर्ता, अनुमति, नवीकरण आदिको शुल्क, दस्तुर निर्धारण र सङ्कलन,
८. स्थानीय राजस्व प्रवर्द्धनका लागि प्रोत्साहन,
९. राजस्व सूचना तथा तथ्याङ्कको आदान प्रदान,
१०. संघीय तथा प्रदेश कानूनको अधीनमा रही स्थानीय तहमा राजस्व चुहावट नियन्त्रण सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड र नियमन,
११. स्थानीय पूर्वाधार सेवा र उपयोगमा सेवा शुल्क दस्तुर सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड र नियमन,
१२. मालपोत सङ्कलन,
१३. कर तथा सेवा शुल्क सम्बन्धी अन्य कार्य ।

परिच्छेद ३ को गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तरगत कै दफा ११ को उपदफा ४ (घ) मा सेवा शुल्क, दस्तुर, दण्डजरिवाना, तथा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी पर्यटन शुल्कको प्रावधान रहेको छ जस अन्तरगत निम्न अनुसारको प्रावधानहरू रहेका छन् ।

१. स्थानीय सेवा शुल्क, दस्तुर, दण्ड जरिवाना सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र नियमन,
२. प्राकृतिक स्रोत साधन र सेवा शुल्क, रोयल्टी सङ्कलन, समन्वय र नियमन,
३. खनिज पदार्थको उत्खनन र सो सम्बन्धी रोयल्टी सङ्कलन,
४. सामुदायिक वनको सञ्चालन र व्यवस्थापनबाट प्राप्त रोयल्टी सङ्कलन,
५. पानीघट्ट, कुलो, पैनी जस्ता सेवा सञ्चालनबाट प्राप्त रोयल्टी सङ्कलन ।

त्यसैगरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद - ९ गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको वित्तीय अधिकार क्षेत्रमा गाउँपालिका तथा गाउँपालिकाको राजस्व सम्बन्धी निम्न प्रावधानहरू रहेका छन् ।

(१) सम्पत्ति कर (स्थानीय तहको एकल अधिकार)

सो ऐनको दफा ५५(१) मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको घर र घरजग्गामा सम्पत्ति कर लगाउने छ ।

५५ (२) उपदफा (१) बमोजिम सम्पत्ति कर लगाउँदा घर र सो घरले चर्चेको जग्गामा सम्पत्ति कर लगाई बाँकी जग्गा र घर नभएका अन्य जग्गामा दफा ५६ बमोजिम भूमिकर (मालपोत) लगाउनु पर्नेछ ।

स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि “घरले चर्चेको जग्गा” भन्नाले घरले ओगटेको जग्गाको क्षेत्रफल र अधिकतम सो क्षेत्रफल बराबरको थप जग्गालाई सम्झनु पर्छ ।

(३) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि घर र घरजग्गाको मूल्याङ्कन देहायको आधारमा गर्नु पर्नेछ

(क) घर र घरजग्गाको आकार, प्रकार, बनौट र उपयोगको अवस्था,

(ख) घर र घरजग्गाको चलन चल्तिको मूल्य र घरको हस मूल्य,

(ग) घर र घरजग्गाको व्यापारिक वा आवासीय उपयोगको अवस्था ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम घर र घरजग्गाको सम्पत्ति करको र निर्धारण गर्दा नागरिकको जीवनस्तर, आर्थिकस्तर र कर तिर्न सक्ने क्षमताको आधारमा गर्नु पर्नेछ ।

५) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायको घर र घरजग्गामा सम्पत्ति कर लगाउन पाईने छैन ।

(क) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको स्वामित्वमा रहेको घर र जग्गा,

(ख) सरकारी अस्पताको घर र घरजग्गा,

(ग) गुठीको स्वामित्वमा रहेको घर र जग्गा,

(घ) मुनाफाको उद्देश्य नराखी सञ्चालन गरिएको सरकारी शिक्षण संस्था, कम्पनी, समिति, प्राधिकरण, बोर्ड र सरकारी संस्थानको घर र घरजग्गा,

(ङ) मुनाफाको उद्देश्य नराखी सञ्चालन भएका संघ, संस्थाको घर र घरजग्गा,

(च) धार्मिक संस्था (मन्दिर, गुम्बा, चर्च, मस्जिद आदि) को घर र घरजग्गा,

(छ) खानेपानी सङ्कलन पोखरी, विद्युत गृह, मसानघाट, कब्रिस्तान, कर्बला, मजार, विमानस्थल, बसपार्क, रंगशाला, उद्यान, पार्क जस्ता सार्वजनिक उपयोगका स्थलहरू,

(ज) राजदूतावास, वाणिज्य नियोग, कुटनैतिक नियोगका घर र घरजग्गा ।

(२) भूमिकर (मालपोत) (स्थानीय तहको एकल अधिकार)

गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको दफा ५५ बमोजिम सम्पत्ति कर लागेको घरजग्गा बाहेको अन्य जग्गामा भूमिकर (मालपोत) लगाउने छ (दफा ५६) ।

(३) घरजग्गा वहाल कर (स्थानीय तहको एकल अधिकार)

गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति वा संस्थाले भवन, घर, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, छप्पर, कारखाना, जग्गा वा पोखरी पुरै वा आंशिक तवरले वहालमा दिएकोमा गाउँपालिका वा नगरपालिकाले त्यस्तो वहाल रकममा वहाल कर लगाउने छ (दफा ५७) ।

(४) व्यवसाय कर (स्थानीय तहको एकल अधिकार)

गाउँपालिकाको आफ्नो क्षेत्रभित्र व्यापार, व्यवसाय, वा सेवामा पूँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा व्यवसाय कर लगाउने छ । (दफा ५८)

(५) बहाल बिटौरी शुल्क (स्थानीय तहको एकल अधिकार)

गाउँपालिकाको आफ्नो क्षेत्रभित्र आफूले निर्माण, रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाट, बजार वा पसल वा सरकारी जग्गामा बनेको संरचनाको उपयोग वापत बहाल बिटौरी शुल्क लगाउनेछ । (दफा ५९)

(६) पार्किङ्ग शुल्क (स्थानीय तहको एकल अधिकार)

गाउँपालिकाको आफ्नो क्षेत्रभित्र कुनै सवारीलाई पार्किङ्ग सेवा उपलब्ध गराए बापत पार्किङ्ग शुल्क लगाउन सक्नेछ (दफा ६०) ।

(७) सेवा शुल्क (एकल अधिकार)

गाउँपालिकाको आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका केवलकार, ट्रेकिङ, कायाकिङ, बंजी जम्प, जिपफ्लायर, यापिटङ, प्याराग्लाइडिङ लगायतका स्थानीय पर्यटन, मनोरञ्जन तथा साहसिक खेलकुद सम्बन्धी सेवा वा व्यवसायमा सेवा शुल्क लगाउनेछ (दफा ६२ को १) ।

गाउँपालिकाले निर्माण, सञ्चालन वा व्यवस्थापन गरेको स्थानीय पूर्वाधार वा उपलब्ध गराएको देहायको कुनै सेवा उपयोग गरे बापत सम्बन्धित सेवा प्रदायक तथा सेवाग्राहीलाई सेवा शुल्क लगाउन सक्नेछ (दफा ६२ को २) ।

- (क) खानेपानी, बिजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह र त्यस्तै अन्य सेवा सुविधा
- (ख) फोहरमैला व्यवस्थापन, सरसफाई, ढल निकास, सडक बत्ती जस्ता सेवा सुविधा,
- (ग) शौचालय, पार्क, स्नानगृह, पौडी पोखरी, व्यायमशाला, गेष्टहाउस, पर्यटकीय स्थल, छात्रबास (होस्टेल), हाटबजार, पशु वधशाला, शव दाहगृह, धोवीघाट, र त्यस्तै अन्य सुविधा,
- (घ) सडक, बस पार्क, ढल, पुल, बत्ती जस्ता सेवा,
- (ङ) अचल सम्पत्ति वा अन्य कुनै विषयको मूल्याङ्कन सम्बन्धी सेवा,
- (च) सिफारिस सम्बन्धी कुनै सेवा ।

माथि उपदफा (१) र (२) मा उल्लिखित सेवा सुविधा उपलब्ध गराउने वा त्यस्तो सेवा सुविधा उपयोग गरे वापत लाग्ने सेवा शुल्क उठाउने कार्य आफै वा व्यवस्थापन करार वा निजी क्षेत्र मार्फत गराउन सक्ने कानूनी प्रावधान स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६२ को ३ ले गरेको छ ।

(८) जडीबुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर

गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति वा संस्थाले उन, खोटो, जडीबुटी, वनकस (खर), कवाडी माल, प्रचलित कानून बमोजिम निषेधित जीवजन्तु बाहेकका अन्य मृत वा मारिएको जीवजन्तुको हाड, सीड, प्वाँख, छाला वा यस्तै प्रकृतिको वस्तुको व्यावसायिक उपयोग गरे वापत गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले जडीबुटी, कवाडी तथा जीवजन्तु कर लगाउने छ (दफा ६१) ।

(९) संघ, संस्था दर्ता तथा नवीकरण

ऐनको दफा ११ को उपदफा (४) को (ठ) अनुसार गाउँपालिकाले (१) संघ, संस्था परिचालन सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन र नियमन तथा (२) स्थानीय स्तरका संघ, संस्थाको दर्ता तथा नवीकरणको कार्य गर्ने (केही नेपाल ऐन संसोधन गर्ने ऐन, २०७५ द्वारा थप) ।

(१०) लघु, घरेलु तथा साना उद्योग

ऐनको, दफा ११ को उपदफा ५ को "घ" अनुसार गाउँपालिकाले (१) लघु, घरेलु र साना उद्योगको दर्ता, नवीकरण, खारेजी, नियमन, विकास प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन र (२) उद्यमशिलताको विकास र प्रवर्द्धनको कार्य गर्ने। (केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०७५ द्वारा थप ।

(११) नक्सापास

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २७ (१) अनुसार कसैले पनि गाउँपालिकाबाट नक्सापास नगराई भवन निर्माण गर्न पाईदैन । तर, गाउँपालिकाले तोकेको क्षेत्र र संरचनाको हकमा नक्सापास नगराई पनि भवन निर्माण गर्न बाधा पर्ने छैन ।

(१२) बिक्री गर्न सक्ने (एकल अधिकार / साझा अधिकार)

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले नदीजन्य वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोगको दर्ता, अनुमति, नवीकरण, खारेजी र व्यवस्थापन तथा बिक्री सम्बन्धमा निम्नानुसारको व्यवस्था गरेको छ ।

(क) ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो तथा स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोगको दर्ता, अनुमति, नवीकरण, खारेजी र व्यवस्थापन (दफा ११ को प को ७) ।

(ख) गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा स्लेट, ढुंगा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको बिक्री गर्न सक्नेछ (दफा ६२ क. को १) । उपदफा १ बमोजिम बिक्री वापत प्राप्त रकम गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ (दफा ६२ क. को ३, केही नेपाल ऐन संशोधन गर्न बनेको ऐन, २०७५ द्वारा थप) ।

तर, ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा उत्खनन, बिक्री तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ ले यस सम्बन्धमा निम्नानुसारको व्यवस्था गरेको छ ।

(क) ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा आदिको सङ्कलन, स्थानान्तरण तथा बिक्री सम्बन्धी कार्य सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकाले ठेक्का बन्दोवस्त वा अन्य उपयुक्त व्यवस्था गरी गर्न सक्नेछ ।

(ख) तर राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र र मध्यवर्ती क्षेत्रको ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा तथा माटोजन्य पदार्थको उत्खनन तथा सङ्कलन सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित संघीय कानूनबमोजिम हुनेछ।वन तथा चुरेक्षेत्रबाट सामान्यतया ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा उत्खनन गरिने छैन ।

(ग) तर राष्ट्रपति चुरे तराई मधेस संरक्षण विकास समितिको सहमतिमा र स्वीकृत मापदण्ड अनुसार वातावरणीय अध्ययन प्रूतिवेदनमा उल्लेखित विधि अनुसार सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकाले प्रचलित कानून तथा मापदण्ड बमोजिम ठेक्का बन्दोवस्त गर्नु पर्नेछ ।

(घ) गाउँपालिका वा नगरपालिकाले यस मापदण्ड बमोजिम साधारण निर्माणमुखी खानीजन्य र नदीजन्य पदार्थको बिक्री एवम् अनुमती वा नवीकरण शुल्क वा करबाट संकलित राजस्वमध्ये साठी प्रतिशत रकम सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिका र बाँकी चालीस प्रतिशत रकम प्रदेश सरकारको सञ्चित कोषमा जम्मा हुने गरी बाँडफाँट गर्नु पर्नेछ ।

यसैगरी राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको प्रतिवेदन, २०७७ ले ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा आदिको सङ्कलन, स्थानान्तरण तथा बिक्री सम्बन्धी निम्नानुसार व्याख्या गरेको छ।

(१) ढुङ्गा, गिटी तथा बालुवा (नदीजन्य पदार्थ) सम्बन्धी स्रोतको परिचालन, व्यवस्थापन, अनुगमन, नियन्त्रण, निर्देशन एवम् नियमन गर्ने सम्बन्धमा संघीय संरचना बमोजिमका तीन वटै तहका सरकारको संलग्नतामा यसको सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन गर्ने गरी कानूनी बन्दोवस्त गरिनुपर्दछ (राप्राम्रो तथा विअ, २०७७) ।

(२) नेपाल सरकारले स्वीकृत गरी जारी गरेको ढुङ्गा, गिटी, बालुवा उत्खनन, विक्री तथा व्यवस्थापन मापदण्ड, २०७७ ले यसरी ठेक्का लगाउँदा वा यदाकदा आफैँले सङ्कलन गरेको ढुङ्गा, गिटी, बालुवाबाट उठेको राजस्वको साठी प्रतिशत स्थानीय सञ्चित कोषमा दाखिला हुने र बाँकी चालीस प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेश सरकारको खातामा जम्मा गर्ने व्यवस्था गरेको छ। राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग, २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार यो व्यवस्था संघीय कानूनसँग बाझिन गई प्रदेश तथा स्थानीय तहबीच राजस्व बाँडफाँटमा विवाद सिर्जना भएको छ। साथै स्थानीय तहले आफ्नो सञ्चित कोषमा जम्मा गरेको रकम बाँडफाँट गर्ने विषय प्रचलित राजस्व बाँडफाँटका मान्यतासँग समेत मेल खाने देखिदैन । तसर्थ यस सन्दर्भमा खानीजन्य र नदीजन्य पदार्थलाई परिभाषित गरी विवादहरूको दीगो समाधानमा जोड दिनु पर्दछ ।

(१४) सामुदायिक वनबाट आय प्राप्त गर्न सक्ने (साझा अधिकार)

(१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार बिक्री तथा उपयोग सम्बन्धी आफ्नो वार्षिक कार्ययोजना बनाई गाउँपालिका तथा नगरपालिकाबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ । (२) उपदफा (१) बमोजिम वन पैदावारको बिक्री वापत प्राप्त हुने रकमको दश प्रतिशत रकम सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकाको संचित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ (दफा ६२ख)।

(१५) मनोरञ्जन कर (प्रदेश र स्थानीय तहबीचको साझा अधिकार)

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ५ को १ (ग) बमोजिम मनोरञ्जन करको दर प्रदेशले लगाउने र गाउँपालिकाले उठाउने व्यवस्था गरेको छ भने सोही ऐनको दफा २ अनुसार मनोरञ्जन करबाट उठेको रकममध्ये साठी प्रतिशत रकम गाउँपालिकाले स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा गरी चालीस प्रतिशत रकम मासिक रुपमा प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्ने व्यवस्था छ ।

(१६) विज्ञापन कर (प्रदेश र स्थानीय तहबीचको साझा अधिकार)

विज्ञापन (नियमन) गर्ने ऐन, २०७६ अनुसार “विज्ञापन” भन्नाले कुनै वस्तु, सेवा, कार्यक्रम वा अवसरको बारेमा छापा, विद्युतीय माध्यम, अनलाइन, सामाजिक संजाल, होर्डिङ्ग बोर्ड, बेलुन वा कुनै संरचना लगायतका माध्यमबाट सार्वजनिक रुपमा प्रचार प्रसार गरिएको वा प्रचार प्रसार गर्ने उद्देश्यले तयार गरिएका शब्द, बाक्य, चित्र, तस्विर, संकेत, पोष्टर, पर्चा, प्रकाश, चिन्ह, संरचना वा सुनसुकै किसिमको श्रव्य, दृश्य वा श्रव्य दृश्य सम्झनु पर्छ (दफा २ को ड) ।

“होर्डिङ्गबोर्ड” भन्नाले विज्ञापन प्रदर्शनको लागि राखिएको वा राखिने साधन सम्झनु पर्छ र सो शब्दले डिजिटल डिस्प्ले, चलदृश्य बोर्ड, एलसीडी बोर्ड, लिड बोर्ड, रोलर बोर्ड, ग्लो बोर्ड, नियोन साइन, प्रोजेक्टर, स्टल डिस्प्ले वा यस्तै अन्य प्रविधि वा प्रकारका वाह्य विज्ञापनको साधनलाई समेत जनाउँछ (दफा २ को छ) ।

सार्वजनिक स्थलबाट देखिने गरी होर्डिङ्ग बोर्ड राख्न र त्यसमा विज्ञापन गर्न चाहने व्यक्तिले सम्बन्धित स्थानीय तहबाट अनुमतिपत्र लिनु पर्नेछ (दफा ४) ।

होर्डिङ्ग बोर्ड वा प्रचलित कानून बमोजिम स्थानीय तहबाट अनुमति प्राप्त गरी स्थानीय स्तरमा सञ्चालन भएका छापा वा विद्युतीय संचार माध्यमबाट हुने वा भएका विज्ञापनमा यस ऐन तथा प्रचलित कानून बमोजिमको मापदण्ड पुरा गरे नगरेको विषयको अनुगमन तथा नियमनको काम सम्बन्धित स्थानीय तहले गर्नेछ (दफा २४) ।

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ५ को १ (घ) बमोजिम विज्ञापन करको दर गाउँपालिका वा नगरपालिकाले लगाउने र उठाउने व्यवस्था गरेको छ भने सोही ऐनको दफा २ अनुसार विज्ञापन करबाट उठेको रकममध्ये साठी प्रतिशत रकम गाउँपालिका वा नगरपालिकाले स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा गरी चालीस प्रतिशत रकम मासिक रुपमा प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

(१७) पर्यटन शुल्क (प्रदेश र स्थानीय तहवीचको साझा अधिकार)

गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनमा पर्यटन शुल्कको सन्दर्भमा कुनै व्यवस्था गरेको पाइँदैन ।

(१८) घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क (प्रदेश र स्थानीय तहवीचको साझा अधिकार)

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ५ उपदफा (१) मा प्रदेश र स्थानीय तह दुबैको अधिकार सूचीमा रहेका करहरूलाई एकल कर प्रशासन मार्फत लगाउने र उठाउने व्यवस्था गरेको छ। सोही दफा एवं उप दफाको खण्ड (ख) ले घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर प्रदेशले लगाउने र गाउँपालिका वा नगरपालिकाले उठाउने प्रबन्ध गरेको छ । सोही दफाको उपदफा (२) अनुसार यसरी प्रदेशले लगाएको घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर बमोजिम असुल गरिएको राजस्वको साठी प्रतिशत स्थानीय सञ्चित कोष र चालीस प्रतिशत प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

(१९) सवारी साधन कर (प्रदेश र स्थानीय तहवीचको साझा अधिकार)

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ५ को उपदफा १ को खण्ड (क) अनुसार सवारी साधन करको दर प्रदेशले लगाउने र उठाउने छ। तर टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा र विद्युतीय रिक्सामा सवारी साधन करको दर गाउँपालिका वा नगरपालिकाले लगाउने र उठाउने छ। यसका अतिरिक्त ऐनको दफा ६ (क) अनुसार प्रदेशले लगाएको र उठाएको सवारी साधन कर वापतको रकम प्रदेश सरकारले प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने, त्यसरी जम्मा भएको रकममध्ये साठी प्रतिशत प्रदेश सरकारलाई र चालीस प्रतिशत स्थानीय तहहरूलाई बाँडफाँट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

३.४ स्थानीय तहको ऋण सम्बन्धी व्यवस्था

यस सम्बन्धमा अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १४ र १५ मा निम्नानुसारको व्यवस्था रहेको छ।

दफा (१४) राष्ट्रिय प्राकृतिक तथा वित्त आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्र रही नेपाल सरकारको सहमतिमा आन्तरिक ऋण लिन सक्ने व्यवस्था (योजनाको प्रतिफल र उपलब्धिका आधारमा) गरेको छ ।

दफा (१५) नेपाल सरकारले ऋण दिन सक्ने: यदी नेपाल सरकारबाट प्राप्त ऋण प्रदेश वा स्थानीय तहले सम्झौता बमोजिम उल्लेखित अवधिभित्र चुक्ता नगरेमा नेपाल सरकारले सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने अनुदानबाट त्यस्तो ऋण रकम अशुल गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ ।

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले आन्तरिक राजस्व र राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकमको १२ प्रतिशत बराबर प्रदेश तथा स्थानीय तहले ऋण लिन सक्ने सीमा तोकेको छ ।

३.५ आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

माथि उल्लिखित राजस्व अधिकार सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाका आधारमा यस गाउँपालिकाको सम्भाव्य आय शिर्षकहरूको परिचालनको अवस्था विश्लेषण गरिएको छ। यस अन्तर्गत गाउँपालिकामा सम्भावना भएका आय शिर्षकहरूको सम्भाव्यता, दर निर्धारण र सङ्कलनको अवस्थालाई देहाय बमोजिम पहिचान गरिएको छ:

तालिका ३.५: आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

क्र.सं.	राजस्व शिर्षक	सम्भावना (छ/छैन)	दर निर्धारण (भए/नभएको)	संकलन (भए/नभएको)	कैफियत
ख.	गैरकर राजस्व				
१	बहाल विटौरी शुल्क	छ	भएको	नभएको	
२	सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय	छ	भएको	भएको	
३	पर्यटन शुल्क	छ	नभएको	नभएको	
४	कृषि उत्पादनको बिक्रीबाट प्राप्त रकम	छ	नभएको	नभएको	
५	सरकारी सम्पत्तिको बिक्रीबाट प्राप्त रकम	छ	नभएको	नभएको	
६	अन्य बिक्रीबाट प्राप्त रकम	छ	नभएको	नभएको	
७	स्थानीय खानेपानी महशुल	छ	नभएको	नभएको	
८	स्थानीय विद्युत महशुल	छ	नभएको	नभएको	सहकारी
९	पूर्वाधार उपयोग शुल्क	छ	नभएको	नभएको	
१०	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क	छ	भएको	नभएको	
११	अन्य सेवा शुल्क तथा बिक्री	छ	भएको	भएको	
१२	न्यायिक दस्तुर	छ	भएको	भएको	
१३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	छ	भएको	भएको	
१४	परिक्षा शुल्क	छ	भएको	भएको	
१५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	छ	भएको	नभएको	
१६	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	छ	भएको	भएको	
१७	पार्किङ्ग शुल्क	छ	भएको	भएको	
१८	नक्सापास दस्तुर	छ	भएको	भएको	
१९	सिफारिश दस्तुर	छ	भएको	भएको	
२०	व्यक्तिगत घटना दर्ता शुल्क	छ	भएको	भएको	
२१	नाताप्रमाणित दस्तुर	छ	भएको	भएको	
२२	अन्य दस्तुर	छ	भएको	भएको	
२३	अन्य क्षेत्रको आय	छ	नभएको	भएको	

२४	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत	छ	भएको	भएको	
२५	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत	छ	भएको	भएको	
२६	धरौटी सदरस्याहा	छ	भएको	भएको	
२७	केवलकार, टेकिङ्ग, कायाकिङ्ग, वन्जी-जम्प, जिपफ्रलायर, प्याराग्लाइडिङ्ग आदि मनोरंजन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवा शुल्क	छ	नभएको	नभएको	
२८	निर्माण, संचालन र ब्यवस्थापन गरेका स्थानीयपुर्वाधार तथा सेवामा सेवा शुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक वृत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायमशाला, पर्यटकिय स्थल, हाटवजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, वसपार्क, पुल आदि)	छ	भएको	भएको	
२९	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क	छ	नभएको	नभएको	
३०	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफएम रेडियो संचालन, घ वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीयस्तरका व्यापारिक फर्म)	छ	भएको	भएको	
३१	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको विक्री	छ	भएको	भएको	
३२	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेटजस्ता वस्तुको सर्भेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क	छ	भएको	भएको	
३३	वडा मार्फत गरिने सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर	छ	भएको	भएको	
					घ

माथिको तालिकामा विद्यमान कानुनी प्रावधान अनुसार गाउँपालिकाले लिन पाउने कर तथा गैरकरहरूको आधारभूत अवस्था शीर्षकगत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका अनुसार करतर्फ ३३ वटा शीर्षकमा आन्तरिक आयको विद्यमान अवस्था विश्लेषण गरिएको छ। यस तालिका अनुसार गाउँपालिकाले लिनसक्ने करहरू मध्ये गाउँपालिकाले सम्बन्धित कर्मचारीहरूसँगको छलफल, स्थानीय तहको भ्रमण तथा गाउँपालिकाका दस्तावेजहरूको अध्ययनका आधारमा थोरैमात्र क्षेवाट करहरू सङ्कलन रहेको देखिन्छ।

३.६ आन्तरिक राजस्वका प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना

३.६.१ कर राजस्व

क. सम्पत्ति कर

क. सम्पत्ति कर

हालको अवस्था: गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनमार्फत सम्पत्ति कर कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन, २०८२ ले घरसंरचना र सो घरसंरचनाले चर्चेको जग्गामा सम्पत्ति कर लगाउने व्यवस्था गरेको छ। जग्गाको मूल्यांकन दर कायम गर्दा बजारको भाउ साथसाथै जग्गाको मूल्यांकन आधारमा कर संकलन गर्ने व्यवस्था गरेको छ। गाउँपालिकाले आ.व. २०८०/०८१ मा रु. ६४,८१८.५०। र आ.व. २०८१/०८२ मा रु. ३,३२,७१३.७०। राजस्व संकलन गरेको छ। यसले सम्पत्ति करमा गाउँपालिकाले स्थानीय राजस्व संकलनमा राम्रो प्रयास गरेको देखिन्छ।

पहिलो राजस्व सुधार योजनाको समिक्षा

२०७५ मा सम्पत्ति करवाट वार्षिक १३ लाख २ हजार संकलन हुने अनुमान गरिएकोमा ७ वर्ष पश्चात अनुमान गरेको २५ प्रतिशत मात्र संकलन भएको देखिन्छ। यसको प्रमुख कारण नेपाल सरकारले गरेको सम्पत्ति करको व्याख्या फरक हुनु तथा कर संकलनकार्य प्रभावकारी नहुनु, कर शिक्षाको अभाव जस्ता कारण रहेका छन्।

सम्भाव्यता:

गाउँपालिकाको २०७८ को जनसंख्या गणना अनुसार कुल घरधुरी संख्या ६८३९ भएको र हालको कानुनी व्यवस्था अनुसार घर तथा घरले चर्चेको जग्गाको मात्र सम्पत्ति कर लिन सकिने भएकोले संभाव्यता गणना गर्दा सम्पूर्ण घरधुरी मध्ये करिब ५ देखि १० प्रतिशत सम्म सम्पत्ति कर घरहरू पर्ति र ऐलानी जग्गामा बनेको समेतका आधारमा सम्पत्ति करमा लगभग ६००० करदाता रहने अनुमान गरिएको छ। हाल गाउँपालिका निर्धारण गरेको सम्पत्ति कर सम्बन्धी व्यवस्था नै सबै जग्गा र घरमा सम्पत्ति कर लिने गरेको कारण करदाताले न्यूनतम रु. १००/- मात्र कर तिर्दा पनि ६००,००० संकलन हुने अवस्था पाइन्छ। यो अत्यधिक न्यून हो। गाउँपालिकाको केहिभाग शहरी भाग समेत पर्ने भएकाले औसतमा ३०० को दरले संकलन गर्दा पनि १,८००,००० राजस्व संकलन हुने अवस्था रहेको छ।

सुधारका प्रमुख क्षेत्र

- विद्यमान कानुनी व्यवस्था अनुरूप सम्पत्ति कर लागू गर्ने, जसअन्तर्गत आर्थिक ऐनमा आवश्यक संशोधन, सम्पत्ति कर व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा तथा सफ्टवेयर प्रणालीमा नयाँ व्यवस्था कार्यान्वयन गरिने।

- संरचना तथा जग्गाको सम्पत्ति मूल्यांकनलाई बजार मूल्य अनुरूप यथार्थपरक बनाउँदै कर आधार विस्तार गरिने ।
- सम्पत्ति कर सम्बन्धी घुम्ती शिविर सञ्चालन गरी करदातालाई सूचना प्रदान गर्ने, अभिलेख अद्यावधिक गर्ने तथा बक्यौता कर असुलीलाई प्रभावकारी बनाइने ।
- सफ्टवेयर प्रणालीमार्फत अग्रिम बिलिङ्ग प्रणाली सुरु गर्ने, विद्युतीय नक्सा पास प्रणालीसँग संरचना सम्बन्धी सूचना एकीकृत गर्ने तथा राजस्व शाखा र वडा कार्यालयका कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरिने ।

ख. भूमि कर (मालपोत)

हालको अवस्था: गाउँपालिकाले आर्थिक ऐन, २०७५ ले सम्पत्ति कर लगाउने भनी तोकिएको जग्गा बाहेकका अन्य जग्गामा भूमिकर (मालपोत) लगाउने व्यवस्था गरेको छ। भूमिकर (मालपोत) लिँदा गाउँपालिकाले मालपोत कार्यालयसंगको समन्वयमा जग्गाको मूल्य र करको दरका आधारमा लिने गरिएको छ। गाउँपालिकाले करदाताबाट भूमिकर (मालपोत) भनी एउटै विल/रसिद दिने गरेको भए पनि भूमिकर (मालपोत) र सम्पत्ति कर लाग्ने जग्गाको क्षेत्रफल छुट्याई कर लिने गरेको छैन। गाउँपालिकाले आ.व. २०८०/०८१, २१,५८,८४३.४८, र आ.व. २०८१/ ०८२ मा १,१८,४३,४२३.०० राजस्व संकलन गरेको छ। यसले मालपोतकर गाउँपालिकाको स्थानीय राजस्व संकलनमा राम्रो प्रयास गरेको देखिन्छ। (विजक छलफल)

पहिलो राजस्व सुधार योजनाको समिक्षा

गाउँपालिकामा मालपोत तिर्ने करदाताको कुल संख्या र औसत मालपोतयोग्य जमिनको क्षेत्रफलसम्बन्धी यकीन तथ्यांक उपलब्ध नभएको विद्यमान परिवेशमा उपरोक्त संख्याका करदातासँग औसतमा प्रति करदातासँग १० रोपनी मालपोतयोग्य जग्गा रहेको अनुमान गरी प्रतिरोपनी औसत मालपोत कर रु. ४० का दरले गणना गर्दा गाउँपालिकाले मालपोतबापत कुल रु. २८ लाख संकलन गर्न सक्ने देखिन्छ भनि प्रक्षेपण गरेता पनि हाल त्यसको ४ गुणा वढी संकलन भएकाले गाउँपालिकाले राम्रो प्रयास गरेको देखिन्छ।

सम्भाव्यता:

गाउँपालिकामा २०७८ को जनगणना विवरणअनुसार गाउँपालिकामा कुल ६८३९ घरपरिवार रहेको तथ्यांक उपलब्ध छ। गाउँपालिकाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूसँगको छलफलका आधारमा गाउँपालिकामा कुल मालपोत करदाता संख्या करिब ७५०० रहेका छन्। कतिपय घरपरिवारमा एकभन्दा बढी व्यक्तिका नाममा जग्गाजमिन हुने भएको हुँदा यस गाउँपालिकामा मालपोत करदाता संख्या पनि ७५०० कायम गरी संभाव्य मालपोतको रकम गणना गरिएको छ। गाउँपालिकामा मालपोत तिर्ने करदाताको कुल संख्या र औसत मालपोतयोग्य जमिनको क्षेत्रफलसम्बन्धी यकीन तथ्यांक उपलब्ध नभएको विद्यमान परिवेशमा उपरोक्त संख्याका करदातासँग औसतमा प्रति करदातासँग १० रोपनी मालपोतयोग्य जग्गा रहेको अनुमान गरी अनुमानीत ७५००० रोपनी को प्रतिरोपनी औसत मालपोत कर रु. २० का दरले गणना गर्दा गाउँपालिकाले मालपोतबापत कुल रु. १,५०००,०००। राजस्व संकलन गर्न सक्ने देखिन्छ।

सुधारका प्रमुख क्षेत्र

- आर्थिक ऐनमा स्पष्ट प्रावधान गरी मालपोत करलाई एकीकृत सम्पत्ति करबाट पृथक रूपमा तत्काल कार्यान्वयन गर्ने।
- भू-उपयोग योजना र जग्गा वर्गीकरण का आधारमा क्षेत्र/उपयोगअनुसार भिन्न दर संरचना लागू गर्ने।

ग. घरजग्गा वहाल कर

गाउँपालिकाभित्र कुनै घर, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, सेड (छप्पर), कारखाना, जग्गा वा पोखरी पूर्ण वा आंशिक रूपमा भाडामा दिएको अवस्थामा सम्बन्धित घर वा जग्गाधनीबाट १० प्रतिशत कर लिइने व्यवस्था हुनेछ। घरभाडा सम्झौताअनुसार हुने रकम वा तोकिएको न्यूनतम भाडा दरमध्ये जुन बढी हुन्छ, सोही रकमलाई आधार मानी १० प्रतिशत घरभाडा कर असुल गरिनेछ। यसका लागि विभिन्न क्षेत्रमा आर्थिक ऐनमा दर निर्धारण गरिएकोछ।

पहिलो राजस्व सुधार योजनाको समिक्षा

२०७५को तथ्यांक अनुसार गाउँपालिका क्षेत्रमा बैंक तथा सहकारी संस्थाहरु ३६, अन्य व्यवसायहरु ९०० रहेको अनुमान छ। यस पालिकामा व्यक्ति र संस्था गरी कुल ४४४ जना गाउँपालिकाभरिमा घरबहालमा बस्ने अनुमान गरिएको छ। व्यक्ति र संस्थाका लागि प्रस्तावित विभिन्न दर रेटमा आधारित रही घरबहाल कर संकलन गर्दा गाउँपालिकाभरिमा कुल रु. दुई करोड ३४ लाख घरबहाल घर उठ्ने र गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनअनुसार १० प्रतिशतका दरले घरबहाल कर संकलन गर्दा वार्षिक कुल रु. २३ लाख ४० हजार घरबहाल उठ्न सक्ने सम्भाव्यता पेश गरिएको छ। यस अनुसार हालको अवस्थामा ७ वर्ष पहिलाको प्रक्षेपण अनुसार राजस्व संकलन भएको छ।

हालको अवस्था:

गाउँपालिकाले आफ्नो आर्थिक ऐनमा उल्लेख गरे अनुसार कोठा भाडा लगाउने घरधनीलाई संझौता अनुसार बहाल रकमको १० प्रतिशत असुल गर्ने व्यवस्था गरेको छ। तथापी गाउँपालिकाले प्रभावकारी रूपमा यो कर सङ्कलन गर्न सकेको छैन। संस्थागत रूपमा बहालमा बस्ने संस्थाहरूले कानूनी प्रावधानले बाध्य बनाएका कारणले नबुझाई नहुने भएको अवस्थामा मात्र बुझाउने गरेको देखिन्छ। गाउँपालिकाले आ.व २०८०/०८१ २०,८९,१८२.०८ र आ.व. २०८१/०८२ मा २४,३२,७१५.८८ राजस्व संकलन गरेको छ। यसले अन्य गाउँपालिकाको तुलनामा गाउँपालिकाको स्थानीय राजस्व संकलनमा राम्रो प्रयास गरेको देखिन्छ।

संभावना:

हाल पालिकामा हाल ३२४ संस्थागत करदाता तथा ३९४९ व्यक्तिगत करदाता भएको अवस्था रहेको र ५० प्रतिशत करदाता वहालमा बस्ने भएका, तथा सडक छेउमा रहेका धेरै घर तथा जग्गा भाडामा भएकाले थप राजस्वको सम्भावना रहेकोछ। यस क्षेत्रवाट ४०००,०००। प्रति वर्ष राजस्व संकलन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ।

सुधारका पक्षहरू:

- गाउँपालिका भित्र घर वहालमा लगाएका घरधनि र व्यापारिक प्रयोजनको रूपमा लगाएको जग्गा जमिनहरूको लगत सङ्कलन गरी अद्यावधिक गरि सम्पत्ति करसँग आवद्ध गर्ने।
- बैज्ञानिक मूल्य निर्धारण प्रणालीको विकास गरि घरजग्गा वहाल मूल्यांकन गरि त्यसै अनुरूप कर सङ्कलन गर्ने।
- घर तथा वहालको दर पुनरावलोकन गर्ने।
- गाउँपालिकामा भएका घरजग्गा वहाल कर सङ्कलन गर्नकालागि कार्यविधि तर्जुमा गरि लागु गर्ने।

- व्यवसायकर र वहालकर एकै पटक अलग अलग विजक जागरि उठाउने।
- आन्तरिक राजस्व कार्यलय संग समन्वयगरी सुचना व्यवस्थापन गर्ने।

घ. व्यवसाय कर

गाउँपालिका क्षेत्र भित्र व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा पूंजीगत लगानी र आर्थिक कारोवारका आधारमा व्यवसाय गर लगाइने छ। गाउँपालिकाले आर्थिक ऐन २०८२ मा व्यवसायहरूलाई व्यवसायको किसिमको आधारमा विभाजन गरी गरेको दर निर्धारण गरेको छ। व्यवसाय करको दर न्यूनतम रु ५००। देखि अधिकतम रु १००,०००। सम्म रहेको छ।

पहिलो राजस्व सुधार योजनाको समिक्षा

हालसालै केन्द्रीय तथ्यांक विभागले प्रकाशन गरेको राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०१८ को प्रारम्भिक नतिजाअनुसार यस गाउँपालिकामा जम्मा १०९७ वटा व्यवसाय रहेका र ३०७७ जना उक्त व्यवसायमा संलग्न रहेको देखिन्छ। यस अनुसार २१,७८,०००। प्रक्षेपण गरिएकोमा हाल ५,८२,५४०.०० मात्र संकलन भएको देखिन्छ। करदाता संख्या वढेतापनि संकलनका प्रवकारी नभएको देखिन्छ।

हालको अवस्था

गाउँपालिकाले व्यवसाय कर गत बर्ष ५,८२,५४०.०० संकलन गरेको देखिन्छ। यो अधिल्लो वर्षको तुलाना मा ३ गुणा वढेको देखिन्छ।

संभावना:

हाल पालिकामा हाल ३२४ संस्थागत करदाता तथा ३९४९ व्यक्तिगत करदाता भएको अवस्था रहेको र ति फर्म तथा प्रतिष्ठानहरूबाट निम्न बमोजिम व्यवसाय कर सङ्कलन हुन सक्ने सम्भावना देखिएको छ। व्यवसाय करको दर न्यूनतम रु ५००। देखि अधिकतम रु १००,०००। सम्म रहेको छ। पालिका भएका व्यवसायको तुलानामा राजस्व संकलन धेरै न्युन देखिन्छ। प्रति व्यवसाय औसद ५०० मात्र राजस्व संकलन गर्दा पनि ४,३४३,०००। राजस्व संकलन हुने देखिन्छ। तर केही ठुला करदाताले संघीय सरकारलाई कर तिर्ने भएकाले स्थानीय तहमा राजस्व दाखिला हुँदैन। यसकालागि अन्तर सरकार समन्वय गर्नु पर्ने देखिन्छ।

सुधारका पक्षहरू:

- गाउँपालिकामा संचालित सबै किसिमका व्यवसायहरूको विवरण/लगत सङ्कलन गर्ने।
- गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनमा व्यवसायलाई लगानी, कारोवार र मापदण्डको आधारमा ठूला, मझौला र साना (क, ख, ग) वर्गमा वर्गीकरण गरी गरेको दरमा परिमार्जन गर्ने।
- ऐनले व्यवस्था गरे अनुसारका सबै व्यवसायलाई गाउँपालिकामा दर्ता गराउने तथा गाउँपालिका क्षेत्रमा व्यवसाय संचालन गर्नको लागि गाउँपालिका व्यवसाय संचालन अनिवार्य इजाजत लिनुपर्ने व्यवस्था गर्ने।
- व्यवसायको लगानी र आर्थिक कारोवारको आधारमा दर्ता शुल्क र वार्षिक कर निर्धारण गर्ने।
- बजार अनुगमन गर्ने, कार्यका लागि राजस्व परामर्श समितिलाई बढी सक्रिय बनाउने।
- कर अभियान सञ्चालन गरी कर सचेतना अभिवृद्धि गर्ने साथसाथै यससम्बन्धमा नागरिकका गुनासो सुनुवाइ गरी जायज गुनासो सम्बोधनको व्यवस्था गर्ने।

- कर प्रशासनमा दण्ड र पुरस्कारलाई नियमित प्रक्रियाका रूपमा स्थापित गर्ने। जस्तै, अधिकतम कर तिर्ने करदातालाई पुरस्कृत गर्न र कर नतिर्ने तथा अटेरी गर्नेलाई जरिवानाको व्यवस्था गर्ने।
- प्रभावकारी रूपमा व्यवसाय कर सङ्कलनका लागि आन्तरिक राजस्व कार्यालय, घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय तथा उद्योग वाणिज्य संघ आदि कार्यालयहरूसँग आवश्यक सहयोग र समन्वय गर्ने। जस्तै आन्तरिक राजस्व कार्यालयले व्यवसाय संचालनका लागि VAT तथा PAN दर्ता एवं नवीकरण गर्दा स्थानीय निकायको व्यवसाय कर चुक्ता अनिवार्य गरिदिनेमा कर सङ्कलन प्रभावकारी हुनेछ।

ड. काठजन्य, कवाडी, जीवजन्तु कर

हालको अवस्था:

गाउँपालिकाको विभिन्न क्षेत्रबाट कवाडी सङ्कलन गरी बेचबिखन गर्ने व्यवसायहरू संचालनमा रहेको भएता पनि मरेका जीवजन्तु तथा काठजन्य वस्तुहरू सङ्कलन तथा बिक्री गर्ने व्यवसायहरूको लागत रहेको देखिन्छ। स्थानीय सरकार संचालन ऐन लागू भएपछि यस शीर्षकबाट आय सङ्कलन गर्ने अधिकार प्राप्त भएसँगै गाउँपालिकाले आर्थिक ऐनमा करका दरहरू निर्धारण गरि यस्तो कर सङ्कलन गर्ने गरेको छ। यस्ता व्यवसाय संचालन गर्नेलाई गाउँपालिकाले इजाजत प्रदान गर्ने र उपयुक्त मापदण्डका आधारमा कर सङ्कलन गर्न सक्ने वातावरण रहेको छ। गाउँपालिकाले कवाडी करको रू ३ देखी १०० सम्म प्रति के.जी निकासीकरको व्यवस्था गरेको छ।

पहिलो राजस्व सुधार योजनाको समिक्षा

पहिलो राजस्व सुधार योजनामा गाउँपालिकाले वार्षिक २,४०,००० के.जी. कवाडी, १००० केजी जडिबुटी तथा ५०० के.जी. जीवजन्तुमा कर संकलन गर्न सकिने आँकलन गरिएको छ र यसबाट एकमुष्ट रू. ६ लाख ९ हजार ७५० संकलन हुन सक्ने अनुमान गरेको थियो। सुत्रमा प्रविष्ट भएको तथ्याडकमा यस क्षेत्रबाट राजस्व संकलन गरि दाखिला भएको अभिलेख देखिदैन।

सम्भावना:

यस गाउँपालिका क्षेत्रबाट पहिलेकै अनुपातमानै कवाडी मालवस्तु सङ्कलन तथा बिक्री हुने गरिएको छ। वार्षिक २,४०,००० के.जी. कवाडी, १००० केजी जडिबुटी तथा ५०० के.जी. जीवजन्तुमा कर संकलन गर्न सकिने आँकलन गरिएको छ र यसबाट एकमुष्ट रू. ८ लाख संकलन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ।

सुधारका पक्षहरू:

- गाउँपालिका क्षेत्रमा सङ्कलन हुने कवाडी मालसामान तथा काठजन्य वस्तुको परिमाण एकीन गरी करको दर आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने।
- कवाडी व्यवसाय साथै काठजन्य वस्तुको व्यवसाय को सञ्चालन सम्बन्धी मापदण्ड तथा कार्यविधि निर्धारण गरी सम्भाव्य वातावरणीय प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने।
- अन्तरपालिका समन्वय गरि कार्यपालिकाले करका दर निर्णय गरि आगामी आर्थिक वर्षमा कार्यान्वयनमा ल्याउने।
- यस शीर्षकबाट संकलन भएको राजस्व शीर्षकगत रूपमा अभिलेखिकरण गर्ने।

च. साना सवारी कर

स्थानीय सरकारलाई टाँगा, रिक्सा, अटो रिक्सा र ई रिक्साको दर्ता र नवीकरणमा वार्षिक शुल्क निर्धारण गरि कानून अनुसार राजस्व संकलन गर्न कानूनले अनुमित दिएकोछ।

हालको अवस्था:

हाल गाउँपालिकाले टाँगा, रिक्सा, अटो रिक्सा, ईरिक्साको दर्ता तथा नवीकरण तथा सवारी कर गर्ने अधिकार प्रदान गरेसंगै गाउँपालिकाले आफ्नो आर्थिक ऐनमा साना सवारी साधनको दर्ता तथा नवीकरण दस्तुर र वार्षिक सवारी करको दर निर्धारण गरेको छ। आ.व. २०८०/०८१ मा ७२१५. राजस्व संकलन गरेको मा आ.व. २०८१/०८२ मा यस शिर्षकबाट रू २७,३१६/ जस्व संकलन गरेकोछ।

सम्भावना:

गाउँपालिकाका प्रतेक वर्ष साना रिक्सा, अटो रिक्साको संख्या थप हुँदै गएको र दर्ता नवीकरणको संख्या पनि वढ्ने भएकोले अहिले कायम गरिएको दर्ता शुल्क २०००। रूट इजाजत पत्र १५००। लाइनै निरन्तरता दिदा पालिकामा बार्षिक १० वटा साना सवारी दर्ता हुने तथा ५० भन्दा धेरै ले बार्षिक रूट अनुमपत लिने गरेकोले बार्षिक १००,०००। राजस्व संकलन गर्न सकिने देखिन्छ।

सुधारका पक्षहरू:

विशेष किसिमका आर्थिक कार्यक्रम मार्फत ऋण वा सहूलियत दिएर भएपनि यस अटो रिक्सा व्यावसायलाई बढवा दिएर उद्धमशिलाता प्रबर्धन गर्न जरुरी रहेको छ। साथसाथै, सवारी दर्ता दस्तुर तथा करको दर परिमार्जन गर्ने। अन्य पालिकामा दर्ता भएका र यस पालिकामा सञ्चालनमा रहेकाको लागि पालिकामा दर्ता भएका भन्दा २५ प्रतिशत वढी राजस्व संकलन गरि सडक सञ्चालन अनुमति प्रदान गर्ने। बातावरण मैत्री अटो तथा ई रिक्सा दर्ताको लागि छुट्टै राजस्व दर निर्धारण गर्ने, महिला तथा अपाङ्गले दर्ता गरेमा छुट राजस्वको व्यवस्था गरि स्वरोजगार वनाउन सकिन्छ।

छ) विज्ञापन कर

गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्र भित्रका सडक, चोक, सार्वजनिक स्थलमा विज्ञापन, प्रचार प्रसार आदिका लागि राख्न दिएर वापत विज्ञापन कर लगाउन सक्नेछ। विज्ञापन करको दर निर्धारण तथा सङ्कलन गाउँपालिकाले राजस्व संकलन गरी संकलित रकममध्ये ४० प्रतिशत प्रदेश सरकारलाई दिनु पर्ने कानुनी प्राबधान छ। गाउँपालिकाले चालु आ.व.को लागि विज्ञापन कर वापत देहाय अनुसार दर निर्धारण गरेको छ।

तालिका ३.६ विज्ञापन करको प्रस्तावित विवरण

विवरण	दर रेट रु.
क) होर्डिड बोर्ड (१२ स्क्वायर फिट सम्म)	१०००।
ख) होर्डिड बोर्ड (१२ स्क्वायर फिटदेखी ३० स्क्वायर फिट सम्म)	१५००।
ग) होर्डिड बोर्ड (३० स्क्वायर फिट माथि) प्रति स्क्वायर फिट थप	५०।

घ) भित्ते लेखन प्रति स्क्वायर फिट	२०।
ड) व्यानर १२ स्क्वायर फिट सम्म प्रति व्यानर	३०।
च) व्यानर १२ स्क्वायर फिट भन्दा माथि प्रति व्यानर	४०।
छ) पोलमाराख्ने बोर्ड ९ स्क्वायर फिट सम्म (सो भन्दा माथि राख्न नपाईने)	७००
ज) फ्लेक्स बोर्ड (व्यापार व्यवसाय) १२ स्क्वायर फिट सम्म (पसल वाहिरका)	१०००।
झ) फ्लेक्स बोर्ड (व्यापार व्यवसाय) १२ स्क्वायर फिट माथी (पसल वाहिरका)	१५००।
ञ) पोलमाराख्ने बोर्ड ६ स्क्वायर फिट सम्म (सो भन्दा माथि राख्न नपाईने)	५००।

मदिरा र सुर्तीजन्य पदार्थको विज्ञापनमा ५० प्रतिशत थप व्यवस्था

हालको अवस्था:

विज्ञापन सेवालाई गाउँपालिकाले गरेको दायरा ल्याएर विज्ञापन करका सन्दर्भमा गाउँपालिकाले विज्ञापनका किसिम अनुसार गरेको दरहरू निर्धारण गरेको छ। हाल गाउँपालिकाले यस शिर्षकमा कर सङ्कलन गरिरहेको छ। गाउँपालिकाले आ.व. २०८०/०८१ मा यस शिर्षकमा राजस्व संकलन भएको नभएकोता पनि आ.व. २०८१/०८२ मा यस शिर्षकबाट रु ४,३९,९९८.०० राजस्व संकलन गरेको छ।

सम्भावना:

सबै उद्योग तथा व्यवसाय सन्चाल गर्ने र गाउँपालिकाको क्षेत्रमा विज्ञापन सेवा लिने कर्ता पहिचान गर्ने गरेको दायरा फारकिलो बनाउने सम्भावना रहेको छ। गाउँपालिकाको क्षेत्रले राजमार्गको केही खण्डसमेत समेट्ने भएकोले विज्ञापन करको सम्भावना बढी रहेको छ। आगामी आ.व.मा अनुमानित रु. १०,००,००० सम्म राजस्व सङ्कलन हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ।

सुधारका पक्षहरू:

- विज्ञापन कर व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका विद्यमान विज्ञापन सामग्री सम्बन्धी लगत सङ्कलन गर्ने।
- सबै विज्ञापनलाई करको दायरामा आउने विषय सुनिश्चित गर्ने साथै विज्ञापन करको अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउने।
- सार्वजनिक जग्गा बाहेक निजी घर र जग्गामा राखिएका विज्ञापन सामग्रीमा समेत कर लगाउने गरी कानूनी व्यवस्था गर्ने।
- न्यूनतम कर सङ्कलन हुन सक्ने रकम यकिन गरी ठेक्का अंक निर्धारण गर्ने।

३.३.२ गैरकर राजस्व

क) बहाल बिटौरी शुल्क

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, ले गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र आफूले निर्माण, रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाट, बजार वा पसल वा सरकारी जग्गामा बनेका संरचनाको उपयोग बापत बहाल बिटौरी शुल्क लगाउन पाउने व्यवस्था गरेको छ।

उक्त ऐनको आधारमा गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनले अव्यवस्थित, भूमिहीन र सुकुम्बासी बसोवासलाई व्यवस्थापन गर्दै शुल्कजम्मा गर्न सक्ने देखिन्छ। गाउँपालिकामा लाग्ने हाटबजार विटौरी शुल्क आर्थिक ऐनबाट निर्धारण गरी ठेक्का विधिमाफत बहाल बिटौरी असुल गरेको छ।

हालको अवस्था:

हालको अवस्था: गाउँपालिकाको पृथ्वी राजमार्ग खण्डको दायँबायाँ भागमा कुल १०० घरटहराहरु अस्थायी रुपमाबसोवास गरी विभिन्न व्यापार, व्यवसाय तथा जीविकोपार्जनका कामहरु गरिरहेको अनुमान छ। यसमा गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनले प्रति टहरा मासिक १००० का दरले र गाउँपालिका क्षेत्रभित्र आफूले निर्माण रेखदेख वा सञ्चालन गरेका हाटबजार वा पसलमा वा सरकारी जग्गाहरुमा बनेका संरचनाहरुको उपयोग वापत वार्षिक प्रति वर्गफिट रु. १० का दरले वहाल बिटौरी शुल्क लगाइने र असुल उपर गरिने उल्लेख गरिएको छ। गाउँपालिकाले यसरी दर निर्धारण गरेको भएता पनि प्रभावकारी कार्यान्वयन नगरेको देखिन्छ। गाउँपालिकाले यस शिर्षकबाट राजस्व संकलन गरेको देखिदैन

सम्भावना:

बहाल विटौरी शुल्क सङ्कलनको अवस्थालाई हेर्दा आगामी दिनमा यो शीर्षकमा राम्रै शुल्क सङ्कलन हुने देखिन्छ। चालु आर्थिक ऐनको व्यवस्था अनुसार पहिलो ३ वर्षको लागि राजस्व संकल गर्दा अस्थायी टहरा वाट तथा अन्य संरचनावाट गरि वार्षिक १२,००,०००। राजस्व संकलन हुने देखिन्छ।

सुधारका पक्षहरु:

- सार्वजनिक, पर्ती र ऐलानी जग्गा तथा त्यस्ता जग्गामा बनेका घर, टहरा तथा अन्य संरचना सम्बन्धी विस्तृत तथ्याङ्क सङ्कलन गरि बहाल विटौरी शुल्कको दायरामा ल्याउने।
- गाउँपालिकाको जमिनको उपयोग तथा व्यवसायको सम्भावना अनुसार शुल्कको दर निर्धारण गर्ने।
- हाट बजारमा हुने पसल तथा व्यापार सम्बन्धी आवश्यक तथ्याङ्क तथा विवरण सङ्कलन गरि शुल्क निर्धारण गर्ने।
- संकलित विवरणका आधारमा पसलहरुको वर्गीकरण गरी वहालविटौरी शुल्कको दर निर्धारण गर्ने र सोही आधारमा ठेक्का अंक कायम गर्ने।

ख) फोहोर मैला व्यवस्थापन शुल्क

हालको अवस्था:

गाउँपालिकाले फोहोर निस्कासन गर्ने वजार क्षेत्रका घरपरिवार, व्यवसायिक संघ संस्था वाट स्थानीय विकास शुल्क र सरसफाई कर निर्धारण गरेको छ। गाउँपालिकाले प्रति घर रु १०० र व्यावसायिकको प्रकृति हेरी १००० सम्म मासिक शुल्क निर्धारण गरेको छ। गाउँपालिकाले राजस्वको अनुमान गर्दा विषयगत शुल्क अनुमान गरेको देखिदैन।

सम्भावना:

गाउँपालिकाको बजार क्षेत्रमा करिब ५०० भन्दा बढी साना तथा मझौला पसल व्यवसाय सञ्चालनमा रहेका हुँदा यस क्षेत्रमा फोहोर व्यवस्थापनको काम तत्काल सुरु गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसका लागि उपयुक्त स्थान खोजी गर्ने तथा उचित व्यवस्थापन गरी कानूनअनुसार राजमार्ग क्षेत्रबाट फोहोर मैला व्यवस्थापन शुल्कको सुरुआत गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ। गाउँपालिकाको फोहोर मैला व्यवस्थापनमा हुने खर्चको अनुपातमा करको दर कम भएकोले यसलाई प्रति परिवार मासिक न्युनतम १५० देखि २०० र व्यवसायिक प्रतिस्थानको लागि polluter pay को अवधारणा अनुसार शुल्कको निर्धारण गर्नु पर्ने देखिन्छ।

गाउँपालिकाले यस क्षेत्र पहिलो चरणमा बजार क्षेत्र वाट साना तथा मझौला पसल तथा घर वाट वार्षिक ९ लाख र व्यवसायिक प्रतिष्ठान, होटल तथा अन्य ठुला व्यवसाय वाट ३ लाख गरि १२ लाख बार्षिक राजस्व संकलन हुने अनुमान गरिएकोछ।

सुधारका पक्षहरू:

- फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्कको दर उत्पादन हुने फोहरको प्रकार र परिमाणलाई आधार मानेर परिमार्जन गर्ने।
- मुख्य बजार क्षेत्रमा रहेका व्यवसायी, संघ संस्था तथा घरधुरीहरूको लगत तयार गरि शुल्कको दायारा फराकिलो बनाउने।
- शुल्क सङ्कलन गर्दा फोहोर मैला व्यवस्थापन शुल्क शीर्षक अन्तर्गत सङ्कलन गर्ने।

ग) सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर

गाउँपालिकाले घर जग्गा नामसारी सिफारिस, कृषिपशु समुहदत्ता नविकरण शुल्क, स्थायी बसोवास सिफारिस, नागरिकता सिफारिस, नागरिकता र प्रतिलिपि सिफारिस, अंगिकृत नागरिकता सिफारिस, आर्थिक अवस्था कमजोर वा विपन्नता प्रमाणित, आर्थिक अवस्था वलियो वा सम्पन्नता प्रमाणित, विद्युत जडान सिफारिस, धारा जडान सिफारिस, जिवित रहेको सिफारिस, दुवै नाम गरेको व्यक्ति, एउटै हो भन्ने सिफारिस/फरक जन्ममिति संशोधन सिफारिस, जग्गा मूल्याङ्कन सिफारिस र प्रमाणित, व्यवसाय वन्द सिफारिस, व्यवसाय सञ्चालन नभएको सिफारिस, व्यापार व्यवसाय नभएको सिफारिस, कोट फी मिनाहा सिफारिस, नावालक परिचय-पत्र सिफारिस, चौपाया सम्बन्धी सिफारिस गाउँपालिकामा दर्ता वा नविकरण भएका व्यवसाय को सिफारिस, उद्योग ठाउँ सारी सिफारिस, विद्यालय ठाउँ सारी सिफारिस, आन्तरिक बसाइँसराई सिफारिस, व्यक्तिगत विवरण सिफारिस, जग्गा दर्ता सिफारिस आदि जस्ता अन्य सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर कार्यान्वयन गर्दै आइरहेको छ।

हालको अवस्था:

गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनले सिफारिस तथा प्रमाणितको दर सिफारिसको प्रकृति हेरी न्यूनतम रु ४ देखि १०००० सम्म निर्धारण गरेको छ। गाउँपालिकाले राजस्व प्रक्षेपण गर्दा शिर्षक गत रूपमा नगरे पनि गत वर्ष सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुरमा २२ लाख भन्दा धेरै राजस्व संकलन भएको तथा अन्य राजस्व शिर्षकमा ६२ लाख भन्दा धेरै राजस्व संकलन भएको देखिन्छ। पालिकाले राजस्व संकलन गरेता पनि शिर्षकगत अभिलेख व्यवस्थापन कमजोर रहेकोले यसलाइ सुधार गर्नु पर्ने देखिन्छ।

सम्भावना:

आगामी दिनमा गाउँपालिका कार्यालय तथा वडा कार्यालयहरूवाट वार्षिक सिफारिस तथा प्रमाणित हुने कार्यवाट ४० लाख सङ्कलन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ।

सुधारका पक्षहरू: सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुरका सन्दर्भमा निम्नअनुसार सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ:

- अनलाइन विधिमाफत सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुरको सङ्कलन गर्ने व्यवस्था गर्ने।
- व्यक्तिगत घटना दर्ताका लागि अभियान संचालन गर्ने।
- सिफारिस गर्दा शुल्क तिरे नतिरेको एकिन गरेर मात्र सिफारिस गर्ने।
- वडाबाट सङ्कलित दस्तुरहरू शिर्षक सहितको विवरण तयार पर्ने।
- वडा कार्यालयको विलिङ प्रणालीलाई पनि कम्प्युटर सफ्टवेयरमा आधारित बनाउने।
- गाउँपालिका र वडाको कम्प्युटर प्रणालीमा नेटवर्किंग गर्ने।

घ) पर्यटन स्थल प्रवेश शुल्क

हालको अवस्था:

गाउँपालिकामा पर्यटकिय दृष्टीकोणले महत्वपूर्ण स्थानहरू पनि रहेका छन्। त्रिशुली नदी तथा अन्य मठमन्दिर तथा पर्यटकिय क्षेत्र रहेको यस गाउँपालिकाले पर्यटन शुल्क सङ्कलन गर्ने भनी राजस्व परिचालन अन्तर्गतको नीति तथा कार्यक्रममा उल्लेख गरि डुंगा संचालन शुल्क निर्धारण गरि प्रति व्याक्ती रू ५० शुल्क निर्धारण गरेकोछ। गाउँपालिकको अभिलेखमा यस शिर्षक वाट कति राजस्व संकलन भएको छ भन्ने प्रस्ट देखिदैन।

सम्भावना:

गाउँपालिकामा जल पर्यटनका अतिरिक्त गाउँपालिकामा वापचुली, बेलखु, वितलवी, शहीद रामबहादुर स्मृति पार्कलगायत पर्यटकीय महत्वका केही स्थानहरू रहेका छन्। उपरोक्त स्थलहरूमा पूर्वाधार विकास गरी सेवा प्रदायक वा सेवाग्राहीबाट पर्यटन शुल्क उठाउन सकिने सम्भावना रहेको भए पनि हालका लागि कुल सम्भाव्य आयको आकार निकै न्यून हुने तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास नै नभइसकेको अवस्था भएकाले यस शीर्षकमा यस अध्ययनले हालका लागि कुनै शुल्क सिफारिश गरेको छैन। गाउँपालिकाबाट सम्भावित पर्यटकीय स्थलहरू यकीन गरी उक्त स्थानहरूमा पार्कहरू निर्माण गर्ने र ती पार्कहरूको संरक्षण गर्ने तथा पर्यटकीय पूर्वाधारहरू क्रमिकरूपमा विस्तार गर्ने र अनुभवका आधारमा वार्षिक रूपमा नयाँ पूर्वाधार बनाउँदै जानु बाञ्छनीय देखिन्छ। गाउँपालिकाले यस क्षेत्र वाट वार्षिक ५ लाख राजस्व संकलन गर्न सक्ने देखिन्छ।

सुधारका पक्षहरू:

- आर्थिक ऐनमा पर्यटन शुल्कको सङ्कलन सम्बन्धी व्यवस्था गर्दै शुल्कको दर निर्धारण गर्ने।
- गाउँपालिकाको पर्यटन शुल्कको दर टिकटमा समावेश गर्ने र टिकटको अभिलेख राख्ने।
- पर्यटकिय सम्भावना भएका सबै सार्वजनिक स्थलहरू पहिचान गरि दिर्घकालिन आय हुने संरचना तयार गर्ने।

ड) नक्सा पास दस्तुर

हालको अवस्था:

गाउँपालिकाले नक्सापास दस्तुरको दर आर्थिक ऐनमा निर्धारण गरेको छ। गाउँपालिकाले नक्सा पास तथा अभिलेखिकरणको दर निर्धारण गरि राजस्व संकलन गर्ने गरेकोछ। त्यस्तै नक्सापास संग समन्धित अन्य कार्यहरूको समेत राजस्वका दर निर्धारण गरेकोछ। नक्सापास वाट गाउँपालिकाले आ.व २०८०/०८१ मा २२ लाख हाराहारी राजस्व संकलन गरेकोमा गत वर्ष ६ लाख ४६ हजार मात्र संकलन गरेको देखिन्छ। यसको प्रमुख कारण अघिल्लो वर्ष पहिला निर्माण सम्पन्न भएका घरको अभिलेखिकरणले गर्दा भएको देखिन्छ।

सम्भावना

गाउँपालिकामा पक्कि घर संरचना वन्ने क्रम वढेकोछ। हाल यस क्षेत्रमा प्रायः जसो न्यूनतम १५०० वर्ग फिट भन्दा बढीका घरहरू निर्माण भईरहेका छन्। आगामी आ.व. मा यस गाउँपालिका करिब ५० वटा नयाँ घर निर्माण हुने र पुराना ५० वटा नक्सा पासको दायरामा आउन सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ। यसबाट औसत रु.७५०,००० र अभिलेखिकरण वाट २५०,०००। गरि जम्मा १० लाख राजस्व संकलन हुन सक्ने देखिन्छ।

सुधारका पक्षहरू:

- नक्सापास प्रकृत्यालाई प्रभावकारी बनाउने तर्फ पहल गर्न जरुरी देखिन्छ।
- बनिस्केका घरहरूको अभिलेखीकरणकोलागि दस्तुर आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने।
- नक्सापासकोलागि मापदण्ड तथा कार्यविधिहरू अनुसार भवन निर्माण भए नभएको निरन्तर अनुगमन गर्ने।
- घरको तला, बनोट तथा किसिमका आधारमा दस्तुरको दर निर्धारण गरि समयानुकुल परिमार्जन गर्दै जाने।

- ग्रामिण क्षेत्र र शहरी क्षेत्रको नक्सापासको दररेट अलग अलग निर्धारण गर्ने
- कच्ची घरको लागि नक्सा पास भन्दा अभिलेखीकरण दस्तुर कार्यान्वयनमा ल्याउने।

च) व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर (दर्ता तथा अनुमति दस्तुर)

हालको अवस्था:

स्थानीय तहले एफएम रेडियो संचालन, घ वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, सहकारी, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम, ट्युसन, कोचिङ, औषधि पसल, प्लटिङ्ग, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेट जस्ता वस्तुको सर्भेक्षण, उत्खनन् तथा उपयोग आदि कार्य गर्नकोलागि अनुमति दिन र सो बापत दस्तुर सङ्कलन गर्न सक्छन्। यो व्यवस्था भखैरै प्रचलनमा आएको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले गरेको हुनाले गाउँपालिका यस्तो शीर्षकबाट आय सङ्कलन गर्ने आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरिएकोछ।गत वर्ष गाउँपालिकाले यस शीर्षकबाट ५ लाख ९० हजार हाराहारीमा राजस्व संकलन गरेको देखिन्छ।

सम्भावना:

गाउँपालिका क्षेत्रमा संचालित स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, घ वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, सहकारी, विद्यालय आदि अनुमति प्रमाणपत्र दिई नियमित गर्नुपर्ने तथा नयाँ संचालनमा आउन चाहनेलाई इजाजत दिन सक्ने अधिकार रहेको छ। हाल यस गाउँपालिकामा करिव १०० जति व्यावसायिक फर्म, फार्मसी, निजी विद्यालय, तालिम प्रदायक आदि सञ्चालनमा रहेको अनुमान गरिएको छ। त्यस्ता संस्थाहरूलाई दर्ता अनुमति र नवीकरण गर्दा औसत दस्तुर रु १०,००० लिइएको खण्डमा प्रति वर्ष रु १०,००,००० राजस्व सङ्कलन हुने सम्भावना रहेको छ।

सुधारका पक्षहरू:

व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुरका सन्दर्भमा निम्नअनुसार सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ:

- दर्ता, अनुमती र नवीकरणका लागि छुट्टै कार्यविधि तर्जुमा गर्ने।
- नयाँ संस्था, फर्म वा उद्योग स्थापना गर्नुपूर्व दर्ता तथा अनुमति प्रमाणपत्र अनिवार्य गर्ने।
- अनुमति नलिई संचालनमा रहेका संस्था, फर्म वा उद्योगलाई नियमित गर्न दण्ड जरिवानाको व्यवस्था गर्ने।
- कानुन अनुसार वातावरण परिक्षण गर्नुपर्ने फर्मलाई उक्त प्रकृया पुगेपछि मात्र दर्ता तथा नवीकरण गर्ने।

छ) बिक्रीबाट प्राप्त रकम (स्लेट, ढुंगा, गिट्टी, बालुवा तथा माटोजन्य वस्तु बिक्री)

हालको अवस्था:

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनुसार गाउँपालिकाको आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा स्लेट, ढुंगा, गिट्टी, बालुवा एवम माटोजन्य वस्तु बिक्री गर्न सक्ने प्रावधान राखेको छ। प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) प्रतिवेदनको आधारमा गाउँपालिकाले प्रदेश सरकारको आर्थिक ऐन अनुसार गाउँपालिकाले दहत्तर बहत्तर शुल्कको रूपमा खोलाबाट उत्पादिन ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाबाट रकम सङ्कलन गरी सोको ४० प्रतिशत प्रदेश सरकारलाई उपलब्ध गराउँदै आएको छ। गत वर्ष यस शीर्षक वाट रु १ करोड ९७ लाख राजस्व संकलन भएको देखिन्छ।

संभावना:

गाउँपालिका प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE) प्रतिवेदनलाई आधार मान्दा र बोल कबोल मार्फत् यस शीर्षकबाट अन्य छिमेकि पालिकाको अभ्यास हेर्दा तथा २०८०।०८१ को अवस्था हेर्दा ५ करोड भन्दा माथि राजस्व संकलन हुने देखिन्छ।

सुधारका पक्षहरूः

- ढुङ्गा, गिट्टी तथा वालुवा ठेक्का प्रकृया अगाडी बढाउनु पूर्व गाउँसभाबाट बिक्रीको दर निर्धारण गरी आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गर्नुपर्ने।
- प्रदेश सरकारको आर्थिक ऐन अनुसारको दहत्तर बहत्तर शुल्कको परिभाषा एकिन गरी दहत्तर बहत्तर शुल्कको दायराभित्र वहेर आउने तैरिने वस्तु (काठ) लाई मात्र समावेश गर्न पहल गर्ने।
- IEE/ EIA प्रतिवेदनले एकिन गरेको परिमाणमा लाई एकिन गर्नु पर्ने ।
- गाउँपालिका यस कार्यकालागि प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति गठन गरी आवधिक अनुगमन गरी नियम कानूनको दायरामा ल्याउनु पर्ने देखिन्छ।
- नियम विपरित गर्ने ठेकदारलाई कारबाही गर्ने र दण्ड जरिवाना गर्न सकिने प्रावधान राख्नु पर्दछ।
- हाल रहेका मुद्दा मामिला हरूको अन्तिम निर्णयका लागि समन्धित निकायमा पहल गर्ने।

ज) स्थानीय पूर्वाधार उपयोग मर्मत शुल्क (सडक सुधार शुल्क)

हालको अवस्थाः

गाउँपालिकाले सडक सँग सम्बन्धित रहेर प्रत्यक्ष रुपमा सडक मर्मत शुल्क स.कलनगरिरहेको छ। सडक सवारी कर तथा सडक सुधार शुल्कका सन्दर्भमा गाउँपालिकाले आर्थिक ऐन प्रावधान सहित सडकलन दर निर्धारण गरेको छ। स्थानीय श्रोत उपयोग मर्मत शुल्कमा हलुका, मध्ययम र ठुला सवारी साधनको दर निर्धारण गरेकोछ।यो कर पटके जस्तो देखिएकाले यसलाइ परिमार्जन गर् पर्ने देखिन्छ।

सम्भावनाः

यस पालिकामा प्रयोग हुने ठुला (टिफर तथा अन्य) साधन वाट ५ लाख राजस्व संकलन गर्न सकिने देखिन्छ।

सुधारका पक्षहरूः

- त्रिसुली तथा गाउँपालिकाकामा रहेका नदि तथा खानी क्षेत्रवाट विभिन्न स्थानहरूबाट मात्र नदीजन्य पदार्थ ढुवानी गर्ने सवारी साधनहरूलाई सडक सुधार शुल्कको दर निर्धारण गर्ने।
- नदीजन्य पदार्थको बिक्री ठेक्का संगै स्थानीय पूर्वाधार उपयोग सेवा शुल्क (सडक सुधार शुल्क) पनि ठेक्का लगाउँनु पर्ने।
- गाउँपालिकाले यो शुल्क सडकलन गर्नु अगावै उक्त क्षेत्रका सडकहरू मर्मत सुधार गरि सवारी आवतजातमा सहजता कायम गर्नु पर्ने।

झ) सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय

हालको अवस्थाः

गाउँपालिकाको स्वामित्वमा रहेका सम्पती, हल तथा मेसिनहरू भाडामा दिने अध्यास नभएको देखिन्छ। यस क्षेत्रमा राजश्वको दर निर्धारण गरि कार्यान्वयन गरेमा बार्षिक ५ लाख सम्म राजश्व संकलन हुन सक्ने देखिन्छ।

३.७ प्रमुख आन्तरिक राजस्व शीर्षकहरूको सम्भाव्यता र यथार्थ संकलनबीचको अन्तर

गाउँपालिकाको आन्तरिक राजस्व परिचालनको सम्भावना र विद्यमान संकलन बीचको खाडल (OSR Mobilization Gap) को अवस्था विश्लेषण गर्न यस उपशीर्षक अन्तर्गत प्रमुख कर तथा गैर-कर राजस्व शीर्षकहरूको सम्भाव्यता (वार्षिक) र आ.व. २०८१/८२ को यथार्थ संकलन तुलना गरिएको छ । प्रस्तुत तालिकामा उल्लेखित राजश्व शीर्षकहरू गाउँपालिकाका सबै आन्तरिक स्रोतका शीर्षकहरू होइन, मुख्य सम्भावना भएका र सो अनुरूप सम्भाव्यता विश्लेषण गरिएको प्रमुख

शीर्षकहरूमा केन्द्रित भएकाले यसले गाउँपालिकामा सुधार गर्नुपर्ने क्षेत्र, प्राथमिकता र राजस्व सुधारका लागि सम्भावित रणनीतिक क्रियाकलाप पहिचान गर्ने सहयोग गर्छ ।

तालिका: ३.७ प्रमुख आन्तरिक राजस्व शीर्षकहरूको सम्भाव्यता र यथार्थ संकलनबीचको अन्तर (रु. हजारमा)

क्र.स	मुख्य राजस्व शीर्षक	सम्भाव्यता (वार्षिक)	गत वर्ष संकलन (२०८१/८२)	फरक	
				रकम	प्रतिशत
क	कर राजस्व				
१	सम्पत्ति कर	१८०००००	३३२७१३	१४६७२८७	-८१.५२
२	भूमी कर/मालपोत	१५००००००	११८४३४२३	३१५६५७७	-२१.०४
३	घर बहाल कर	४००००००	२४३२७५	१५६७२८५	-३९.१८
४	व्यावसाय कर	६३४३०००	४८२५४०	५८६०४६०	-९२.३९
५	जडिबुटी, कवाडी तथा जिवजन्तु कर	८०००००	०	८०००००	-१००.००
७	सवारी साधन कर (साना सवारी)	१०००००	२७३१६	७२६८४	-७२.६८
ख	गैर कर राजस्व				
१	ढुंगा, गिट्टी, बालुवा तथा माटोजन्य वस्तु बिक्री	६०००००००	१९७१३३३१	४०२८६६६९	-६७.१४
२	बहाल विटौरी शुल्क	१२०००००	०	१२०००००	-१००.००
४	नक्सापास दस्तुर	३००००००	१७९०४८०	१२०९५२०	-४०.३२
५	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क	१२०००००	०	१२०००००	-१००.००
६	सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय	५०००००	०	५०००००	-१००.००
	जम्मा	९३९४३०००	३६६२२५१८	५७३२०४८२	-६१.०२

३.८ सम्भाव्यता र यथार्थ संकलनबीच ठुलो अन्तर हुनुका मुख्य कारण

तालिकाअनुसार सम्भाव्यता विश्लेषण गरिएका प्रमुख शीर्षकहरूबाट वार्षिक रु. ९.३९ करोड बराबरको सम्भाव्यता देखिए पनि आ.व. २०८१/८२ मा रु. ३.६६ करोड मात्र संकलन भएको छ । यसबाट रु. ५.७३ करोड अर्थात् ६१.२ प्रतिशत बराबरको अन्तर देखिन्छ ।

राजस्व अधिकारको पुर्ण कार्यान्वयन नहुनु: सम्पत्ति कर, र साना सवारी साधन कर जस्ता शीर्षकहरूमा सम्भाव्यता हुँदाहुँदै पनि संकलन न्यून वा नगण्य छ। यसको मुख्य कारण कानुनले दिएको अधिकारलाई आर्थिक ऐन, कार्यविधि, दर्ता/नवीकरण प्रक्रिया र प्रणालीमा स्पष्ट व्यवस्था गरि कार्यान्वयन नगर्नु हो । त्यस्तै केही शीर्षकमा प्रदेश-स्थानीय तहको दोहोरो अधिकार क्षेत्र र व्यावहारिक अस्पष्टता रहनु हो। यस प्रकारका शीर्षकहरूमा ठुलो अन्तर देखिनु नया सम्भाव्य क्षेत्र नभइ कानूनी अधिकारको पुर्ण प्रयोग नहुनु हो ।

करदाताको आधार तथा अभिलेख व्यवस्थापन र कर संकलन प्रणाली कमजोर हुनु: सम्पत्ति कर, घर-जग्गा बहाल कर र व्यवसाय कर जस्ता प्रमुख कर शीर्षकहरूमा संकलन भइरहेको भए तापनि सम्भाव्यतासँग तुलना गर्दा अन्तर उल्लेख्य देखिन्छ। यसको मुख्य कारण करदाताको पूर्ण पहिचान र अद्यावधिक लगत नहुनु, करयोग्य सम्पत्ति तथा व्यवसायको वास्तविक दायरा यकीन नहुनु, बक्यौता करको एकीकृत अभिलेख तथा व्यवस्थापन प्रणालीको अभाव र अग्रिम वार्षिक बिलिङ प्रणाली कार्यान्वयन नहुनु हो । यसका कारण गाउँपालिकामा कर संकलन प्रणाली अझै पनि सेवामा आधारित र प्रतिक्रियात्मक अवस्थामा रहेको देखिन्छ, जहाँ करदाताहरूले कार्यालय वा वडा कार्यालयमा कुनै सेवा लिन आउँदा मात्र कर तिर्ने प्रवृत्ति बलियो छ। नतिजास्वरूप, नियमित रूपमा कर तिर्नुपर्ने ठूलो संख्याका करदाताहरू करको दायराबाहिर रहेका छन् र विद्यमान कानुनी अधिकार हुँदाहुँदै पनि करको वास्तविक आधार संकुचित बनेको छ ।

सेवा प्रवाह व्यवस्थापन तथा सम्पत्ति परिचालन कमजोर हुनु: फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क, सरकारी सम्पत्तिको बहाल करमा अन्तर अत्यधिक छ। यी शीर्षकहरूमा राजस्व परिचालन मुख्यतः ठेक्का अथवा अमानत अथवा सेवा-सञ्चालन मोडेल, नियमित अनुगमन, र सेवा गुणस्तरसँग जोडिन्छ। उदाहरणका लागि, फोहरमैला शुल्कमा दर तोकिए पनि संकलन विधि, क्षेत्रगत कार्यान्वयन, सेवा-शुल्क सम्बन्ध (service-to-fee linkage) र प्रष्ट ठेक्का मोडेल यकिन नहुँदा संकलन हुन सकेको छैन । ठेक्का नलागेको अवस्थामा वैकल्पिक अमानत संकलन संयन्त्र प्रभावकारी नभएको अवस्थाले अन्तर बढाएको छ ।

उल्लेखित विश्लेषण अनुशार यस गाउँपालिकामा देखिएको ठूलो राजस्व अन्तर नयाँ राजस्वका क्षेत्रका अभाव कारण नभएर विद्यमान कानुनी अधिकारको पूर्ण कार्यान्वय, सेवा-राजस्व विचको सम्बन्धमा स्पष्टता, करदाता सम्बन्धि अभिलेख व्यवस्थापन, प्रभावकारी राजस्व प्रशासन नहुनुका कारण उत्पन्न भएको हो । त्यसैले राजस्व वृद्धि गर्न नयाँ राजस्व क्षेत्र अथवा दायराको खोजि भन्दा पहिले विद्यमान कर तथा गैर-कर स्रोतहरूको प्रभावकारी परिचालन, करदाता दायरा विस्तार, प्रणालीगत सुधार र सेवा-आधारित राजस्व व्यवस्थापनलाई प्राथमिकता दिनु आवश्यक देखिन्छ ।

परिच्छेद – ४ आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा सङ्कलन अवस्था

यस परिच्छेदमा राजस्व परिचालन सम्बन्धी संस्थागत संरचना, आय सङ्कलनको संस्थागत व्यवस्था, विगतको आय परिचालनको अवस्था, राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरू आदि बिषयहरू समेटिएका छन्।

४.१ राजस्व, यसको अबधारणा, उद्देश्य र नीतिहरू

करको मुख्य उद्देश्य भनेको राज्यको लागि आवश्यक आय आर्जन गर्नु हो । करलाई आर्थिक स्थायित्व हिसल गर्ने औजारको रूपमा पनि लिने गरिन्छ। करको राज्य सन्चालनमा ठूलो भूमिका रहन्छ। खास गरेर युरोपियन, अमेरिकन मुलुकहरूमा राज्यले व्याक्तिवाट ठूलो परिमाणमा कर उठाउँछन र नागरिकलाई समाजिक सुरक्षा प्रदान गर्दै आएको पाईन्छ। नेपालमा राज्य सन्चालनमा नै प्राय सबै रकम खर्च हुन्छ तर केही अंश भने सामाजिक सुरक्षामा समेत खर्च हुदै आएको पाईन्छ। स्थानीय तहलाई प्राप्त राजस्व सम्बन्धी अधिकार र सो अधिकार कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाका तर्फबाट गरिएका कानूनी व्यवस्था र गाउँपालिकाको राजस्व संकलनको अवस्था, सम्भावना, समस्या तथा चुनौतिहरू शीर्षकगत रूपमा यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ ।

नेपाली शब्दकोष अनुसार राजस्वमा दाखिला हुने गरि नागरिकले सरकारी सरोकारवाला कार्यालयलाई अनिवार्य दातव्यको रूपमा दिनुपर्ने बिभिन्न प्रकारका तिरो वा रकम आदिलाई कर भनिन्छ। नेपालको केन्द्रको हकमा संघीय संसद, प्रदेशको हकमा प्रदेशसभा बाट र गाँउपालिकामा गाँउसभाबाट आर्थिक ऐन बनाएर मात्र कर लगाउन पाउने व्यवस्था रहेको छ । अन्नपूर्ण गाउँपालिकाले राजस्व परिचालनमा गरेका प्रयासहरू तथा आय संकलनको अवस्थालाई यस परिच्छेदमा छोटकरीमा व्याख्या गरिएको छ । यसबाट गाउँपालिकाको आय संकलनको लागि संस्थागत क्षमतामा सुधारका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू पहिचान गर्न मद्दत पुग्ने छ ।

४.२ करको दर तथा आधार निर्धारण सम्बन्धि सिद्धान्त

कुन शिर्षकमा कर लगाउने र कति कर लगाउने भन्नेवारे विधिन्न अर्थशास्त्रीहरूले बिभिन्न सिद्धान्तहरू प्रतिपादन गरिरहेका छन । जस मध्ये व्यवहारमा आएका मुख्य दुई सिद्धान्त रहेका छन । ती हुन्

* तिर्न सक्ने सिद्धान्त

* करको फाईदाको सिद्धान्त

खास गरेर करको दर र आधार निर्माण गर्दा करदातासंग उक्त कर तिर्न सक्ने क्षमता छ वा छैन सो को विश्लेषण गरिनु पर्छ। कर तिर्न सक्नेसंग उठाउने श्रोत हो। करको भार उसको आय र सम्पतीमा निर्भर रहनु पर्छ। जो संग बढी आय छ उसले बढी तिर्नु पर्छ। करको सम्बन्धमा पूर्वीय प्रतीन अर्थशास्त्री चाणक्यले मौरीले मह निकाले झै कर निर्धारण गर्नु पर्छ। कर लाभको सिद्धान्त भनेको सार्वजानिक सेवा वा वस्तु र सेवा बाट लाभ पाउनेले कर तिर्नु पर्छ भन्ने सिद्धान्त हो। सार्वजानिक सेवा वा वस्तुबाट लाभ पाउन उसले कर तिर्नु पर्छ। करबाट उठेको रकम जनहितमा खर्च गरिनु पर्छ भनि यस सिद्धान्तले वकालत गर्दछ।

४.३ गाउँपालिकाको राजस्व नीति

आ.व. २०८२/८३ का लागि स्वीकृत राजस्व सम्बन्धी नीति तथा कार्ययोजनाहरू:

गाउँपालिकाले आगामी आ.व. मा राजस्व प्रशासनमा सुधार गरी राजस्व संकलन वृद्धि गर्न निम्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।

- प्रतिस्पर्धात्मक ठेक्का प्रणालीलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
- पालिकाबाट बाहिर निकासी हुने नदिजन्य पदार्थ, काठ, दाउरा माटो लगायत कर लाग्ने बस्तुहरूको निकासी कर संकलन गर्नको निम्ती निकासी बिन्दुमा कर संकलन केन्द्र निर्माण गरिनेछ ।
- राजस्वको दायरा बढाई विज्ञापन कर र कवाडी संकलनको निम्ति आवश्यक प्रकृया अगाडी बढाइनेछ ।
- दुङ्गा गिटी वालुवाको ठेक्का व्यवस्थापन गर्दा उत्खनन कर समेत समावेश गरी आय बन्दोबस्ती गर्न आवश्यक अध्ययन गरी प्रक्रिया अघि बढाइनेछ ।
- राजस्व सुधार कार्ययोजना, राजस्व प्रशासनको सरलीकरण, मोबाइल टोलीको व्यवस्था, सूचना प्रविधिको विकास र विस्तार जस्ता कार्यक्रमहरूलाई विशेष रूपमा अघि बढाइनेछ ।
- अदालतमा विचाराधिन रहेका ठेक्का सम्बन्धी मुद्दामा नियमानुसार सुनुवाइ अग्राधिकार माग गर्नका लागि आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।
- कर प्रशासनलाई मितव्ययी र सहज पहुँचयोग्य बनाइनेछ । यसका लागि क्रमश अनलाइन पेमेन्ट, डिजिटल पेमेन्ट जस्ता आधुनिक प्रविधिहरूको अवलम्बन गरिनेछ ।
- राजस्वका संभाव्य क्षेत्र पहिचान गरि दर र दायरालाई समयसापेक्ष बनाउन आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
- गजुरी गाउँपालिकाका वडाहरूबाट राजस्व संकलनलाई प्रतिस्पर्धी बनाउनको निम्ति बढी राजस्व संकलन गर्ने वडाहरूको निम्ति थप बजेट उपलब्ध गराइनेछ ।
- गाउँपालिकाले हाल लिदै आएको कर, राजस्व, शुल्क आदिलाई थप व्यवस्थित र नियमन गरिनेछ । हाम्रो गाउँपालिका हाम्रो कर, समृद्ध गजुरी निर्माणको रहर भन्ने नारालाई साकार पार्न असल करदातालाई सम्मान गरिनेछ।

४.४ आय संकलनको संस्थागत क्षमता

राजस्व परामर्श समितिले राजस्वका दररेटहरू तथा राजस्व सम्बन्धी नीतिगत निर्णयहरू गाउँ सभा समक्ष पेस गरी गाँउसभाले पारित गरेर स्थानीय रापत्रमा समेत प्रकाशन गरेको छ । गाउँपालिकाको संवैधानिक व्यवस्थाको आधारमा गाउँपालिकाले चालु वर्षको लागि आर्थिक ऐन पारित गरेको छ । राजस्व परामर्श समितिको नियमित बैठक वसी आन्तरिक आयको दररेट प्रस्ताव गरी गाउँसभाले सो दररेट स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । आयका शीर्षकगत दायरा तथा उक्त दायराका दररेटहरू राखी गाउँसभा मार्फत आर्थिक ऐन पारित गरिएको हो ।

४.५ गाउँपालिकाको राजस्व प्रशासन

गाउँपालिकाको राजस्व प्रशासनलाई अझ प्रभावकारी बनाउने प्रतेक वर्षको नीति तथा कार्यक्रम मार्फत गर्ने गरेकोछ। गाउँपालिकाले तय गरेको नीतिको प्रभावकारि कार्यान्वयनका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरूमा जनशक्ति व्यवस्थापन, राजस्व शाखाको संस्थागत विकास, राजस्व सम्बन्धी कार्ययोजना तर्जुमा, मालपोत कार्यालयबाट स्थानीय जग्गाको लगत अद्यावधिक, करदाताहरूको पहिचान र लगत अभिलेखीकरण, कर तथा गैर करका स्रोतहरूको पहिचान गर्नुपर्ने रहेको छ । यसैगरी राजस्व प्राप्त हुने पूँजीगत निर्माण, पर्यटकीय क्षेत्रहरूको प्रवर्द्धन, ऐतिहासिक स्थलहरूको प्रचार प्रसारका साथै वजार व्यवस्थापनमा जोड गर्नुपर्ने देखिन्छ । वडास्तरमा काम गर्ने कर्मचारीलाई प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्दै र राजस्व संकलन कार्यमा प्रभावकारी रूपमा परिचालन

गर्नुपर्ने हुन्छ । गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयका राजस्व प्रशासनसँग सम्बन्धित कर्मचारीहरूलाई राजस्व र आयका शीर्षकका विषयमा अभिमुखीकरण र अभिलेख व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता विकास महत्वपूर्ण हुने देखिन्छ ।

४.६ विगतको राजस्व संकलनको अवस्था

गजुरी गाउँपालिकाको आन्तरिक आयका प्रमुख स्रोतमा मालपोत, सिफारिस तथा अन्य दस्तुर, सेवा शुल्क दस्तुर सम्पत्ति कर, व्यवसाय दर्ता तथा नवीकरण दस्तुर आदि रहेका छन्। आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ मा आन्तरिक यथार्थ आय रु १३,२९५,४६० (एक करोड बतिसलाख पञ्चनव्वे हजार चारसय नव्वे) रहेको छ । .राजस्व परामर्श समितिले आर्थिक वर्ष २०८२/०८३ मा ५ करोड, आर्थिक वर्ष २०८३/०८४ मा ५ करोड ५० लाख, र आर्थिक वर्ष २०८४/०८५ मा ६ करोड ५ लाख आन्तरिक राजस्व संकलन गर्ने लक्ष्य राखेको छ । तर वास्तविक रूपमा करका दर र दायरालाई यथार्थपरक बनाउदा पालिकाले १० करोड सम्म राजस्व संकलन गर्न सक्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकाको आन्तरिक राजस्वको सम्भावनालाई अधिकतम उपयोगमार्फत राजस्व अझ वृद्धि गरी स्थानीय आवश्यकता परिपूर्तिका लागि स्रोत व्यवस्थापन गर्नुपर्नेमा यहाँ राजस्वको प्रस्ताव र यथार्थमा ज्यादै उतारचढाव देखिन्छ । यसको समाधानका लागि गाउँपालिकाको क्षेत्राधिकार भित्रका कर लगाउन सकिने सम्भाव्य क्षेत्रहरूको यथार्थ अवस्था विश्लेषण सहितको राजस्व सुधारकार्ययोजना तर्जुमा, जमिनको लगत अध्यावधिक, करदाताहरूको पहिचान र विवरण सँकलन, पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विकास, प्रबर्द्धन र प्रचार प्रसारका साथै स्थानीय आर्थिक विकास र रोजगारी सिर्जना हुने कार्यक्रम सञ्चालनमा थप पहलबाट गाउँपालिकालाई आर्थिक रूपमा सुदृढीकरण गर्न पुग्दछ । गाउँपालिकाका राजाका स्रोतका आधारमा आन्तरिक आयको वर्तमान अवस्था देहायको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

४.७ राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरू

गाउँपालिकाको स्थानीय आन्तरिक आय परिचालनमा नयाँ व्यवस्था अनुसारको क्षमता विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ । आन्तरिक आय परिचालनमा देखिएका सवालहरूलाई संवोधन गर्न निम्न कार्य गर्न आवश्यक देखिन्छ:

क) राजस्व प्रशासनका लागि उपयुक्त संगठन निर्माण

राजस्व परिचालन क्षमता सुधार तथा राजस्वको स्रोत र आधारहरू बृद्धि गर्न गाउँपालिकाको राजस्व प्रशासनको वर्तमान संगठनको विस्तार गर्नु पहिलो कार्यको रूपमा देखिन्छ। गाउँपालिकाको नयाँ क्षेत्र तथा परिवर्तित राजस्व अधिकारको आधारमा गाउँपालिकाले भौतिक सुविधा, उपयुक्त मानव संसाधन व्यवस्था, क्षमता विकास तालिम, कार्यविधि, सूचना तथा अभिलेख प्रणालीको आवश्यकता देखिन्छ । त्यसका अतिरिक्त वडाहरूबाट समेत तोकिएका शीर्षकहरूमा आय सङ्कलन गर्न क्षमता विकास गरी आवश्यक स्रोत तथा साधन उपलब्ध गराउन आवश्यक रहेको देखिन्छ ।

ख) उपयुक्त आर्थिक ऐन निर्माण

संवैधानिक व्यवस्था अनुसार कानून नबनाई कुनै पनि राजस्व सङ्कलन गर्न सकिदैन । गाउँपालिकाले आफ्नो बैगलै आर्थिक ऐन बनाई लागू गर्दछ । यस गाउँपालिकाले पनि सोही अनुरूप आर्थिक ऐन तर्जुमा गरेको भए तापनि पूर्ण देखिदैन । तसर्थ गाउँपालिकाले सङ्कलन गर्ने सम्भाव्य राजस्व शीर्षकहरूको दर सङ्कलनको व्यवस्था, दण्ड सजाय तथा पुरस्कारको व्यवस्था समेत उल्लेख गरी उपयुक्त आर्थिक ऐन निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

ग) आन्तरिक आय परिचालन नीति तथा कार्यविधि

गाउँपालिकाले आय परिचालन सम्बन्धी नीति तथा मुख्य आय शीर्षकहरूबाट आय सङ्कलन गर्ने कार्यविधि तयार गरी वडा समितिहरूलाई समेत उपलब्ध गराउनु पर्दछ । यसमा आय सङ्कलन गर्ने तरिका, प्रतिवेदन बुझाउने ढाँचा, नगद दाखिला सम्बन्धि व्यवस्था, अनुगमन जस्ता विषयस्तु पर्दछन् ।

घ) राजस्वका दर निर्धारण तथा प्रचार प्रसार

गाउँपालिकाले हालको कानुनी व्यवस्था अनुसार राजस्व सङ्कलनको लागि दर निर्धारण गरी त्यसको प्रचार प्रसार गर्न आवश्यक देखिन्छ । त्यसैगरी करदातालाई तिर्नु पर्ने कर रकम सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध गराउन कर शिक्षा कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका अतिरिक्त समयमा राजस्व नतिरेमा दण्ड जरिवाना लाग्ने विषयमा पनि प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ ।

ङ) तथ्याङ्कमा आधारित अभिलेख

आन्तरिक आयको अधिकतम परिचालनकालागि यसका आधारहरूको अभिलेख अद्यावधिक हुनु जरुरी छ । गाउँपालिकालाई प्राप्त राजस्वका अधिकारसँग सम्बन्धीत व्यक्तिगत सम्पत्तिहरू, व्यापार व्यवसायहरू, सेवा तथा सुविधाहरू आदिको अभिलेख तयारी तथा अद्यावधिक गर्न आवश्यक रहेको छ । अद्यावधिक अभिलेख विना राजस्व सम्बन्धी नीति निर्धारण, प्रक्षेपण, असुली व्यवस्थाको अनुगमन प्रभावकारी हुन सक्दैन ।

च) समन्वय संयन्त्र

राजस्व परिचालन नीति निर्माण, शुल्क तथा दस्तुरको दर निर्धारण, राजस्व सङ्कलन विधि निर्धारण जस्ता कार्यमा आन्तरिक तथा बाह्य निकायहरूसँग समन्वय अपरिहार्य हुन्छ। यसका लागि राजस्वका आधार निर्धारण तथा दरहरूमा परिमार्जनका लागि राजस्व परामर्श समितिको भूमिकालाई स्थापना गर्नु पर्दछ । आय सङ्कलनमा वडा समितिको भूमिकालाई स्पष्ट ब्याख्या गरी वडा र राजस्व शाखाबीच निरन्तर समन्वय हुन जरुरी देखिन्छ । त्यसैगरी राजस्व बाँडफाँड सम्बन्धमा केन्द्र, प्रदेश तथा अन्य स्थानीय सरकारहरूसँग समन्वय गर्न आवश्यक पहल गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

छ) चुहावट नियन्त्रण, पारदर्शिता र जवाफदेहिता

आयको सङ्कलन अवस्थाको अनुगमन गरी राजस्व चुहावट भएको पाइएमा त्यसलाई नियन्त्रण गर्न तत्काल आवश्यक कार्य गर्नु पर्दछ । गाउँपालिकाले आय व्ययको विवरण आवधिक रूपमा प्रकाशमा ल्याउनु, करदातासँग निरन्तर संवाद गर्नु, सूचना प्रविधि तथा सामाजिक मिडिया मार्फत राजस्व र खर्चको विवरणबारे जनता तथा सरोकारवालालाई जानकारी गराउनु यस दिशातर्फका केही सकारात्मक प्रयासहरू हुन सक्दछन् ।

४.८ राजस्व परिचालन सम्बन्धी संस्थागत संरचना

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ ले राजस्व सम्बन्धी नीति तथा कानूनको तर्जुमा, संशोधन, परिमार्जन र सोको परिपालनाका सम्बन्धमा आवश्यक परामर्श प्रदान गर्न स्थानीय स्तरमा एक राजस्व परामर्श समितिको परिकल्पना गरेको छ। गजुरी गाउँपालिकाको राजस्व परामर्श समितिको संस्थागत संरचना देहाय बमोजिम रहेको छ।

राजस्व परामर्श समितिले विभिन्न समयमा छलफल तथा बैठकहरू सम्पन्न गरि गत वर्षको आयकोको समिक्षा, आगामि वर्षको राजस्वको प्रक्षेपण तथा राजस्वका दररेटहरू तथा राजस्व सम्बन्धी नीतिगत निर्णयहरू गर्ने गरेकोछ। गाउँपालिकामा राजस्व शाखाको सकृयता राम्रो रहेको देखिन्छ।

राजस्व परामर्श समितिको बैठक वसी आन्तरिक आयको दररेट प्रस्ताव गरि गाउँसभाले सो दररेट स्वीकृत गर्ने गरेकोछ। आयका शिर्षगत् दायरा तथा उक्त दायराका दररेटहरू राखी गाउँ मार्फत् आर्थिक ऐन पारित गरिएको हो। राजस्व समितिले गत ३ वर्षको समिक्षा गरि आगामि ३ वर्षको राजस्व प्रक्षेपण गर्ने गरेकोछ। आ.व २०८१।०८२ को आन्तरिक राजस्वको अनुमान गर्दा केही शिर्षकमा मात्र गरेता पनि अवका ३ वर्षको प्रक्षेपण शिर्षकगत रूपमा गरेको छ। प्रत्येक शिर्षक गत रूपमामा राजस्वको प्रक्षेपण गर्दा बजेट निर्माणमा सहजता तथा प्रभावकारी हुन सहयोग पुग्दछ।

परिच्छेद – ५ राजस्व सुधार कार्ययोजना

यस परिच्छेदमा सूचना विश्लेषण तथा सहभागितामूलक छलफलका आधारमा तयार गरिएको गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना प्रस्तुत गरिएको छ। गाउँपालिकाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूसँग गरिएको अभिमुखीकरण र योजना तर्जुमा कार्यशालाका क्रममा सहभागीहरूलाई समूहगत रूपमा संलग्न गराई कार्ययोजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरिएको थियो। अध्ययन अवधिमा कर्मचारीहरूबाट प्राप्त थप तथ्यांक तथा जानकारीका आधारमा गाउँपालिकाको राजस्व परिचालनको वर्तमान अवस्था र सम्भावनाको विश्लेषण गरी उक्त मस्यौदालाई परिष्कृत गरिएको हो। यसरी तयार गरिएको कार्ययोजना मस्यौदालाई गाउँपालिकामा आयोजित मस्यौदा छलफल कार्यक्रममा प्रस्तुत गरी आवश्यक सुझाव तथा परिमार्जन समावेश गरिनेछ। कार्ययोजनाका क्रियाकलापहरूलाई मुख्यतः तीन क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको छः, (क) कर राजस्व सुधार योजना, र (ख) गैरकर राजस्व सुधार योजना। (ग) राजस्व प्रशासन सुधार योजना यस कार्ययोजनालाई कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने विश्वास लिइएको छ।

तालिका: ५.१ गाउँपालिकाको राजस्व सुधार योजना

५.१ राजस्व प्रशासन सुधार योजना

क्र.सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवारी		समयावधि		
		प्रस्ताव तयार गर्ने वा कार्यान्वयन गर्ने	स्वीकृत गर्ने	आ.व. २०८२/०८३	आ.व. २०८३/०८४	आ.व. २०८४/०८५
क.	कानूनी सुधार					
१	राजस्व सम्बन्धी कानूनहरूको समग्र पुनरावलोकन (inconsistency mapping सहित) गर्ने	राजस्व शाखा / कानून शाखा	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत		असोज मसान्तसम्म	
२	आर्थिक ऐन तथा अन्य राजस्व सम्बन्धी कानूनहरू परिमार्जन गरि अद्यावधिक गर्ने	राजस्व शाखा / कानून शाखा	कार्यपालिका / गाउँसभा	असार मसान्त	नियमित	नियमित
३	महिला, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा एकल महिलाका लागि लक्षित कर सहूलियत (छुट) सम्बन्धी व्यवस्था आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने तथा सोको कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट मापदण्ड र कार्यविधि तर्जुमा गरी लागू गर्ने।	राजस्व शाखा / कानून शाखा	कार्यपालिका / गाउँसभा	असार मसान्त (कानून निर्माण)	श्रावण १ देखि (लागु)	श्रावण १ देखि (लागु)
ख.	सूचना प्रणाली र तथ्यांक व्यवस्थापन					

१	SuTRA Revenue Module पूर्ण रूपमा लागु गर्ने ।	आर्थिक प्रशासन शाखा / राजस्व शाखा / सूचना प्रविधि शाखा	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत		श्रावण १ देखि	
२	राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा सुधार गर्ने । जस्तो जम्मा करदाता संख्या, हालसम्म राजस्व सूचना प्रणालीमा दर्ता भएका करदाता संख्या, कर तिर्ने प्रतिशत, शतप्रतिशत असुली हुँदा संकलन हुने रकम, प्रत्येक करदाताको बक्यौता रकम आदि ।	राजस्व शाखा / सूचना प्रविधि शाखा			श्रावण देखि	नियमित
ग.	बिलिङ तथा संकलन प्रणाली					
१	प्रमुख कर शीर्षकहरूमा वार्षिक अग्रिम बिलिङ (Annual Demand) प्रणाली लागू गर्ने । जस्तै: सम्पत्ति कर, मालपोत कर, व्यवसाय कर, बहाल कर आदी ।	राजस्व शाखा / सूचना प्रविधि शाखा	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत		वैशाख मसान्तसम्म (प्रणालि विकास)	श्रावण १ देखि लागु गर्ने
२	अनलाइन कर भुक्तानी प्रणाली विकास गर्ने तथा चरणबद्धरूपमा लागू गर्ने ।	राजस्व शाखा / सूचना प्रविधि शाखा	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत		वैशाख मसान्तसम्म (प्रणालि विकास)	श्रावण १ देखि लागु गर्ने
घ.	बक्यौता व्यवस्थापन तथा असुली					
१	कर तथा गैरकर राजस्व बक्यौता वर्गीकरण र असुली योजना तयार गर्ने	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		असोज मासन्त सम्म	
२	बक्यौता असुली अभियान सञ्चालन गर्ने	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय	राजस्व परामर्श समिति		कार्तिक देखि	नियमित
ङ.	करदाता दायरा विस्तार					
१	सबै करदातालाई करको दायरामा ल्याउने योजना बनाउने । सम्पत्ति कर, घरजग्गा बहालकर र व्यवसाय करका करदाताहरूलाई जोड दिने	राजस्व शाखा	राजस्व परामर्श समिति		असोज मासन्त सम्म	
२	सम्पूर्ण करदातालाई करको दायरामा ल्याउने । वार्षिक रूपमा ७०% ८०% ९०%	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय			नियमित	नियमित
च.	समन्वय, अनगुमन, सेवा सुधार र पारदर्शिता					
१	संघीय तथा प्रदेश सरकार, आन्तरिक राजस्व कार्यालय, उद्योग वाणिज्य संघ (FNCCI) तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँग	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति / अध्यक्ष			नियमित	नियमित

	साझा अधिकार (Concurrent Rights) तथा सम्बन्धित राजस्व शिर्षकहरूमा नियमित समन्वय, तथ्याङ्क आदान-प्रदान तथा राजस्व व्यवस्थापन सुदृढीकरण गर्ने।					
२	राजस्व संकलन सेवाबारे नागरिक प्रतिक्रिया संकलन गर्ने (survey/feedback) वर्षमा कम्तिमा एक पटक	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		माघ मसान्त भित्र	माघ मसान्त भित्र
३	राजस्व परामर्श समितिको बैठक त्रैमासिक रूपमा नियमित वसि राजस्व संकलन अवस्थाको समिक्षा तथा अनुगमन गर्ने ।	उपाध्यक्ष तथा राजस्व परामर्श समिति			नियमित	नियमित
४	राजस्वको दर तथा असुली व्यवस्था समावेश गरी राजस्व सम्बन्धी नागरिक वडापत्र प्रकाशन गर्ने ।	राजस्व शाखा / सुचना प्रविधि शाखा / राजस्व परामर्श समिति	कार्यपालिका		श्रावण भित्र	श्रावण भित्र
छ.	क्षमता विकास, जनचेतना तथा करदाता शिक्षा					
१	Revenue Module संचालनका लागि अभिमुखिकरण तथा तालिम सन्चालन गर्ने (राजस्व शाखा, वडाका कर्मचारी, सूचना प्रविधि तथा आ.ले.प.)	राजस्व शाखा / सुचना प्रविधि शाखा	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	असार मसान्तसम्म	असार मसान्तसम्म	असार मसान्तसम्म
२	राजस्व परामर्श समितिका पदाधिकारीहरू तथा राजस्व प्रशासनमा संलग्न कर्मचारीहरूका लागि क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम संचालन गर्ने	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत		पौष मासन्त भित्र	पौष मासन्त भित्र
३	आर्थिक ऐन तथा सो को कार्यान्वयन सम्बन्धमा संलग्न कर्मचारीहरूलाई अभिमुखीकरण गर्ने ।	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत		श्रावण भित्र	श्रावण भित्र
४	राजस्व सम्बन्धी जनचेतना मूलक कार्यक्रम संचालन गर्न कर सम्बन्धी प्रचार प्रसार सामग्री तयार गरी प्रचार प्रसार गर्ने ।	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय			नियमित	नियमित
ज.	राजस्व सुधार कार्ययोजना (RIAP) कार्यान्वयन					
१	कार्ययोजना स्विकृत गर्ने ।	राजस्व परामर्श समिति	कार्यपालिका	जेठ मसान्त भित्र		
२	कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने ।	राजस्व शाखा / प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत		नियमित	नियमित	नियमित

३	कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि बजेट सुनिश्चित गर्ने	राजस्व शाखा / प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कार्यपालिका / गाउँ सभा	असार मासन्त भित्र	असार मासन्त भित्र	असार मासन्त भित्र
४	चौमासिक अनुगमन तथा आवश्यक परिमार्जन गर्ने	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति	कार्यपालिका		चौमासिक	चौमासिक

५.२ कर राजस्व सुधार योजना

क्र.सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवारी		समयावधि		
		प्रस्ताव तयार गर्ने वा कार्यान्वयन गर्ने	स्वीकृत गर्ने	आ.व. २०८२/०८३	आ.व. २०८३/०८४	आ.व. २०८४/०८५
क.	सम्पत्ति कर					
१	सम्पत्ति करसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था स्पष्ट गर्ने (सम्पत्ति कर र मालपोत करको क्षेत्र छुट्याउने)	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति	कार्यपालिका	असार मसान्तसम्म		
२	सम्पत्ति कर व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा तथा लागू गर्ने (पुरानो एकीकृत सम्पत्तिक कर खारेज गर्ने)	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कार्यपालिका	असार मसान्तसम्म		
३	बजारमुल्य र व्यापारिक महत्व समेतलाई मध्यनजर गरि जग्गाको मुल्यांकन यथार्थपरक बनाउने	राजस्व शाखा / सम्पत्ति मुल्यांकन समिति	कार्यपालिका		असार मसान्तसम्म	
४	वडा-स्तर सम्पत्ति करदाता पहिचान, लगत संकलन तथा सम्पत्ति कर सम्बन्धी घुम्ती शिविर तथा करदाता सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने	वडा कार्यालय / राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	नियमित	नियमित	नियमित
५	सम्पत्ति करका लागि अग्रिम वार्षिक बिलिड (annual bill demand) सुरु गर्ने	राजस्व शाखा / सूचना प्रविधि शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत			श्रावण १ देखि
६	नक्सा पास प्रणाली र सम्पत्ति कर प्रणालीबीच data linkage गर्ने	राजस्व शाखा / नक्सा पास शाखा / सूचना प्रविधि शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत			श्रावण १ देखि
ख.	मालपोत (भूमि) कर					
१	मालपोत (भूमि) कर सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था स्पष्ट गर्ने (सम्पत्ति कर र मालपोत करको क्षेत्र छुट्याउने)	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति	कार्यपालिका	असार मसान्तसम्म		
२	भू-उपयोग योजना र जग्गा वर्गीकरण का आधारमा क्षेत्र/उपयोगअनुसार भिन्न दर संरचना लागू गर्ने ।	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति	गाउँसभा	असार मसान्तसम्म		

३	मालपोत कर लागू गर्ने ।	राजस्व शाखा तथा वडा कार्यालय	गाउँ सभा		श्रावण १ देखि	
ग.	घर जग्गा बहाल कर					
१	घर-जग्गा बहाल कर कार्यविधि तर्जुमा गरी कराधार, दर संरचना, बिलिड, बक्यौता असुली तथा दण्ड-जरिवाना सम्बन्धी व्यवस्था स्पष्ट गर्ने	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कार्यपालिका	असार मसान्तसम्म		
२	बहालमा रहेका घर, कोठा तथा जग्गाको एकीकृत लगत (आवासीय र व्यवसायिक) तयार गरी करको दायराबाहिर रहेका संरचनालाई चरणबद्ध रूपमा करदाताको दायरामा ल्याउने ।	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		पुष मसान्तसम्म	
३	बजार क्षेत्र, सडक पहुँच तथा व्यापारिक महत्वका आधारमा न्यूनतम बहाल मूल्य (Minimum Rental Value) पुनरावलोकन तथा परिमार्जन गर्ने	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति	कार्यपालिका	असार मसान्तसम्म		
४	सम्पत्ति कर प्रणालीसँग बहाल करको प्रणालीगत एकीकरण गरी सम्पत्ति कर भुक्तानीपूर्व बहाल अवस्था पुष्टि गर्ने तथा बहाल कर बक्यौता भएमा समायोजन/असुली गर्ने व्यवस्था लागू गर्ने	राजस्व शाखा / सूचना प्रविधि शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		माघ १ देखि	
घ.	व्यवसाय कर					
१	व्यवसाय करको दर संरचना पुनरावलोकन गरी पुँजीगत लगानी, कारोबारको परिमाण, स्थान तथा व्यापारिक महत्वका आधारमा दर परिमार्जन गर्ने तथा अनलाइन व्यवसाय, घुमन्ते व्यापारी, जस्ता नयाँ व्यवसायिक स्वरूपहरू समेट्ने गरी आर्थिक ऐन परिमार्जन गर्ने	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति	गाउँ सभा	असार मसान्तसम्म		
२	गाउँपालिका क्षेत्रका सबै व्यवसायको स्थलगत लगत संकलन गरी बन्द, स्थानान्तरण भएका तथा नयाँ व्यवसाय छुट्याई व्यवसाय सम्बन्धी अभिलेख अद्यावधिक गर्ने	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		पुष १ देखि	
३	व्यवसाय दर्ता, नवीकरण तथा कर असुली सुदृढ गर्न घुम्ती कर संकलन टोली गठन गरी नियमित परिचालन गर्ने	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		पुष १ देखि	
४	आन्तरिक राजस्व कार्यालय, घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय तथा उद्योग वाणिज्य संघसँग समन्वय गरी व्यवसाय पहिचान, लगत मिलान, कर शिक्षा तथा स्वैच्छिक कर अनुपालन सुदृढ गर्ने	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	नियमित	नियमित	नियमित

५	निजी फर्म, लघु उद्यम तथा घरेलु उद्योग दर्ताका लागि कार्यविधि निर्माण गर्ने	राजस्व शाखा / उद्योग शाखा / प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कार्यपालिका		भाद्र मसान्तसम्म	
ड.	जडिबुटी, कवाडी तथा जीवजन्तु कर					
१	जडिबुटी, कवाडी तथा जीवजन्तु सम्बन्धी व्यवसायका लागि इजाजत, दर्ता, कर संकलन तथा अनुगमन व्यवस्था समेटिने गरी स्पष्ट कानुनी प्रावधान तथा कार्यविधि तर्जुमा गर्ने	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कार्यपालिका	असार मसान्तसम्म		
२	गाउँपालिका क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेका कवाडी तथा सम्बन्धित व्यवसायहरूको अनिवार्य दर्ता तथा इजाजत प्रणाली लागू गरी करदाताको आधार (tax base) तयार गर्ने	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		पुष मसान्तसम्म	
च.	साना सवारी साधन कर					
१	साना सवारी साधनको दर्ता, सञ्चालन, रुट निर्धारण र कर संकलन स्पष्ट गर्ने गरी साना सवारी साधन व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा गरि लागु गर्ने ।	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कार्यपालिका		असोज मसान्तसम्म	
२	प्रदेश सरकार तथा मातहत यातायात कार्यालयसँग समन्वय गरी साना सवारी साधनको दर्ता, नवीकरण र स्वामित्व सम्बन्धी आधिकारिक अभिलेख प्राप्त गर्ने ।	राजस्व शाखा / प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत			चैत्र मसान्त सम्म	
३	सवारी साधन करलाई नवीकरण, रुट परमिट र सेवा सुविधासँग आवद्ध गरी स्वेच्छिक अनुपालन बढाउने ।	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत			श्रावण १ देखि
च.	विज्ञापन कर					
१	ठेक्का प्रणालीसँगै प्रत्यक्ष (अमानत) संकलन मोडालिटी स्पष्ट गरी आवश्यक अवस्थामा प्रत्यक्ष संकलन प्रणाली लागू गर्ने बैंक, वित्तीय संस्था तथा ठूला व्यवसायसँग स्वेच्छिक कर सम्झौता गर्ने (ठेक्का नलागेको अवस्थामा)	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		श्रावण १ देखि	
२	गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सबै विज्ञापन सामग्री (प्रकार, आकार, स्थान तथा अवधि) को स्थलगत लगत संकलन गरी अद्यावधिक अभिलेख तयार गर्ने	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		पुष मसान्तसम्म	

३	संकलित तथ्यांकका आधारमा विज्ञापन सामग्री तथा स्थानअनुसार व्यवहारिक कर दर पुनरावलोकन तथा निर्धारण गर्ने	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति	कार्यपालिका		असार मसान्तसम्म	
च.	मनोरञ्ज कर					
१	प्रदेश आर्थिक ऐनबमोजिम मनोरञ्जन कर लागू गर्ने (कर आधार र संकलन प्रक्रिया)	राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		श्रावण १ देखि	
२	पार्क तथा अन्य मनोरञ्जन व्यवसायहरूको लगत संकलन, दर्ता तथा नियमित प्रतिवेदन (self-declaration) प्रणाली लागू गर्ने	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		पुष मसान्तसम्म	

५.३ गैर-कर राजस्व सुधार योजना

क्र.सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवारी		समयावधि		
		प्रस्ताव तयार गर्ने वा कार्यान्वयन गर्ने	स्वीकृत गर्ने	आ.व. २०८२/०८३	आ.व. २०८३/०८४	आ.व. २०८४/०८५
क.	बहाल विटौरी शुल्क					
१	सार्वजनिक, ऐलानी तथा पर्ति जग्गाको पूर्ण लगत तयार गरी प्रयोगको प्रकृति अनुसार बहाल विटौरी शुल्कको दायरा विस्तार गर्ने ।	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति	कार्यपालिका	असार मसान्तसम्म	असार मसान्तसम्म	असार मसान्तसम्म
२	हाटबजार, तथा टहरारसेडका लागि एकीकृत ठेक्का तथा शुल्क व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा गर्ने ।	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	कार्यपालिका		पौष मासन्त सम्म	
३	सार्वजनिक स्थलको अस्थायी उपयोग (लोड-अनलोड, भण्डारण, निर्माण सामग्री) मा मासिक र दैनिक अनुमति प्रणाली लागू गरी चुहावट रोक्ने ।	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		श्रावण १ देखि	
ख	नक्सा पास दस्तुर					
१	नक्सा पास प्रक्रियालाई सम्पत्ति कर र बहाल करसँग एकीकृत गर्ने ।	राजस्व शाखा / घर नक्सा शाखा / सुचना प्रविधि शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		पौष मासन्त सम्म	श्रावण १ देखि
२	नक्सा पास नगरी निर्माण भएका भवनहरूको नियमित पहिचान तथा अभिलेख तयार गरी दण्ड जरिवाना प्रावधान प्रभावकारी रूपमा लागू गर्ने ।	घर नक्सा पास शाखा / वडा कार्यालय	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		नियमित	नियमित

३	भवन निर्माणको वास्तविक लागत, क्षेत्रगत बजार मूल्य र भवन प्रयोगको प्रकृतिलाई आधार मानी दस्तुर दर आवधिक पुनरावलोकन गर्ने ।	राजस्व शाखा / राजस्व परामर्श समिति	गाउँ सभा	असार मसान्तसम्म	असार मसान्तसम्म	असार मसान्तसम्म
ग	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क					
१	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क संकलनलाई चरणबद्ध कार्यान्वयन तथा लागु गर्ने (सबै क्षेत्रमा एकैपटक लागू मुख्य बजार क्षेत्रबाट सुरु गर्ने) ।	फोहरमैला व्यवस्थापन उपशाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		पौष मासन्त सम्म	श्रावण १ देखि
२	फोहर संकलनको परिमाण, प्रकृती एवम् व्यवस्थापन प्रभावकारीता र शुल्क संकलनलाई प्रत्यक्ष रूपमा जोड्ने ।	फोहरमैला व्यवस्थापन उपशाखा / राजस्व शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		पौष मासन्त सम्म	श्रावण १ देखि
ङ	बिक्री (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य बस्तु)					
१	सबै सम्भाव्य उत्खनन स्थलको IEE पुनरावलोकन गरी स्वीकृत परिमाण यथार्थ रूपमा अद्यावधिक गर्ने ।	प्राविधिक शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत / कार्यपालिका	असार मसान्तसम्म	असार मसान्तसम्म	असार मसान्तसम्म
२	उत्खनन, ढुवानी र बिक्री कार्यमा नियमित अनुगमन प्रणाली विकास गरी अध्ययन प्रतिवेदनले तोकेको मापदण्ड बाहिर उत्खनन हुन नदिने ।	अनुगमन समिति	कार्यपालिका	नियमित	नियमित	नियमित
३	ठेक्का प्रणालीसँगै परिमाण—आधारित ट्र्याकिङ प्रणालीको सम्भाव्यता परीक्षण गरी राजस्व चुहावट न्यूनिकरण गर्ने ।	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	कार्यपालिका		चैत्र मसान्त सम्म	श्रावण १ देखि
४	प्रदेश सरकार (अर्थ तथा वन मन्त्रालय), जिल्ला समन्वय समिति, जिल्ला पशासन कार्यलयसंग समन्वय र सहकार्य गर्ने	प्राविधिक शाखा / प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत / जनप्रतिनिधि (प्रमुख एवं उपाध्यक्ष)		नियमित	नियमित	नियमित
च	सम्पत्ती बहाल बाट प्राप्त आय					
१	स्वामित्व र हकभोगमा रहेका सबै जग्गा तथा संरचनाको अद्यावधिक सम्पत्ति अभिलेख तयार गर्ने ।	जिन्सी शाखा / प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	कार्यपालिका		पौष मासन्त सम्म	

२	हाल असुली भईरहेको बहाल रकमको आधारमा स्वामित्वमा भएका सम्पत्तिहरु (भवन, जग्गा, सवारी साधन, हल)को बहाल दर पुनरावलोकन सहित आर्थिक ऐनमा परिमार्जन गर्ने ।	राजस्व शाखा तथा राजस्व परामर्श समिति	गाउँसभा	असार मासन्तसम्म	असार मासन्तसम्म	असार मासन्तसम्म
३	न्यूनतम भाडा दर, भाडा समायोजन र समयमै बुझाउनेलाई छुट तथा ढिलो बुझाउनेलाई जरिवाना सम्बन्धी व्यवस्था आर्थिक ऐनमा स्पष्ट गर्ने ।	राजस्व शाखा तथा राजस्व परामर्श समिति	गाउँसभा	असार मासन्तसम्म	असार मासन्तसम्म	असार मासन्तसम्म
४	बहाल आय आर्जन हुने सम्पत्तिका लागि सूचना प्रकाशन, ठेक्का/अमानत मोडालिटी र समयरेखा समेटिएको बहाल व्यवस्थापन कार्ययोजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने ।	राजस्व शाखा / प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	कार्यपालिका		कार्तिक मसान्त	नियमित
५	स्वामित्वमा रहेका सार्वजनिक सुविधाका सम्पत्तिहरुको नियमित अनुगमन गरि मर्मत सम्भारका लागि बजेट व्यवस्था गर्ने (मुख्यतः सावर्जनिक शौचालय)।	प्राविधिक शाखा / शहर विकास शाखा / प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	कार्यपालिका / गाउँसभा	असार मासन्तसम्म	असार मासन्तसम्म	असार मासन्तसम्म
६	गाउँपालिकाको लगानीको केही अंश दीर्घकालीन आय आर्जन हुने क्षेत्र (जस्तै बसपार्क, सर्भिसिड सेन्टर, कमर्शियल स्पेस) मा केन्द्रित गर्ने ।	प्राविधिक शाखा / शहर विकास शाखा / प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	कार्यपालिका / गाउँसभा	असार मासन्तसम्म	असार मासन्तसम्म	असार मासन्तसम्म
७	स्वामित्वमा भएका सम्पत्तिहरुको पहिचान, राजस्व संकलनका लागि उपयुक्त विकल्प र विधि छनोट गरि राजस्व अभिवृद्धि गर्नका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	राजस्व शाखा / प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	कार्यपालिका		कार्तिक मसान्त	
छ	अन्य सेवा शुल्क तथा दस्तुर					
१	विभिन्न सेवा, सिफारिश तथा दस्तुरहरुको किसिम अनुशार दर पुनरावलोकन गरि परमार्जन गर्ने ।	राजस्व शाखा तथा राजस्व परामर्श समिति	गाउँसभा	असार मासन्तसम्म	असार मासन्तसम्म	असार मासन्तसम्म
२	सिफारिश वा प्रमाणित गर्नु पूर्व दस्तुर तिरे नतिरेको प्रमाण समावेश गर्ने प्रणाली स्थापित गर्ने ।	राजस्व शाखा / सूचना प्रविधि शाखा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		पौष मसान्तसम्म	
३	दस्तुर नबुझाएसम्म सम्बन्धित अधिकारीले सिफारिश वा प्रमाणित नगर्ने ।	राजस्व शाखा / वडा कार्यालय			श्रावण १ देखि	नियमित

४	शुल्क, सिफारीश तथा विविध आय बापत संकलन भएका रकमको सहि शिर्षकमा लेखांकन गर्ने ।	आर्थिक प्रशासन शाखा / राजस्व शाखा / वडा कार्यालय		श्रावण १ देखि	नियमित
---	--	--	--	---------------	--------

परिच्छेद – ६ : आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व अनुमान तथा प्रक्षेपण

यस परिच्छेदमा आगामी तीन आर्थिक वर्षहरूका लागि गाउँपालिकाको आन्तरिक तथा समग्र आयको प्रक्षेपण प्रस्तुत गरिएको छ। महालेखा परीक्षकद्वारा स्वीकृत एकीकृत आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४ को आधारमा आय प्रक्षेपण गरिएको हो। गाउँपालिकाको राजस्व अधिकार, हालको आय संकलनको अवस्था, विगतको प्रवृत्ति तथा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयनबाट आय संकलनमा पर्ने सम्भावित प्रभावलाई मध्यनजर गर्दै आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण तयार गरिएको छ। यस प्रक्षेपणले गाउँपालिकालाई यथार्थपरक आय बजेट तर्जुमा गर्न तथा वित्तीय योजना निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

६.१ राजस्व प्रक्षेपणको आधार

राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन अवधिलाई मध्यनजर गर्दै आगामी तीन आर्थिक वर्ष (आ.व. २०८४/८५ देखि २०८६/८७) को लागि आय प्रक्षेपण गरिएको छ। यो प्रक्षेपण तयार गर्दा गाउँपालिका विद्यमान राजस्व संकलन अभ्यास, विगतका वर्षहरूको वृद्धिदर, तथा कार्ययोजना अन्तर्गत प्रस्तावित सुधारका क्रियाकलापहरूको चरणबद्ध कार्यान्वयनलाई मुख्य आधारका रूपमा लिइएको छ।

यद्यपि, राजस्व सुधार कार्ययोजनामा प्रस्तावित धेरै तयारीसम्बन्धी कार्यहरू (जस्तै: तथ्यांक अद्यावधिक, करदाता दायरा विस्तार, बिलिड प्रणाली विकास आदि) पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन हुन समय लाग्ने भएकाले आगामी आ.व. २०८४/८५ मा तिनको प्रभाव सीमित रहने अनुमान गरिएको छ। साथै विगत केही वर्षदेखि (२०७४ पछिको अवधिदेखि) कर दर संरचनामा उल्लेख्य परिवर्तन नभएको सन्दर्भमा, पहिलो वर्षमा दर-आधारित उल्लेख्य वृद्धि भन्दा विद्यमान दर र संकलन प्रवृत्तिमा आधारित राजस्व वृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको छ। यसपश्चात्, आ.व. २०८५/८६ देखि राजस्व सुधार कार्ययोजनामा प्रस्तावित क्रियाकलापहरू (जस्तै: करदाता दायरा विस्तार, अग्रिम वार्षिक बिलिड प्रणाली, बक्यौता असुली, सूचना प्रणाली सुदृढीकरण, गैर-कर राजस्व परिचालन आदि) को प्रभाव क्रमशः देखिन सुरु हुने अपेक्षा गरिएको छ। विशेष गरी दोस्रो र तेस्रो वर्षमा प्रशासनिक सुधार, करदाताको दायरा विस्तार तथा संकलन प्रणाली सुदृढीकरणका कारण राजस्वमा उल्लेखनीय वृद्धि हुने सम्भावना रहेको छ।

यस आधारमा, आय प्रक्षेपण गर्दा तीन चरणको दृष्टिकोण अपनाइएको छ:

- पहिलो वर्ष (आ.व. २०८४/८५) मा कानुनी संरचना तयारी, प्रणालीगत तयारी (system readiness), तथ्यांक अद्यावधिक तथा प्रशासनिक सुदृढीकरण जस्ता प्रारम्भिक सुधारसम्बन्धी क्रियाकलापहरूमा मुख्य ध्यान केन्द्रित हुने अपेक्षा गरिएको छ। यस अवधिमा राजस्व वृद्धि मुख्यतः हालको संकलन प्रवृत्ति (trend-based growth) मा आधारित रहने अनुमान छ।

- दोस्रो वर्ष (आ.व. २०८५/८६) मा राजस्व सुधार कार्ययोजनामा प्रस्तावित क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयनबाट प्रारम्भिक प्रभाव देखिन सुरु हुने अनुमान गरिएको छ। विशेषगरी करदाता दायरा विस्तार, बक्यौता असुली, तथा बिलिङ प्रणालीको कार्यान्वयनका कारण राजस्व संकलनमा मध्यम स्तरको वृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको छ।
- तेस्रो वर्ष (आ.व. २०८६/८७) मा प्रणालीगत सुधारहरूको पूर्ण कार्यान्वयन, सूचना प्रविधि आधारित राजस्व प्रशासनको सुदृढीकरण, तथा कर प्रशासनको प्रभावकारिता वृद्धिसँगै राजस्व संकलनमा उल्लेख्य (accelerated) वृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको छ।

त्यसैगरी, विभिन्न राजस्व शीर्षकहरूको प्रक्षेपण गर्दा निम्न आधारहरू अवलम्बन गरिएको छः

- विगत तीन वर्षको औसत वृद्धिदर तथा प्रवृत्ति विश्लेषण
- करदाता दायरा विस्तारबाट प्राप्त हुन सक्ने अतिरिक्त आय
- बक्यौता असुलीबाट हुने सम्भावित योगदान
- सेवा शुल्क तथा सम्पत्ति परिचालनमा सुधारबाट हुने आय वृद्धि
- सूचना प्रणाली (SuTRA/Revenue Module) को प्रभावकारी प्रयोगबाट संकलन दक्षतामा हुने सुधार

यसरी तयार गरिएको आय प्रक्षेपण यथार्थपरक, चरणबद्ध तथा कार्यान्वयनयोग्य अनुमानका रूपमा रहेको छ, जसले गाउँपालिकाको वित्तीय योजना तथा बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई थप सुदृढ बनाउन सहयोग पुऱ्याउनेछ।

६.२ आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण

आय शीर्षकको संभाव्य आधार तथा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयनलाई आधार मानी गाउँपालिकाको आगामी ३ वर्षको प्रक्षेपित आयको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका: ६.१ आगामी तीन आर्थिक वर्षको आय प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	२०८०/०८१ (यथार्थ)	२०८१/०८२ (यथार्थ)	प्रक्षेपण		
				२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६
१००००	राजस्व तथा अनुदान	५४१७०४	५७४७०२	६६९३०५	७३७२१३	८१२३४७
	संघीय सरकार	३३६३६१	३४८९४९	४०१७४९	४४१९२३	४८६११६
१३३११	समानिकरण अनुदान	१२७९६८	१३८४००	१५२२४०	१६७४६४	१८४२१०
१३३१२	शसर्त अनुदान चालु	१८६४१८	१९८७४९	२१८६२४	२४०४८६	२६४५३५
१३३१३	शसर्त अनुदान पूँजीगत	१०००	१८००	१९८०	२१७८	२३९६
१३३१५	विशेष अनुदान पूँजीगत	१६२७७	०	१७९०४.७	१९६९५.२	२१६६५
१३३१७	समपुरक अनुदान पूँजीगत	४६९८	१००००	११०००	१२१००	१३३१०

	प्रदेश सरकार	६२२१६	५६७७२	७३४४९	८०७९४	८८८७४
१३३११	समानिकरण अनुदान	१४९६२	१४७५६	१६२३१.६	१७८५४.८	१९६४०
१३३१२	शसर्त अनुदान चालु	१२७५४	६३५६	६९९१.६	७६९०.७६	८४६०
१३३१३	शसर्त अनुदान पूँजीगत	४५००	१३६६०	१५०२६	१६५२८.६	१८१८१
१३३१४	विषेश अनुदान पूँजीगत	१००००	०	११०००	१२१००	१३३१०
१३३१५	विषेश अनुदान पूँजीगत	०	७०००	७७००	८४७०	९३१७
१३३१७	समपुरक अनुदान पूँजीगत	२००००	१५०००	१६५००	१८१५०	१९९६५
	राजस्व बाँडफाट तथा रोयल्टी	१२९२५५	१४९२९६	१७१४५०	१८८५९५	२०७४५५
११३१५	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	०	०	५००	५५०	६०५
१४४११	बाँडफाँड भई प्राप्त हुने मु.अ.कर	५९२६२	७४६०३	८२०६३	९०२७०	९९२९७
१४४२१	बाँडफाँड भई प्राप्त हुने अन्तःशुल्क	२१९३५	२७०९६	२९८०६	३२७८६	३६०६५
११४५६	बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने सवारी साधन कर	१७४००	२२५९७	२४८५७	२७३४२	३००७७
११४७१	बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने मनोरञ्जन कर	०	०	३००	३३०	३६३
११४७२	बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने विज्ञापन कर	०	०	२००	२२०	२४२
१४१५३	बाँडफाँड भई प्राप्त वन रोयल्टी	२२	०	२५	२८	३०
१४१५७	बाँडफाँड भई प्राप्त दहत्तर बहत्तरको बिक्रीबाट प्राप्त आय	३०६३६	२५०००	३३७००	३७०७०	४०७७७
	आन्तरिक स्रोत	१३८७२	१९६८५	२२६५७	२५९००	२९९०३
११३१३	सम्पत्ति कर	६५	३३२	३९८	४७८	५७४
११३१४	भूमी कर/मालपोत	२१५८	११८४३	१३०२७	१४३३०	१५७६३
११३१७	घर बहाल कर	२०८९	२४३२	२८२१	३२७२	३७९६
११३१८	बहाल विटौरी शुल्क	०	०	५	६	७
११४५१	सवारी साधन कर (साना सवारी)	७	२३	४६	६०	७८
११४५२	पुर्वाधार सेवाको उपयोगमा लाग्ने कर	०	०	५	७	८
११४७९	अन्य मनोरञ्जन कर	०	०	५	७	८
११६११	व्यवसायले भुक्तान गर्ने	३.५	५८२	६९८.४	७६८	८४५
११६३२	ओखटेपाहारमा लाग्ने कर	१	०	०	०	०
११६९१	अन्य कर	१३२९	३०४	३९५	४३५	४७८
१४१५१	सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय	०	०	३	३	४
१४२१२	सरकारी सम्पत्ति बिक्रीबाट प्राप्त रकम (लिलामी)	०	०	५	६	६

१४२१३	अन्य बिक्रीबाट प्राप्त रकम (फाराम, नक्सा, आदि)	०	५२	६२.४	७५	९०
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क तथा विक्री	०	०	२	२.४	२.८८
१४२२१	न्यायिक दस्तुर	६	१	६	७	७
१४२२२	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	८	१२	१७	२४	३३
१४२२४	परिक्षा शुल्क	१०	७	१०	१४	१९
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	७८	१६७	२३४	३२७	४५८
१४२४१	पार्किङ्ग शुल्क	०	०	०	०	०
१४२४२	नक्सापास दस्तुर	२१२	६४६	९०४	९९५	११९४
१४२४३	सिफारिश दस्तुर	५३६	१७९०	२१४८	३००७	४२१०
१४२४४	ब्यक्तिगत घटना दर्ता दस्तुर	११०	३२२	३८६	४२५	४६८
१४२४५	नाता प्रमाणित दस्तुर	१२	६४	८३	९२	१०१
१४२४९	अन्य दस्तुर	२३०	४९४	५४३	५९८	६५८
१४२५३	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	७७१	५८१	६९७	७६७	८४४
१४२५४	रेडियो-एफ.एम. संचालन दस्तुर	२	०	०	०	०
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत	८	०	१०	११	१२
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत	५	२०	२६	३४	४४
१४३१३	धरौटी सदरस्याहा	०	०	०	०	०
१४५२९	अन्य राजस्व	६२३०	१२	१८	२७	४१
१४६११	व्यावसाय कर	२	१	१००	१२५	१५६
१५१११	बेरूजु	०	०	०	०	०

परिच्छेद – ७: कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन

७.१ कार्ययोजनाको कार्यान्वयन

सहभागितात्मक पद्धति अपनाई तर्जुमा गरिएको यस राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाले राजस्व सुधार कार्यक्रमलाई वार्षिक योजना तथा बजेटमा समावेश गरी चरणबद्ध रूपमा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक हुन्छ। कार्ययोजनामा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरू समयमै कार्यान्वयन हुन नसकेमा यसले प्रक्षेपण गरिए बमोजिम आय संकलनमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्न सक्दछ। यस कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाको आन्तरिक समन्वयलाई सुदृढ गर्नुका साथै आवश्यकताअनुसार प्राविधिक तथा वित्तीय सहयोगका लागि सम्बन्धित संघीय/प्रदेश निकाय, विकास साझेदार सँग सहकार्य गर्न सक्नेछ।

गाउँपालिकाको वार्षिक योजना तथा बजेटमा राजस्व सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न प्रमुख क्षेत्रहरूमा बजेट विनियोजन तथा क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न आवश्यक देखिन्छ:

- **कानुनी तथा नीतिगत सुधार:** आर्थिक ऐन अद्यावधिक, कर तथा गैर-कर राजस्व सम्बन्धी कार्यविधि तर्जुमा तथा कार्यान्वयन
- **राजस्व प्रशासन सुदृढीकरण:** SuTRA/Revenue Module को पूर्ण कार्यान्वयन, राजस्व डाटाबेस अद्यावधिक तथा MIS प्रणाली विकास
- **बिलिङ तथा संकलन प्रणाली सुधार:** वार्षिक अग्रिम बिलिङ (Annual Demand), अनलाइन भुक्तानी प्रणाली लागू तथा संकलन प्रणाली स्वचालन
- **करदाता दायरा विस्तार:** व्यवसाय, बहाल तथा सम्पत्ति करदाताको पहिचान, दर्ता तथा नियमितीकरण
- **बक्यौता व्यवस्थापन:** बक्यौता वर्गीकरण, असुली कार्ययोजना तथा लक्षित असुली अभियान सञ्चालन
- **गैर-कर राजस्व परिचालन:** गाउँपिकाको सम्पत्ति तथा सेवा शुल्कको प्रभावकारी परिचालन तथा व्यवस्थापन
- **क्षमता विकास तथा जनचेतना:** कर्मचारी, जनप्रतिनिधि तथा करदाताका लागि तालिम, अभिमुखीकरण तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन
- **अनुगमन तथा मूल्याङ्कन:** कार्ययोजनाको नियमित अनुगमन, प्रगति समीक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन

यसरी योजनाबद्ध रूपमा क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा राजस्व प्रशासन प्रणाली सुदृढ भई गाउँपालिकाको आन्तरिक आय संकलनमा दीर्घकालीन सुधार आउने अपेक्षा गरिएको छ।

७.२ कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेट अनुमान

उपरोक्त प्रमुख क्षेत्रहरूमा आधारित राजस्व सुधार कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने बजेटको वार्षिक अनुमान तयार गरिएको छ। कार्ययोजनाका क्रियाकलापहरूको प्रकृति तथा कार्यान्वयनको चरण (तयारी, कार्यान्वयन

तथा सुदृढीकरण) अनुसार बजेट आवश्यकतामा भिन्नता रहने देखिन्छ। सोही आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षका लागि अनुमानित बजेट आवश्यकताको विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.१ कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेट अनुमान

क्र.सं.	प्रमुख क्षेत्र	अनुमानित वार्षिक बजेट (रु. लाख)			कैफियत
		२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	
१	कानुनी तथा नीतिगत सुधार	५	३	२	पहिलो वर्षमा ऐन तथा कार्यविधि तर्जुमा र परामर्शसम्बन्धी लागत बढी हुने, त्यसपछिका वर्षहरूमा अद्यावधिक मात्र हुने
२	राजस्व प्रशासन सुदृढीकरण	५	३	३	SuTRA प्रणाली कार्यान्वयन, राजस्व डाटाबेस अद्यावधिक तथा व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (MIS) विकासका कारण प्रारम्भिक चरणमा उच्च लगानी आवश्यक पर्ने, त्यसपछिका वर्षहरूमा सञ्चालन मा केन्द्रित हुने
३	बिलिड तथा संकलन प्रणाली सुधार	३	४	५	पहिलो वर्षमा प्रणालीको डिजाइन तथा तयारी, दोस्रो वर्षमा पूर्ण कार्यान्वयन (full rollout) र तेस्रो वर्षमा प्रणाली सुदृढीकरण तथा स्थायित्व (stabilization) मा केन्द्रित हुने।
४	करदाता दायरा विस्तार	४	५	५	वडा-स्तरमा करदाता पहिचान तथा अभिलेखीकरण (mapping) का लागि क्षेत्रगत परिचालन (field mobilization) दोस्रो वर्षमा बढी हुने
५	बक्यौता व्यवस्थापन	३	४	४	बक्यौता असुली अभियान दोस्रो वर्षमा तीव्र (intensify) रूपमा सञ्चालन हुने
६	गैर-कर राजस्व परिचालन	१०	१०	५	गाउँपालिका सम्पत्तिको लगत संकलन (asset inventory), राजस्व परिचालन सम्भावना अध्ययन, तथा भाडा/लीज व्यवस्थापन प्रणालीको कार्यान्वयन प्रारम्भमा परीक्षण (pilot) का रूपमा सुरु भई क्रमशः परिचालन हुने
७	क्षमता विकास तथा जनचेतना	५	५	५	क्षमता विकास, करदाता शिक्षा, जनचेतना जस्ता कार्यक्रम शुरुवाती वर्षमा अधिक गर्नुपर्ने
८	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	३	३	३	ड्यासबोर्ड विकास तथा प्रगति समीक्षा संयन्त्र तयारी शुरुवाति वर्षमा भई नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन हुने ।
	जम्मा	३८	३७	३२	

उपरोक्त बजेट प्रभावकारी राजस्व परिचालनका लागि पहिचान गरिएका सुधारात्मक क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्न आवश्यक हुनसक्ने रकमलाई आधार मानी अनुमान गरिएको हो। कार्यान्वयनको क्रममा गाउँपालिकाको प्राथमिकता, उपलब्ध स्रोत तथा वार्षिक योजना अनुसार यसमा आवश्यक परिमार्जन गर्न सक्नेछ । यस कार्ययोजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेट

व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाले आफ्नो आन्तरिक स्रोतका साथै संघीय तथा प्रदेश सरकार अन्तर्गतका निकायहरू, विकास साझेदार तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्न सक्नेछ । कार्ययोजनामा उल्लिखित क्रियाकलापहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न सकेमा आन्तरिक राजस्व परिचालनमा सुधार भई गाउँपालिकाको वित्तीय आत्मनिर्भरता सुदृढ हुने अपेक्षा गरिएको छ।

७.३ कार्ययोजनाको अनुगमन तथा मूल्यांकन

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को व्यवस्था अनुसार राजस्व परामर्श समितिलाई राजस्वका स्रोत, दायरा तथा दरको विश्लेषण गरी आन्तरिक आयको यथार्थपरक अनुमान गर्ने तथा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण प्रक्रियामा सहयोग गर्ने जिम्मेवारी रहेको छ। प्रस्तुत राजस्व सुधार कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न नियमित, तथ्याङ्कमा आधारित तथा परिणाममुखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली आवश्यक हुन्छ । यस कार्ययोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि निम्न चार तहको व्यवस्था सिफारिश गरिएको छ:

(क) कार्यालय स्तरको अनुगमन

यस स्तरमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको नेतृत्वमा राजस्व शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा, सूचना प्रविधि शाखा तथा सम्बन्धित शाखाहरूको सहभागितामा महिनामा कम्तिमा एक पटक समीक्षा बैठक आयोजना गर्नुपर्नेछ। यस बैठकमा विशेषगरी निम्न विषयहरूमा अनुगमन गरिनेछ:

- राजस्व संकलनको मासिक प्रगति तथा लक्ष्यसँगको तुलना
- वार्षिक अग्रिम बिलिङ (Annual Demand) को प्रगति
- करदाता दायरा विस्तार (नयाँ दर्ता/नियमित/खारेजी) को अवस्था
- बक्यौता असुली प्रगति
- SuTRA/Revenue Module मा डेटा अद्यावधिक तथा प्रणाली प्रयोगको अवस्था ।

(ख) राजस्व परामर्श समितिबाट अनुगमन

राजस्व परामर्श समितिले त्रैमासिक रूपमा बैठक आयोजना गरी राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन अवस्था तथा आय संकलनको प्रगतिको समीक्षा गर्नेछ। यस अन्तर्गत:

- राजस्वका प्रमुख शिर्षकहरूको शीर्षकगत प्रगति विश्लेषण
- राजस्वका दर, दायरा तथा कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या पहिचान
- आवश्यक सुधारात्मक उपाय सिफारिश
- आगामी आर्थिक वर्षको आय प्रक्षेपणका लागि आधार तयार गर्ने ।
- आर्थिक वर्षको अन्त्यमा राजस्व परामर्श समितिले कार्ययोजनाको समग्र समीक्षा गरी स्रोत, दर तथा दायरामा आवश्यक सुधारका लागि सिफारिश गर्नेछ।

(ग) कार्यपालिकाबाट अनुगमन

कार्यपालिकाले राजस्व परामर्श समितिबाट प्राप्त प्रतिवेदन तथा सिफारिशहरू माथि छलफल गरी आवश्यक नीतिगत तथा कार्यगत निर्णय गर्नेछ। यसमा विशेषतः देहायका क्षेत्रहरू पर्दछन्,

- राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन प्रगति समीक्षा
- आय संकलन लक्ष्य तथा वास्तविक अवस्थाको विश्लेषण
- आवश्यक नीतिगत परिमार्जन (जस्तै: नीति, कानून, प्रशासन तथा प्रणाली सुधार)
- अन्तर-सरकारी समन्वय सम्बन्धी निर्णय।

(घ) बाह्य अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयनमा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग, प्रदेश सरकार, तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरूले प्राविधिक तथा सहजिकरणात्मक अनुगमन गर्न सक्नेछन्। यसमा विशेषतः देहायका क्षेत्रहरू पर्दछन्,

- कार्ययोजना कार्यान्वयनको प्रगति मूल्याङ्कन
- राजस्व प्रशासन प्रणाली सुधार (SuTRA, MIS) मा प्राविधिक सहयोग
- अन्तर-सरकारी समन्वय तथा राजस्व साझेदारीमा सहजिकरण
- उत्कृष्ट अभ्यास (best practices) को आदान-प्रदान।

यसका साथै, राजस्व प्रशासनसँग सम्बन्धित तथ्याङ्कका अतिरिक्त करदाताको अनुभव (taxpayer perception), सेवा गुणस्तर तथा सन्तुष्टि सर्वेक्षण पनि अनुगमनको महत्वपूर्ण आधारका रूपमा प्रयोग गर्न सकिनेछ। यसरी उल्लेखित तहगत रूपमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन गर्दा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित भई, तथ्याङ्कमा आधारित निर्णय प्रक्रिया सुदृढ हुने तथा गाउँपालिकाको आन्तरिक राजस्व परिचालनमा दिगो सुधार आउने अपेक्षा गरिएको छ।

परिच्छेद – ८ : निष्कर्ष तथा सुझाव

८.१ निष्कर्ष तथा सुझाव

यस राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाका क्रममा गाउँपालिकाको विद्यमान राजस्व अवस्था, प्रशासनिक संरचना तथा सम्भावित आय स्रोतहरूको विश्लेषण गरिएको छ। उक्त विश्लेषणबाट नगरपालिकामा आन्तरिक राजस्व परिचालनमा सुधार ल्याउने पर्याप्त सम्भावना रहेको देखिएको छ। प्रस्तुत कार्ययोजनामा समावेश सुधारात्मक क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएमा आगामी वर्षहरूमा नगरपालिकाको आन्तरिक आय क्रमशः वृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको छ। सारांशमा, राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन पश्चात् आगामी तीन आर्थिक वर्षहरूमा हुने आय संरचना तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका ७.१: अनुमानित तथा प्रक्षेपित आय संरचना (रु हजारमा)

क्र.सं.	राजस्व शिर्षक	०८१/०८२ यथार्थ	०८२/८३ अनुमान	०८३/८४ प्रक्षेपण	०८४/८५ प्रक्षेपण	०८५/८६ प्रक्षेपण
१	आन्तरिक स्रोत	१३८७२	१९६८५	२२६५७	२५९००	२९९०३
२	राजस्व तथा रोयल्टी बाँडफाँट	१२९२५५	१४९२९६	१७१४५०	१८८५९५	२०७४५५
३	वित्तिय हस्तान्तरण					
	संघीय सरकार	३३६३६१	३४८९४९	४०१७४९	४४१९२३	४८६११६
	प्रदेश सरकार	६२२१६	५६७७२	७३४४९	८०७९४	८८८७४
	कुल आय	५४१७०४	५७४७०२	६६९३०५	७३७२१३	८१२३४७
	आन्तरिक आयको योगदान (प्रतिशत)	२.५६	३.४३	३.३९	३.५१	३.६८

राजस्व सुधार कार्ययोजनामा प्रस्तावित क्रियाकलापहरूको चरणबद्ध कार्यान्वयनका कारण दोस्रो तथा तेस्रो वर्षमा आन्तरिक आयमा उल्लेख्य सुधार हुने अपेक्षा गरिएको छ। विशेषगरी करदाता दायरा विस्तार, बक्यौता व्यवस्थापन, सूचना प्रणाली सुदृढीकरण तथा गैर-कर राजस्व परिचालनका क्षेत्रमा सुधार गर्न सकेमा राजस्व प्रशासन थप प्रभावकारी हुने देखिन्छ।

मुख्य सुझावहरूः

- आर्थिक ऐन तथा राजस्वसंग सम्बन्धित कानूनहरू समयानुकूल परिमार्जन गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने
- सम्पत्ति कर, घर बहाल कर तथा व्यवसाय करको दायरा विस्तार तथा कार्यान्वयन सुदृढ गर्ने
- नगरपालिकाको स्वामित्वका सम्पत्ति तथा सेवा शुल्क व्यवस्थापनलाई व्यवस्थित तथा व्यावसायिक बनाउने
- राजस्व परामर्श समितिलाई सक्रिय बनाउँदै अनुगमन तथा निर्णय प्रक्रियामा सुदृढीकरण गर्ने
- सूचना प्रविधिमा आधारित राजस्व प्रशासन प्रणाली (SuTRA/MIS) को पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने
- अन्तर-सरकारी समन्वय सुदृढ गर्दै साझा अधिकारअन्तर्गतका राजस्व शीर्षकहरूमा स्पष्टता र प्रभावकारी व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने।

अनुसूची १: सन्दर्भ सामाग्री

- नेपालको संविधान, २०७२, नेपाल कानून आयोग
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, नेपाल कानून आयोग
- अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४, नेपाल कानून आयोग
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७७, नेपाल कानून आयोग
- राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, नेपाल कानून आयोग
- ढुंगा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन, बिक्री तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७८, नेपाल सरकार
- गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा सम्बन्धी दिग्दर्शन, २०७६, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
- एकीकृत आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
- नेपाल सरकारको बजेट वक्तव्य, आर्थिक वर्ष २०८२/८३, अर्थ मन्त्रालय
- अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण (प्रदेश तथा स्थानीय तह), आर्थिक वर्ष २०८२/८३, अर्थ मन्त्रालय
- राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ (National Population and Housing Census 2021), राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय
- राष्ट्रिय आर्थिक गणना, २०१८ (Economic Census 2018), केन्द्रीय तथ्यांक विभाग / राष्ट्रिय तथ्यांक कार्यालय
- वागमती प्रदेश सरकारको आर्थिक ऐन तथा वार्षिक नीति, कार्यक्रम र बजेट (सम्बन्धित आ.व.), वागमती प्रदेश सरकार
- गजुरी गाउँपालिकाका आर्थिक ऐन तथा वार्षिक नीति, कार्यक्रम र बजेट (सम्बन्धित आ.व.), गजुरी गाउँपालिका